

არასათანადო მოპყრობასთან ბრძოლა ციხეში

**ჯიმ მერდოკი
ვასლავ შირიშკა**

სახელმძღვანელო ციხის
თანამშრომლებისათვის
აქცენტით არასათანადო მოპყრობის
პრევენციაზე ციხეში

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

არასათანადო მოპყრობასთან ბრძოლა ციხეში

პროგრამული თანამშრომლობის ფორმატი
სომხეთის, აზერბაიჯანის, საქართველოს, შოლდოვას რესპუბლიკის,
უკრაინისა და ბელორუსიისათვის

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

ეს ნაშრომი ითარგმნა და დაიბეჭდა
ევროპის კავშირისა და ევროპის
საბჭოს ერთობლივი პროექტის -
„ადამიანის უფლებები და ჯანდაცვა
საქართველოს ციხეებსა და დახურული
ტიპის სხვა დაწესებულებებში II“ -
ფარგლებში. მასში მოსაზრებები
გამოთქმულია ავტორთა
პასუხისმგებლობით და არ არის
აუცილებელი, ასახავდეს ევროპის
კავშირისა ან ევროპის საბჭოს
ოფიციალურ მოსაზრებებს..

დოკუმენტის ნებისმიერი ნაწილის
გამოცემისა თუ თარგმნის მოთხოვნით
უნდა მიმართოთ კომუნიკაციების
დირექტორატს (F-67075 Strasbourg
ან publishing@coe.int), ნაშრომთან
დაკავშირებულ სხვა საკითხებზე
კი დაუკავშირდით ადამიანის
უფლებათა და კანონის უზენაესობის
დირექტორატს.

ყდა და დაკაბადონება: SPDS,
ევროპის საბჭო

ევროპის საბჭო, 2016 წლის აპრილი
დაბეჭდილია ევროპის საბჭოში

ავტორები:

ჯიმ მერდოკი, საჭარო სამართლის
პროფესორი, გლაზგოს უნივერსიტეტი,
სამართლის სკოლა, დიდი ბრიტანეთი

ვაცლავ ჟირიცკა, მთავარი ფსიქოლოგი,
პენიტენციური სამსახური, ჩეხეთის
რესპუბლიკა

სარჩევი

შეასვანი: არასათანადო მოპყრობის პრევენცია ციხეებში	7
თავი I: ევროპული სტანდარტების დადგენა	9
1.1 შესავალი	9
1.2 თავისუფლება აღკვეთილ პირთა დაცვის ევროპული სისტემა	11
1.2.1 სამართლებრივი ვალდებულებები ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საფუძველზე	11
1.2.2 სტანდარტების დადგენა წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მიერ	13
1.2.3 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მუშაობა	15
1.2.4 მონიტორინგისა და სტანდარტების დანერგვის სხვა ორგანოები	17
დასკვნა	17
თავი 2: პატიმართა დახვეწა. ძირითადი პასუხისმგებლობები: პატიმართა დახვეწა ფსიქიკური და ფსიქოლოგიური ზიანისაგან	18
2.1 შესავალი	18
2.2 ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საკვანძო გარანტიები	19
2.2.1 ოპერატიული საქმიანობა ციხეში და სიცოცხლის უფლება	19
2.2.2 წამებისა და არასათანადო მოპყრობის აკრძალვა	21
2.2.3 თავისუფლების აღკვეთის მატერიალური პირობები	25
2.2.4 ძალადობა პატიმრებს შორის	27
2.2.5 პატიმრები და სიცოცხლის უფლება: თვითდაზიანებისა და სუიციდისაგან დაცვა	30
2.3 არასათანადო მოპყრობის პრევენცია: ჭანდაცვის სამსახურები ციხეში	32
2.3.1 ჭანდაცვის საჭიროებათა ინდივიდუალურად დაკმაყოფილება განსაკუთრებით მოწყვლადი პატიმრებისათვის	34
დასკვნა	32

თავი 3: ჩისკაბის შეფასება	37
3.1 შესავალი	37
3.2 პირის მხრიდან უსაფრთხოების რისკის შეფასება	39
3.2.1 დანაშაულის ხელშეწყობის რისკის დადგენის რისკი	41
3.2.2 სტატიკური და დინამიკური რისკფაქტორები	41
კრიმინოგენული რისკფაქტორების მიზანში ამოღება	42
3.3 ქმედითი ჩარევის პრინციპები	43
3.4 რისკის შეფასების ინსტრუმენტები	44
3.5 რისკის შეფასების ზოგიერთი ფორმალური ასპექტი	46
თავი 4: დინამიკური უსაფრთხოება	48
4.1 შესავალი	48
4.2 „დინამიკური უსაფრთხოების“ პრინციპები	49
თავი 5: კატიმართა მოწყვლად ზღუდებთან მოკცრობა	52
5.1 შესავალი	52
5.2 არასრულწლოვნები	54
5.3 შებლდული ფსიქიკური შესაძლებლობების მქონე პატიმრები	59
5.4 ხნიერი და შებლდული ფიზიკური შესაძლებლობების მქონე პატიმრები	62
5.5 ეთნიკური, რასობრივი და რელიგიური უმცირესობები	63
5.6 უცხო ქვეყნის მოქალაქე პატიმრები	64
5.7 სექსუალური უმცირესობები	66
5.8 ზრდასრულ პატიმართა სხვა მოწყვლადი ჯგუფები	68
თავი 6: უსაფრთხოების ფორმები, შებლდვის საშუალებები და მანმარტობითი კატიმრობა	69
6.1 შესავალი	69
6.2 პატიმართა შიშველი ჩხრეკა	71
6.3 უსაფრთხოების მონიტორინგის საშუალებები ცხიხეში	73
6.4 იძულებითი შებლდვის საშუალებათა გამოყენება	74
6.5 სამართლო საკანში მოთავსება	77
6.6 დისციპლინური პროცედურები	80
თავი 7: კატიმონალთან დაკავშირებულ საკითხები	83
7.1 შესავალი	83
7.2 პერსონალის შერჩევა, ტრენინგი და დასაქმების პირობები	84
7.3 პერსონალის სათანადო რაოდენობა	87
7.4 განცხადებები ეთიკაზე	88

თავი 8: საჩივრები, ინსპექტირება და ბაზოქიების ვალდებულება	89
8.1 შესავალი	89
8.2 გასაჩივრებისა და ინსპექტირების მექანიზმები	90
8.3 გამოძიების ვალდებულება	91
დასკვნა	95
ბიბლიოგრაფია	96

შესავალი

ნარასათანალო მოპყრობის პრევენცია ციხეებში

პენიტენციურ სამსახურზე დაკისრებული პასუხისმგებლობა უმნიშვნელოვანესია. ციხის თანამშრომელთა და მენეჯერთა ვალია საზოგადოების უსაფრთხოების დაცვა იმ პირთა საკანში მოთავსებით, რომლებიც დამნაშავედ მიიჩნევიან; მათგან მოვლიან დახმარებას სისხლის სამართლით ბრალდებულ პირთა გარდაქმნასა და რეაბილიტაციაში და მოითხოვენ, რომ სულ უფრო მეტი პატიმარი ამყოფონ ციხის კედლებში, მაშინ, როცა ეს შენობები შეიძლება საჭიროებდეს სასწრაფო შეკეთებას. ამავე დროს, დანესებულების პერსონალსა და მენეჯერებს მოუწოდებენ თითქმის შეუძლებელის გაკეთებას: პატიმრობისა და ციხის პირობების მონყობას ისე, რომ დაცული იყოს თითოეული თავისუფლებააღკვეთილი პირის ღირსება.

საზოგადოების მოლოდინი პენიტენციური სისტემის მიღწევებთან დაკავშირებით, ხშირად წინააღმდეგობრივია: პატიმრობა, როგორც სასჯელი, თუ რეაბილიტაციისა და გარდაქმნის საშუალება? სხვა მოსაზრებებიც არსებობს: წინასწარ პატიმრობაში მყოფ პირებს აქვთ უდანაშაულობის პრეზუმციის უფლება; პატიმართა გარდაქმნის ნაცვლად, ახლა აქცენტი კეთდება იმაზე, რომ თავისუფლების აღკვეთას უცილობლად მოჰყვება უარყოფითი შედეგები ფიზიკური და ფსიქიკური თვალსაზრისით; მას ასევე ახლავს ერთგვარი დამლა დასაქმებისა და კომუნიკაციის კუთხით. ციხის რეჟიმს, თავისუფლების აღკვეთის დანესებულებებსა და ჯანდაცვის სამსახურებს დღესდღეობით სწორედ ამ შედეგებთან გამკლავებას სთხოვენ.

ევროპაში ძველ გამონათქვამს, რომ პირისთვის ციხე სასჯელია და არა დასჯის საშუალება, ახალი შინაარსი დაემატა: პატიმრები ინარჩუნებენ ყველა სამოქალაქო უფლებას, გარდა იმ უფლებებისა, რომლებიც არ შეესაბამება თავისუფლების აღკვეთის ფაქტს, და მათი ფარგლები ფართოვდება. მაგალითად, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს ბევრი

განაჩენი და გადაწყვეტილება გვეხმარება, რომ მკაფიოდ განვმარტოთ გარე სამყაროსთან ურთიერთობისა და ხმის უფლებები. ყოველ შემთხვევაში, ევროპაში ციხეები იცვლება იმის მიხედვით, თუ რას ამბობს სამართლებრივი სისტემა პატიმრებთან მოპყრობაზე.

ამ წიგნში განხილულია დაცვის კონკრეტული ასპექტი: არასათანადო მოპყრობის აღკვეთა ციხეში და აქცენტირებულია, რას გულისხმობს ეს აკრძალვა. ასევე ხაზგასმულია პოზიტიურ ვალდებულებათა შესრულების აუცილებლობა და ახალი მოლოდინები ციხის სამსახურების მიმართ, დაკავშირებული მათზე მინდობილ პირთა მზრუნველობასთან. ნაშრომი განიხილავს ახალ ვალდებულებათა ჩამოყალიბებასაც, იმ პირთა დაუსჯელობასთან საბრძოლველად, რომლებიც არასათანადო მოპყრობას მიმართავენ თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებებში. ტექსტი ესწრაფვის ძირითად ევროპულ სტანდარტთა წარმოჩენას, ერთი მხრივ, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით (ევროპული კონვენცია) განსაზღვრული ვალდებულებების და, მეორე მხრივ, კონვენციასთან დაკავშირებულ ორგანოთა სტანდარტების თვალსაზრისით (მაგ: წამებისა და არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა თუ დასჯის საწინააღმდეგო ევროპული კომიტეტი (CPT), ასევე ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი). წიგნში მოყვანილია ადგილობრივი სისტემის კარგი პრაქტიკის მაგალითებიც, რომლებიც შეიძლება მისაბაძი გახდეს ყველასათვის.

ციხეში მუშაობა გამოწვევაა. ამ ტექსტის მიზანია, დაეხმაროს შესაბამის პირებს უფრო ჰუმანური და ღია მომსახურების მიღწევასა და წესი 81(4)-ის შესრულებაში, რომელიც დადგენილია მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციით Rec. R(2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ. მის თანახმად, „თანამშრომელთა ტრენინგი უნდა მოიცავდეს ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო და რეგიონული ინსტრუმენტების, სტანდარტებისა და ციხის წესების სწავლებას. მათ შორის განსაკუთრებულად ხაზგასმულია რეგულაციები, რომლებსაც ადგენს ევროპული კონვენციები ადამიანის უფლებების და წამების, არაადამიანური და ღირსების შემლახველი მოპყრობისა თუ დასჯის შესახებ“.

წინამდებარე ტექსტი სახელმძღვანელოა ამ ინსტრუმენტებსა და სტანდარტებზე და განკუთვნილია პრაქტიკოსებისათვის. იგი ფეხდაფეხ მოჰყვამს 2015 წელს სტრასბურგში ჩატარებულ მრავალმხრივ შეხვედრას, რომლის სადისკუსიო მაგიდასაც მიუხედავად მთელი ევროპის პენიტენციური სამსახურების მმართველები და ხელმძღვანელები, რათა საერთო საწუხარზე ემსჯელათ. განხილვებიდან ორი დღის განმავლობაში ცხადი გახდა, რომ ბევრი ქვეყანა ერთი და იმავე პრობლემების წინაშე დგას, თუმცა, ამავე დროს, ევროპაში არსებობს „კარგი პრაქტიკაც“ და შესაძლოა სასარგებლო აღმოჩნდეს მსჯელობა არა მხოლოდ არსებულ გამოწვევებზე, არამედ გამოსავლებზეც. შეხვედრის შემდეგ წარმომადგენლებს სთხოვეს თავიანთი ქვეყნების „კარგი მაგალითების“ დასახელება, რომლებიც გამოსაადგილი იქნებოდა დანარჩენი ევროპისთვისაც. ბევრი საჭირო იდეა გამოიკვეთა, რომელთაგან მხოლოდ მცირე ნაწილს თუ ჩავრთავთ ამ ფორმატში.

თავი I

ევროპული სტანდარტების დადგენა

1.1 შესავალი

ევროპული ციხეები იცვლება. უმეტესობაში დაძაბულობა პატიმართა მზარდი რაოდენობის გამო, რასაც ხშირად ამძაფრებს უცხოელ პატიმართა მომატება. თუმცა, იცვლება ევროპული ციხის სისტემებიც, თანაც უკეთესობისკენ. შიდა მონიტორინგის გაუმჯობესება ციხეებში ერთი მნიშვნელოვანი ტენდენციაა, მით უმეტეს, რომ ეს ხდება თავისუფლების აღკვეთისადმი ტრადიციული სამართლებრივი მიდგომის გამონვევებზე (ხშირად ნაკლოვანებებზე) ცნობიერების ამაღლების პარალელურად. შიდა დონეზე ცხარე დისკუსია იმაზეც, თუ რისთვის არსებობს ციხეები და როგორ უნდა უპასუხონ მათ უკეთ სოციუმის მოთხოვნებს.

ევროპაში ციხეები იცვლება პატიმართა უფლებებზე ცნობიერების ზრდის საპასუხოდაც. მათი დაცვა არასათანადო მოპყრობისაგან ადამიანის უფლებათა დაცვის მნიშვნელოვანი ასპექტია. დღესდღეობით ევროპული სტანდარტების დადგენა უეჭველად წამყვანი საკითხია მსოფლიოში. ამ რეალურ პროგრესზე პრეტენზია შეიძლება ორმა ევროპულმა ინსტიტუციამ განაცხადოს: (1) ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ, რომელმაც კონვენციის შემოქმედებითი და პროგრესული ინტერპრეტირებით პატიმრებს განუსაზღვრა მტკიცე და მზარდი დაცვა. ის არსებითად *რეაგირების* ორგანოა, რომელიც საჩივარს განიხილავს ფაქტობრივი გარემოებების დადგენის შემდეგ; და (2) CPT, რომელმაც წვლილი შეიტანა სამართლებრივი სტანდარტების განხორციელების დაჩქარებაში. სასამართლოსგან განსხვავებით, CPT *აქტიური და პრევენციული* ორგანოა. ევროპული სასამართლოს პირველი გადაწყვეტილება ნახევარ საუკუნეზე მეტი ხნის წინათ გამოვიდა, CPT კი სულ 25 წელია, არსებობს. თუმცა, დროთა განმავლობაში ევროსასამართლომ (იმ პასუხისმგებლობათა ინტერპრეტირებისას, რომლებიც სახელმწიფოებს ეკისრებათ ევროპული

კონვენციის რატიფიცირების შედეგად) გადაწყვიტა, დაყრდნობოდა CPT-ს ანგარიშებს, როგორც თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში გამოვლენილი ფაქტების, ისე მისი სტანდარტების შესახებ. CPT-ს რეკომენდაციათა თანდათანობითი შერწყმა სამართლებრივად შემოღებულ სტანდარტებთან გვემბარება იმის ახსნაში, რატომ გადაინაცვლეს ევროპულმა სტანდარტებმა და გათვლებმა ციხეში არასათანადო მოპყრობის აკრძალვიდან მთელ რიგ მოთხოვნებზე, რომლებიც ციხის ყოველდღიური ცხოვრების ბევრ ასპექტს უკავშირდება. ამ ყველაფერს პატიმრის დაცვა უფრო მაღალ საფეხურზე აპყავს. აღნიშნულ პროცესში, რასაკვირველია, სასარგებლო აღმოჩნდება იმ ადამიანთა პროფესიონალიზმის ამაღლება, რომლებიც პენიტენციურ სამსახურებში მუშაობენ. კერძოდ, სულ უფრო მეტი აქცენტი კეთდება ისეთ კონცეფციებზე, როგორიცაა „დინამიკური უსაფრთხოება“ და ციხის ჯანდაცვაში ჩართულ თანამშრომელთა განვითარება.

მთელი ამ პროცესის ამოსავალი წერტილია ფუნდამენტური და უმთავრესი პრინციპი, რომ არასათანადო მოპყრობა უნდა აიკრძალოს. საკვანძო საერთაშორისო ხელშეკრულებები - როგორიცაა სამოქალაქო და პოლიტიკური უფლებების საერთაშორისო პაქტი (ICCPR) - ხაზგასმით აღნიშნავს, რომ აბსოლუტურია პირის უფლება, არ დაექვემდებაროს წამებას და არაადამიანურ ან ღირსების შემლახველ მოპყრობას თუ დასჯას. ეს მიდგომა ასახულია ევროპულ დონეზე. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს თანახმად, ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლი „მოიცავს დემოკრატიული საზოგადოებების ერთ-ერთ ფუნდამენტურ ღირებულებას, რომელსაც ეფუძნება ევროპის საბჭო“.¹ ამ მუხლის ტექსტი მოკლეა. წამების და არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა თუ დასჯის აკრძალვა გამოირჩევა გამოწვევით. არსებითად ნეგატიურ ვალდებულებასთან ერთად - თავიდან აიცილონ წამება ან არასათანადო მოპყრობა - სახელმწიფოები კისრულობენ რიგ პოზიტიურ ვალდებულებებსაც. ციხის კონტექსტში, მაგალითად, არსებობს პატიმართა დაცვის ვალდებულება სხვა პატიმართაგან მომდინარე რისკებისაგან.

ევროპაში სტანდარტების ჩამოყალიბებაზე მნიშვნელოვნად იმოქმედა პოზიტიურ და ნეგატიურ ვალდებულებათა ამგვარმა შერწყმამ საერთაშორისო სამართლის ფარგლებში, რაზეც გავლენა მოახდინა CPT-ს მუშაობამ. ამან უბიძგა არაშემოქცეული სტანდარტების დადგენას ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მხრიდან. კერძოდ, ევროპული ციხის წესები შემუშავდა ამ სფეროში მომუშავე პირთა ინფორმირებისა და მითითებებისათვის, პოლიტიკის განმსაზღვრელი პირები იქნებიან, ციხის ხელმძღვანელები თუ მისი თანამშრომლები.

მართალია, ამჟამად ევროპული გათვლები მსოფლიოში წამყვანია, მაგრამ ჯერ კიდევ არ შეიძლება თქმა, რომ ეს სტანდარტები ამომწურავად სრულდება შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე. CPT-ს ანგარიშებიცა და ევროსასამართლოს გადანწყვეტილებებიც ეწინააღმდეგება ყველა ვარაუდს, თითქოს ლამის შემთხვევითი გადახრები უშლიდეს ხელს მათ სრულ

¹ სერინგი ვაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Soering v United Kingdom) (1989) A161, პუნქტი 88.

დაკმაყოფილებას; ამის ნაცვლად, აღწერილ შემთხვევებში მნიშვნელოვნად დაბალი მიღწევები გამოწვეულია მატერიალური რესურსების, სათანადო ტრენინგებისა და პოლიტიკური თუ მენეჯერული მართვის ნაკლებობით. ზოგიერთი ნაკლოვანება სხვებზე მეტად მნიშვნელოვანია. ყოველ შემთხვევაში, ევროსასამართლოს სტატისტიკური მონაცემებიდან ჩანს, რომ საქმეთა რაოდენობა, განაჩენით სახელმწიფოების წინააღმდეგ, მატულობს.

კონკრეტულად ეს უკავშირდება შესაძლო არასათანადო მოპყრობის ფაქტების გამოუძიებლობას. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს განმარტებით, კონვენციის მე-3 მუხლი სახელმწიფოებს აკისრებს ქმედითი სამართლებრივი ჩარჩოს უზრუნველყოფის ვალდებულებას, რაც განაპირობებს არასათანადო მოპყრობის ეფექტიან გამოძიებას, ამგვარ მოპყრობაზე პასუხისმგებელ პირთა სასამართლოს წინაშე წარსადგენად. „პროცედურული ასპექტის“, როგორც წამებისა და არასათანადო მოპყრობის წინააღმდეგ გარანტიის განვითარება გამართლებულია იმით, რომ დებულება გახდეს პრაქტიკული და ქმედითი: ნაკლებ სავარაუდოა, სახელმწიფო მოხელეებმა მიმართონ აკრძალულ საშუალებებს, თუკი ეცოდინებათ საკუთარი ქცევის სავალალო შედეგები.

ამ მოლოდინებსა და სტანდარტებზე დისკუსიამდე, სასარგებლო იქნება, უფრო დეტალურად განვიხილოთ ევროპულ დონეზე სტანდარტების დადგენის სამი ძირითადი შენაკადი: ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენცია ევროპული კონვენციის განმარტებისას; CPT-ს მუშაობიდან გამომდინარე დასკვნები და ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები. და ბოლოს, აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ სფეროში ძალიან აქტიურობენ სხვა ორგანოებიც, რომლებიც სულ უფრო მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ პატიმართა დაცვის საქმეში.

1.2 თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დაცვის ევროპული სისტემა

1.2.1 სამართლებრივი ვალდებულებები ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საფუძველზე

ევროპაში სტრასბურგის სასამართლო ადამიანის უფლებათა უმთავრესი დამცველია, თუმცა, ამ უფლებათა ევროპული სისტემა აყალიბებს პირველადი დაცვის ბაზისს, რომლის გათვალისწინებასაც წევრი სახელმწიფოებისგან მოელოდნენ. კერძოდ, არსებობს მოლოდინი, რომ შიდა სასამართლოებმა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი ყოველდღიურად გამოიყენონ გადაწყვეტილების მიღებისას. ეს ნიშნავს შიდა სამართლებრივი სისტემისა და ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენციის კონსტრუქციულ ურთიერთქმედებას, თუმცა, ამკარად და მტკიცედაა ხაზგასმული ადამიანის უფლებათა გარანტიების განხორციელება შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე. რასაკვირველია, ევროპულ სასამართლოში ინდივიდუალური განაცხადის

ნარდგენის უფლების გამოყენება აუცილებელი ხდება, როცა შიდა მექანიზმები ამის საჭიროებას ქმნის. მიუხედავად ამისა, როდესაც ევროპული სასამართლო ადგენს კონვენციის დებულებათა დარღვევას, კვლავ იჩენს თავს სუბსიდიარობის პრინციპი. კერძოდ: გადანყვეტილების გამოტანის შემდეგ საქმე კვლავ ღიად რჩება, ვიდრე ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოები არ გადაადგამენ აუცილებელ ნაბიჯებს სასამართლოს შენიშვნების გასათვალისწინებლად, რომ შესრულდეს ვალდებულება ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის წინაშე. ამდენად, ზომების მიღება სახელმწიფოს საქმეა, მინისტრთა კომიტეტთან ერთად. ევროსასამართლო ვერ უკარნახებს სახელმწიფოს, რა კონკრეტული ნაბიჯები უნდა გადაიდგას.

ადამიანის უფლებათა პირველადი დაცვა შიდასახელმწიფოებრივ დონეზე ხდება. ეროვნულმა სასამართლოებმა თავიანთ გადანყვეტილებებში უნდა ასახონ და გამოიყენონ ევროპული სტანდარტები.

პატიმრის მიერ გასაჩივრების უფლებასთან დაკავშირებული დაბრკოლებები

კონვენციის 34-ე მუხლის საფუძველზე, ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო უზრუნველყოფს კონვენციის გარანტიების დარღვევის მსხვერპლთა უფლებასაც, დაიცვან თავიანთი უფლებები. ეს გულისხმობს, რომ სახელმწიფოებმა „არ უნდა შეუშალონ ხელი ამ უფლების ეფექტიან განხორციელებას“. თავისუფლებაღკვეთილ პირებზე სახელმწიფო კონტროლმა შესაძლოა საშუალება მისცეს ოფიციალურ პირებს, დაბრკოლება შეუქმნან გასაჩივრების უფლებას - მაგალითად, შეაფერხონ პატიმრის კორესპონდენცია, ან სანქციების დაწესების მექანიზმით აიძულონ საჩივრის გამოტანა. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო პატიმრებს მონყვლად ჭკუვად მიიჩნევს, რაც ცხადია მისი საქმეებიდან. მაგალითად, საქმეში კოტლეტი რუმინეთის წინააღმდეგ (*Cotlet v Romania*) დადგინდა 34-ე მუხლის დარღვევა, რადგან პატიმარს ემუქრებოდნენ, არ აწვდიდნენ საწერ მასალებს ევროპული სასამართლოსთვის კორესპონდენციის გასაგზავნად, ასევე, სისტემატურად აყოვნებდნენ პატიმრის წერილების როგორც გაგზავნას, ასევე გახსნას. ამ მიზეზთა გამო „დადგინდა უკანონო და მიუღებელი წნეხი პატიმარზე, რამაც დაარღვია განმცხადებლის ინდივიდუალური განაცხადის უფლება“. დასკვნა „კიდევ უფრო კატეგორიულია იმის გათვალისწინებით, რომ განმცხადებელი განსაკუთრებით მონყვლადია, რადგან უმნიშვნელო კონტაქტი აქვს ახლო ნათესავებსა თუ გარე სამყაროსთან, პატიმრობაში ყოფნის გამო“.²

² 2003 წლის 3 ივნისის გადანყვეტილება საქმეზე კოტლეტი რუმინეთის წინააღმდეგ (*Cotlet v Romania*), პუნქტი 71.

1.2.2 სტანდარტების დადგენა წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მიერ

ადამიანის უფლებებთან ეფექტიანი თანხვედრის უზრუნველსაყოფად, ევროპული სისტემა, უპირატესად, ინდივიდუალურ საჩივრებს ეფუძნება. მას თან ახლავს შეზღუდვები, განპირობებული პრაქტიკული სირთულეებით, როგორცაა ინფორმაციის ნაკლებობა და პროცედურების გახანგრძლივება თუ განსაკუთრებული სიძვირე. წამებისა და არასათანადო ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა თუ დასჯის ევროპული კონვენცია აღიარებს მიდგომას, რომ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დაცვას არასათანადო მოპყრობის ფუნდამენტურ მიზეზებზე ყურადღების გამახვილება უფრო ეფექტიანსა და ქმედითს გახდის, ვიდრე სამართლებრივი დაცვის საშუალებებით საკმაოდ გვიანი უზრუნველყოფა მიყენებული ზიანისათვის. საერთაშორისო ხელშეკრულების საფუძველზე შექმნილი ორგანო - წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი - ამ მიზანს აღწევს ადამიანების დაცვის გაუმჯობესებით, რაც ხორციელდება ადგილზე მონიტორინგის და საჭარო მოხელეებთან დიალოგისა თუ დისკუსიის გზით. თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ვიზიტების შემდეგ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი საკუთარ რეკომენდაციებს წარმოადგენს. თავის მხრივ, სახელმწიფოები პასუხობენ მის დასკვნებსა და შემოთავაზებებს.

შეგროვებული ინფორმაცია და ანგარიშები კონფიდენციალურია, თუმცა, არსებობს სამი გამონაკლისი: (1) სახელმწიფოს შეუძლია მოითხოვოს ანგარიშის გამოქვეყნება იმ კომენტარებთან ერთად, რომლებიც შეიძლება ახლდეს ტექსტს; (2) თუ სახელმწიფო უარს ამბობს თანამშრომლობასა ან ვითარების გაუმჯობესებაზე წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის რეკომენდაციათა კვალად, კომიტეტმა შესაძლოა გააკეთოს საჭარო განცხადება; და (3) წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის წლიური („ზოგადი“) ანგარიშები, რომლებსაც ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტს წარუდგენს, შეიცავდეს საკმარისი ოდენობის დეტალებს წარმოდგენის შესაქმნელად კონკრეტულ სახელმწიფოში თავისუფლებააღკვეთილ პირთა მდგომარეობაზე. ანგარიშები ქვეყნების შესახებ ბოლო დროს (თითქმის) უცვლელად ქვეყნდება. მიუხედავად იმისა, რომ კომიტეტის ანგარიშები არსებითად სარეკომენდაციო ხასიათისაა, წამების საწინააღმდეგო ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლში მოცემული ურთიერთთანამშრომლობის პრინციპი გულისხმობს - თუმც, სამართლებრივად არ ავალდებულებს - რომ შესაბამისი ხელისუფლების ორგანოები მიიღებენ ზომებს ამ რეკომენდაციების შესასრულებლად (ასეთ ვარაუდს ამტკიცებს ისიც, რომ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი უფლებამოსილია, გააკეთოს საჭარო განცხადება, თუკი სახელმწიფო უარს ამბობს ამაზე).

აღნიშნული კომიტეტი არ არის სასამართლო ორგანო, თუმცა მან შეიმუშავა სტანდარტების წყება, რომლებსაც თავისი ვიზიტებისას იყენებს არსებული პრაქტიკის შესაფასებლად; ასევე, ეხმარება სახელმწიფოებს შესაბამისი მოწყობისა და პირობების კრიტერიუმთა დაკმაყოფილებაში. სტანდარტები დადგენილია არასათანადო მოპყრობის პრევენციაში დახმარებისათვის და

სახელმწიფოებს სთავაზობს ერთგვარ „საზომ შკალას“, რომელსაც ისინი (და თვითონ კომიტეტის დელეგაციებიც) იყენებენ მაშინ, როცა აფასებენ არსებულ ვითარებას ან შიდასახელმწიფოებრივ პროცედურათა ეფექტიანობას მიზნის მისაღწევად. კომიტეტმა „სტანდარტების კრებული“ შეადგინა იმის გამო, რომ მისი აღქმით, არსებულ ევროპულ და საერთაშორისო ინსტრუმენტებს არ ახლავს ცხადი მითითებები.³ მართალია, წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი არ არის სასამართლო ორგანო, მაგრამ თავის სტანდარტებს იგი მაინც „იურისპრუდენციას“ უწოდებს. ისინი ასახულია კომიტეტის წლიურ („საერთო“) ანგარიშებში, რომლებიც შეიცავს სისტემატიზებულ განცხადებებს, „პრეცედენტული სამართლის“ მსგავსად. კერძოდ, თავმოყრილია პრეცედენტები ქვეყნებზე ანგარიშებიდან, კომიტეტის მუშაობის პროგრამასთან ერთად. შესაძლებელია ადრეული განცხადებების შემდგომი დახვეწაც.

დღეისათვის წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში 400-ზე მეტ ვიზიტს ითვლის. ისინი შეიძლება იყოს „პერიოდული“ (ნაწილი თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ვიზიტთა რეგულარული პროგრამისა), ან ad hoc ანუ სავანგებო (იმ კონკრეტული დაწესებულების ან საკითხის შესამოწმებლად, რომელმაც მისი ყურადღება მიიპყრო). აღნიშნული კომიტეტი სახელმწიფოებთან ურთიერთთანამშრომლობის პრინციპით მუშაობს. მას აქვს შეუზღუდავი უფლება, შევიდეს თავისუფლების აღკვეთის ნებისმიერ ადგილას და პირადად გაესაუბროს თავისუფლება აღკვეთილ პირებს. კომიტეტი განსაკუთრებულად ამახვილებს ყურადღებას ვითარებაზე, როცა ხელმძღვანელობა ემუქრება ან სამაგიეროს უხდის პატიმრებს ვიზიტამდე ან მის შემდეგ. მან ახლახან გამოაქვეყნა განცხადება ამ ფენომენზე, სადაც მკაცრად გამოხატა ნებისმიერ ქმედებას, რომელიც ხელს უშლის კომიტეტს მუშაობაში. ასევე ხაზგასმით აღინიშნა „ხმის მიმტანთა“ დაცვის აუცილებლობა“.⁴

ამდენად, ძალიან მნიშვნელოვანია წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მიერ სტანდარტების დადგენა „რბილი კანონების“ შემოღების გზით. კომიტეტის გავლენიდან გამომდინარე, გასაკვირი არ უნდა იყოს არც მისი რეკომენდაციები, არც მათი განხორციელების მონიტორინგი და არც რეგულარული ვიზიტების ამსახველი ანგარიშები ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებში. მნიშვნელოვანია წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის „იურისპრუდენციის“ გავლენა სტრასბურგის სასამართლოს მიერ ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის განმარტებისას. ამ სასამართლოში საქმისწარმოებისას წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ტექსტებზე დაყრდნობის ტენდენცია ნამდვილად იზრდება, რადგან ვიზიტის ანგარიშებს ფაქტობრივი ღირებულება აქვს; ამასთან, ისინი საზოგადოდ აღიარებული მოთხოვნების წყაროა. შედეგად, ევროპული სასამართლოს თითქმის

³ 1-ელი საერთო ანგარიში, CPT/Inf(91)3, პუნქტები 95-96.

⁴ 24-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2015), პუნქტები 41-46.

ყოველი გადანყვეტილება, დაკავშირებული ციხის მდგომარეობასთან, მოიხმობს წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი სტანდარტებს ან ანგარიშებს.⁵

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მუშაობას მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს საქმეების განხილვისას პატიმართა მოპყრობის შესახებ. პენიტენციურ სისტემაში მომუშავე ყველა ადამიანს უცილობლად სჭირდება წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის საქმიანობის, მანდატისა და რეკომენდაციების ცოდნა.

1.2.3 ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მუშაობა

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის უფლებათა დაცვაში. მის შემადგენლობაში არიან ყველა წევრი სახელმწიფოს საგარეო საქმეთა მინისტრები ან მათი მუდმივი წარმომადგენლები ევროპის საბჭოში. კომიტეტი მონიტორინგს უწევს აღებულ ვალდებულებათა დაცვას, ასევე, სახელმწიფოთა საპასუხო ქმედებას, როცა ევროპული სასამართლო ადგენს სამართლებრივ ვალდებულებათა დარღვევას. ამით ის მნიშვნელოვან როლს თამაშობს აღსრულების მექანიზმის ამოქმედებაში, რაც დაწესებულია ევროპული კონვენციით. მას უფრო ფართო როლიც აქვს, კერძოდ, გამოხატავს შეთანხმებულ მიდგომას ევროპის წინაშე არსებული პრობლემებისადმი. ამ თვალსაზრისით, მინისტრთა კომიტეტმა შესაძლოა რეკომენდაციები გამოსცეს წევრი სახელმწიფოებისათვის იმ საკითხებზე, რომლებზეც არსებობს შეთანხმებული „ზოგადი პოლიტიკა“.⁶ მათთვის ამ რეკომენდაციების გათვალისწინება სავალდებულო არ არის, ამდენად, მინისტრთა კომიტეტმა შეიძლება სთხოვოს მთავრობებს, „აცნობონ განხორციელებულ ქმედებათა შესახებ“.⁷ აქ საკვანძო საკითხია ის, რომ რეკომენდაცია მაღალი დონის ზოგადი ვალდებულების გამოხატულებაა, შეთანხმებული მთავრობებს შორის.

მინისტრთა კომიტეტის ერთი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი რეკომენდაცია, რომელიც შეეხება თავისუფლებაალკვეთილ პირებს, ევროპული ციხის წესებს დაედო საფუძვლად. ამ წესების თავდაპირველი იდეა წამოვიდა გაროს 1957 წლის რეგულაციიდან პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალური სტანდარტული

⁵ იხ. ერიკ სვანიდის სტატია, „წამების აღკვეთის ევროპული კონვენცია“ კრებულში „ადამიანის უფლებათა მონიტორინგის საერთაშორისო მექანიზმები: ესეები იაკობ თ. მიოლერის პატივსაცემად“, გ. ალფრედსონის, ჯ. გრიმედენის, ბ. გ. რამჩარანისა და ა. დე ზაიას რედაქტორობით, 2009 წ. გვ. 493-502 (G. Alfredsson, J. Grimheden, B.G. Ramcharan and A. De Zayas (eds) International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller, 2nd Revised edition. Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p 493-502).

⁶ ევროპის საბჭოს წესდება, ETS #1, მუხლი 15 b.

⁷ იქვე, მუხლი 15 b.

წესების შესახებ⁸ და შესწორდა 1987 და 2006 წლებში. 2006 წლის წესები ასახავს წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მუშაობასაც და, როგორც აღინიშნა, ამან გავლენა მოახდინა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენციაზეც.

ეს წესები ეხება ყველას, ვინც ციხეშია, მიუხედავად იმისა, რის გამო აქვს ალკვეთილი თავისუფლება. ისინი უნდა გამოიყენებოდეს მიუკერძოებლად, ნებისმიერ საფუძველზე დისკრიმინაციის გარეშე, იქნება ეს სქესი, რასა, კანის ფერი, ენა, რელიგიური, პოლიტიკური თუ სხვა შეხედულებები, ეროვნული ან სოციალური წარმოშობა, ეროვნული უმცირესობებისადმი მიკუთვნება, სიღარიბე, წარმოშობა თუ სხვა სტატუსი“ (წესები 11-13).

ეს ძირითადი პრინციპები მნიშვნელოვნად უკავშირდება პატიმართა დაცვას არასათანადო მოპყრობისაგან. აღნიშნული წესები ღიად გამოყოფს ძირეულ პრინციპებს:

1. *ნებისმიერ პირს, ვისაც ალკვეთილი აქვს თავისუფლება, უნდა ეპყრობოდნენ ადამიანის უფლებათა დაცვით.*
2. *თავისუფლება ალკვეთილ პირებს შენარჩუნებული აქვთ ნებისმიერი უფლება, თუკი ის არ ჩამორთმევიათ იმ გადანყვეტილების საფუძველზე, რომლითაც ბრალი დაედოთ ან მიესაჯათ პატიმრობა.*
3. *თავისუფლება ალკვეთილ პირებზე დაწესებული შეზღუდვები უნდა იყოს მინიმალურად აუცილებელი და პროპორციული შესაბამისი სამართლებრივი მიზნისა.*
4. *რესურსების ნაკლებობა ვერ გაამართლებს ციხის პირობებს, რომლებიც არღვევს პატიმართა უფლებებს.*
5. *ცხოვრება ციხეში შეძლებისდაგვარად უნდა უახლოვდებოდეს საზოგადოებაში ცხოვრების პოზიტიურ ასპექტებს.*
6. *პატიმრობა უნდა იმართებოდეს ისე, რომ ხელს უწყობდეს თავისუფლება ალკვეთილ პირთა რეინტეგრაციას თავისუფალ საზოგადოებაში.*
7. *უნდა წახალისდეს ურთიერთობა სოციალურ სამსახურებთან და, შეძლებისდაგვარად, სამოქალაქო საზოგადოების ჩართულობა ციხის ცხოვრებაში.*
8. *ციხის თანამშრომლები ეწევიან ძალიან მნიშვნელოვან საზოგადოებრივ მომსახურებას. ამდენად, დაქირავება, ტრენინგი და სამუშაო პირობები მათ პატიმრებზე ზრუნვისას მაღალი სტანდარტის შენარჩუნების საშუალებას უნდა აძლევდეს.*
9. *მთავრობა რეგულარულად უნდა ამოწმებდეს ყველა ციხეს, რომლებსაც უნდა უტარდებოდეთ დამოუკიდებელი მონიტორინგი.*

⁸ პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალური სტანდარტული წესები: გაერო (1957). თანამედროვე საერთაშორისო სტანდარტებს მოიცავს გაეროს პატიმრებთან მოპყრობის მინიმალური სტანდარტული წესები („მანდილას წესები“), შესწორებული 2015 წლის დეკემბერში.

1.2.4 მონიტორინგისა და სტანდარტების დაწესების სხვა ორგანოები

სტანდარტების დაწესებასა და ციხეების მონიტორინგში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ სხვა ორგანოებიც. ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტი მჭიდროდ თანამშრომლობს საპარლამენტო ასამბლეასთან, რომელიც შედგება თითოეული წევრი სახელმწიფოს კანონმდებელთა წარმომადგენლებისაგან. შესაძლოა, ასამბლეამ თვითონ გამოსცეს რეკომენდაციები და რეზოლუციები. ორივე ორგანო მნიშვნელოვან როლს ასრულებს თავისუფლებაალკვეთილ პირთა დაცვის სფეროში ახალ ინიციატივათა მოწოდების კუთხით.

1999 წლიდან ევროპის საბჭოს ადამიანის უფლებათა კომისარიც იყენებს თავის ზოგად მანდატს, რათა ხელი შეუწყოს ადამიანის უფლებათა სტანდარტების ქმედითად გამოყენებას. ამისათვის იგი მიმართავს ცნობიერების ასამაღლებელ აქტივობებს და გამოსცემს ანგარიშებს, დასკვნებსა თუ რეკომენდაციებს, რომელთაგან ზოგიერთი კონკრეტულად თვისუფლებაალკვეთილ პირთა დაცვას ეხება.

საერთაშორისო დონეზე აღსანიშნავია გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წამების პრევენციის ქვეკომიტეტი (SPT), რომელსაც ამჟამად CPT-ს მსგავსი მანდატი აქვს. ეროვნულ დონეზე კი, წამების წინააღმდეგ გაეროს კონვენციის ფაკულტატურ ოქმზე (OPCAT) დაყრდნობით, შეიქმნა პრევენციის ეროვნული მექანიზმები (NPM), რომლებიც მონიტორინგს უწევენ ციხეებს და შესაბამის ანგარიშებს წარმოადგენენ.

დასკვნა

დღევანდელი ტენდენციით, ევროპის საბჭოს მიიჩნევენ სტანდარტების დამდგენად ციხეების სფეროში. უწყვეტი და კონსტრუქციული დებატები მიმდინარეობს ადამიანის უფლებათა სტანდარტებსა და მათ დაცვაზე, რაც წარმოშობს ახალ და გაუმჯობესებულ მოლოდინებს. როგორც აღინიშნა, ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოზე მოახდინა გავლენა ამ დამატებითმა მექანიზმებმა და რეკომენდაციებმა, განსაკუთრებით კი წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მუშაობამ. მომდევნო თავებში შესაძლებელი იქნება ციხის ადგილობრივ სისტემათა მნიშვნელობის განხილვა არასათანადო მოპყრობის პრევენციის კუთხით.

თავი 2: პატიმართა დაცვა

ძირითადი პასუხისმგებლობები: პატიმართა დაცვა ფიზიკური და ფსიქიკური ზიანისაგან

2.1 შესავალი

პატიმრებზე სახელმწიფო ხელისუფლება მზრუნველობს თავისუფლების აღკვეთის გამო. ამგვარი სასჯელი არ ნიშნავს ევროპული კონვენციით მინიჭებული უფლებების წართმევას; რასაკვირველია, სახელმწიფო ხელისუფლების პასუხისმგებლობა ასეთ პირთა მიმართ, ზოგიერთი თვალსაზრისით, მატულობს საკუთრივ თავისუფლების დაკარგვის ფაქტის გამო, განსაკუთრებით, არასათანადო მოპყრობისაგან დაცვის კუთხით.

ამ თავში ხაზგასმულია საკვანძო სამართლებრივი ვალდებულებები, დაკავშირებული პატიმართა ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ზიანისაგან დაცვასთან, რომელთა შესახებაც ციხის თანამშრომლებმა აუცილებლად უნდა იცოდნენ. ეს პასუხისმგებლობები, ძირითადად, გამომდინარეობს ევროპული კონვენციის მე-2, მე-3 და (შედარებით ნაკლებად) მე-8 მუხლებიდან. მე-2 მუხლი უზრუნველყოფს სიცოცხლის უფლებას, მე-3 კრძალავს წამებას და არაადამიანურ ან ღირსების შემლახველ მოპყრობას თუ დასჯას, ხოლო მე-8 მუხლი მოუწოდებს პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლების დაცვისაკენ. ეს ვალდებულებები, არსებითად, შეეხება პატიმართა დაცვას ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ზიანისაგან. ევროსასამართლოს პრეცედენტულ სამართალზე გავლენა მოახდინა წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის სტანდარტებმა, რაც, პასუხად, აისახა ევროპული ციხის წესებშიც.

მაშასადამე, თითოეული დებულება შეეხება ფიზიკური და ფსიქოლოგიური კეთილდღეობის ასპექტებს. მე-2 და მე-3 მუხლებს შორის მჭიდრო კავშირია, რადგან ამ დებულებათა განმარტება, მიღებული ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ, მსგავსია. უფრო ცხადად რომ ვთქვათ, სიცოცხლის დაკარგვა მე-2 მუხლის მოქმედების ფარგლებში ხვდება. თუ გამოყენებულია ძალა, რომელსაც შეეძლო გამოეწვია სიკვდილი, მაგრამ ეს არ მოხდა, მე-2 მუხლი მაინც ამოქმედდება (მე-3-ზე მეტად). მე-3 და მე-8 მუხლები პრაქტიკაში, შესაძლოა, ერთსა და იმავე საკითხებს მოიცავდნენ (რამდენადაც მე-8 მუხლი ამოქმედდება მაშინაც, როცა მიყენებული ზიანი არ არის იმდენად სერიოზული, რომ „არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი“ მოპყრობის ფარგლებში აღმოჩნდეს).

წინამდებარე თავი, და მომდევნოც, შეეხება ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ ზიანს ორი სხვადასხვა კუთხით: (1) არასათანადო მოპყრობა პატიმრისადმი, როცა ის სახელმწიფო ხელისუფლების ხელშია; და (2) პატიმართა დაუცველობა სხვა თავისუფლად ადკვეთილ პირთა ძალადობისა და მუქარისაგან. ამ თავში მოცემულია ციხის თანამშრომელთა ვალდებულებების ძირეული პრინციპები ამგვარი ზიანის თავიდან ასაცილებლად, მომდევნო კი განიხილავს განცალკევებასა და სამართო საკანში მოთავსებასთან დაკავშირებულ სპეციფიკურ საკითხებს.

2.2 ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის საკვანძო გარანტიები

2.2.1 ოპერატიული საქმიანობა ციხეში და სიცოცხლის უფლება

მე-2 მუხლი შეეხება სიცოცხლის უფლებას, ყველაზე ძირეულს უფლებათა შორის. მისი პირველივე სიტყვები აცხადებს, რომ „ყოველი ადამიანის სიცოცხლის უფლება კანონით არის დაცული“. ამ გარანტიის ყველაზე აშკარა ასპექტია ის, რომ იგი უკრძალავს სახელმწიფო მოხელეებს ვისიმე სიცოცხლის წართმევას. ეს ნიშნავს სამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგომას ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციით, თუკი სახელმწიფო მოხელეები - ციხის თანამშრომლები - გამოიყენებენ ძალას, რომელსაც შედეგად მოჰყვება განზრახ სიკვდილი, ან გარდაცვალება წინასწარი განზრახვის გარეშე; ან ისინი დაუდევრობას გამოიჩინენ ამგვარი ძალის გამოყენებისას, თუნდაც ეს ლეტალური შედეგით არ დამთავრდეს. შესაბამისად, როცა თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში მიმართავენ ლეტალურ ძალას, ხელისუფლების ორგანოებმა უნდა წარმოადგინონ ჯეროვანი განმარტება.⁹

⁹ მაგ: 2011 წლის 12 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე *პეკერი თურქეთის წინააღმდეგ* (Peker v Turkey (no 2)), მუნქტები 51-60 (სახელმწიფომ არ წარმოადგინა ჯეროვანი განმარტება შიდა უსაფრთხოების აღსადგენად ჩატარებული ოპერაციისას პატიმრისათვის იარაღით მიყენებულ ჭრილობასთან დაკავშირებით).

თუმცა, მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ სიცოცხლის უფლება არ არის აბსოლუტური (ნამების ან არასათანადო მოპყრობის აკრძალვის მსგავსად) და მე-2 მუხლი საგანგებოდ გამოყოფს ოთხ ვინაობაზე განსაზღვრულ გარემოებას, როცა სახელმწიფოს შეუძლია ძალის გამოყენება და სიცოცხლის ხელყოფა არ ითვლება ამ მუხლით მინიჭებული გარანტიის დარღვევად. მოკვდინება გამართლებულია ოთხი მიზნით: არამართლზომიერი ძალადობისაგან დასაცავად, კანონიერი დაკავებისათვის, კანონიერად დაკავებული პირის გაქცევის აღსაკვეთად, ან აჯანყებისა თუ ამბოხების ჩასახშობად.

პოტენციურად, ეს გარემოებები შესაძლოა შეიქმნას ციხეშიც. თუმცა, მე-2 მუხლის ტექსტი ძალიან მკაცრად განსაზღვრავს გამოწვევების გამოყენებას. პირველი, რაც ამ ტექსტიდან აშკარაა, არის ის, რომ ძალის გამოყენება ნებადართულია მხოლოდ ეროვნული კანონმდებლობის შესაბამისად: კანონმდებლობაში უნდა არსებობდეს ამ ზომის გამოყენების საფუძველი; ასევე არსებობს ის, რომ კონკრეტულ გარემოებებში ძალის მოშველიება უნდა იყოს „აბსოლუტურად აუცილებელი“. სხვა სიტყვებით, დებულება „იმთავითვე არ აღწერს ვითარებას, როცა დაიშვება „ძალის გამოყენება“, რომელსაც შეიძლება სიცოცხლის ხელყოფა მოჰყვეს წინასწარი განზრახვის გარეშე“.¹⁰

ლეთალური ძალის გამოყენებისაგან თავის შეკავების ვალდებულება, არსებითად, *ნეგატიური* ხასიათისაა, თუმცა, თავისთავად მოიცავს რიგ *პოზიტიურ* ვალდებულებებს. ციხის მენეჯმენტისა და ხელმძღვანელობისათვის განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი იქნება „აბსოლუტური აუცილებლობის“ შემოწმება, რომ ოპერაცია იყოს სათანადოდ ორგანიზებული, თანამშრომლები - შესაბამისად გადამზადებულნი, ხოლო ძალის გამოყენება ჯეროვნად რეგულირდებოდეს საგანგებო რეგულაციებით. სხვა სიტყვებით, იმის დასადგენად, რომ ლეთალური (ან პოტენციურად ლეთალური) ძალა გამოყენებული იქნა მკაცრად პროპორციულად, გასათვალისწინებელია არა მხოლოდ პირის გარდაცვალების მომენტი-სათვის არსებული გარემოებები, არამედ ციხეში განხორციელებული ოპერაციების დაგეგმვა და კონტროლი, ოფიცერთა წინასწარი მომზადება და ძალის გამოყენების მარეგულირებელი წესებიც.

სტრასბურგის სასამართლოს პრეცედენტული სამართლის უდიდესი ნაწილი პოლიციის ოპერატიულ ქმედებათა კონტროლს ეხება. ლეთალური ან პოტენციურად ლეთალური ძალის გამოყენებასთან დაკავშირებული პრინციპები იგივეა ციხეშიც. სერიოზულ შემთხვევებში, როგორცაა, მაგალითად, აჯანყება, სამი კონკრეტული საკითხია გასათვალისწინებელი: (1) ოპერაციის დაგეგმვისას აუცილებელია ზომების მიღება, რათა მინიმუმამდე შემცირდეს სიკვდილის რისკი პროცესში შემთხვევით ჩართული სხვა პირებისათვის. „საშუალებებისა და მეთოდების შერჩევისას, სიფრთხილის ყველა შესაძლო ზომა უნდა იყოს დაცული“, რომ აირიდონ ასეთი რისკი და სხვებს არ შეექმნათ აშკარა საფრთხე.¹¹ (2) ივარაუდება, რომ თანამშრომლებს გავლილი

¹⁰ 1995 წლის გადაწყვეტილება საქმეზე *მაკანი და სხვები ვაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (McCann and Others v United Kingdom. A 324), პუნქტი 148.

¹¹ *ერგი თურქეთის წინააღმდეგ* (Ergi v Turkey 1998-IV), პუნქტები 79-81.

უნდა ჰქონდეთ სათანადო ტრენინგი და ხელმძღვანელობდნენ შესაბამისი მითითებებით (მაგ: შვზლუდვის ტექნიკის გამოყენებაზე).¹²

სიცოცხლის უფლებაც და არასათანადო მოპყრობის აკრძალვაც - ორივე - მოიცავს პატიმართა დაცვის პოზიტიურ ვალდებულებებს, კერძოდ, დაცვას რისკისაგან თანამშრომელთა, სხვა პატიმართა თუ საკუთარი თავის მხრიდან.

(3) მნიშვნელოვანია, ოპერაციაში ჩართულ ოფიცრებს ჰქონდეთ ანგარიშგების ვალდებულება, რაც საჭიროა სახელმწიფო მოხელეთა დაუსჯელობასთან საბრძოლველად, ეფექტიანი გამოძიების მეშვეობით (ეს საკითხები განხილულია მე-8 თავში). მამასადაამე, ოპერატიული კონტროლი ხელს არ უნდა უშლიდეს ოპერაციაში პირდაპირ ჩართულ ოფიცერთა იდენტიფიკაციას:

საქმეში ატაიკაია თურქეთის წინააღმდეგ (Ataykaya v Turkey) დადგინდა, რომ განზრახ შეიქმნა დაუსჯელობის ვითარება - ვერ მოხერხდა ოპერაციაში ჩართული უსაფრთხოების ოფიცრების იდენტიფიკაცია, რადგან მათ არ მოეთხოვებოდათ საიდენტიფიკაციო ნიშნების ქონა. შედეგად, სახელმწიფო ხელისუფლების ნორგანოებისათვის შეუძლებელი გახდა საკმარისად დამატერებლად დასაბუთება, რომ ლეტალური ძალის გამოყენება იყო პროპორციული და განპირობებული „აბსოლუტური აუცილებლობით“.¹³

2.2.2 წამებისა და არასათანადო მოპყრობის აკრძალვა

მე-2 მუხლით დაცულ სიცოცხლის უფლებასთან ახლოს დგას მე-3 მუხლით აკრძალული წამება ან არაადამიანური თუ ღირსების შემლახველი მოპყრობა და დასჯა. მე-2 მუხლისაგან განსხვავებით, მე-3 მუხლით მინიჭებული გარანტია აბსოლუტურია: არ არსებობს არავითარი დასაბუთება, რითაც სახელმწიფო მოხელეები გაამართლებენ მსგავს მოპყრობას. მე-3 მუხლის გამოყენება არსებითად ორ კითხვაზე პასუხს ნიშნავს: (1) ხომ არ აღწევს ფიზიკური ან ფსიქიკური მოპყრობა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს მე-3 მუხლის ფარგლებში მოსაქცევად; და (2) ამ ზღვრის გადალახვის შემთხვევაში, არსებული გარემოებები წამებას უტოლდება თუ არაადამიანურ ან ღირსების შემლახველ მოპყრობას ან დასჯას”.

¹² პოლიციის ოფიცრებთან დაკავშირებით, იხ. *საუდი სფრანგეთის წინააღმდეგ (Saoud v France, 2007-XI)*, პუნქტები 88-104 (პირი დაიხრჩო იმის გამო, რომ 35 წუთის განმავლობაში ამყოფეს პირქვე დამხობილი, იყენებდნენ რა იმობილიზაციის ტექნიკას. ოფიცრები ცდილობდნენ შიზოფრენიით დაავადებული პირის დაკავებას. ევროპულმა სასამართლომ დაადგინა: მიუხედავად იმისა, რომ პოლიციის ჩარევას ამართლებდა სხვათა ფიზიკური უსაფრთხოების დაცვა, ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს სიცოცხლის უფლების დარღვევასთან. სასამართლომ აღნიშნა, რომ საგანგებო მითითება არ გაცემულა იმობილიზაციის ტექნიკის გამოყენებაზე. ეს საქმე შეიძლება რელევანტური აღმოჩნდეს ციხის გარემოსთვისაც).

¹³ 2014 წლის 22 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *ატაიკაია თურქეთის წინააღმდეგ (Ataykaya v Turkey)*, პუნქტები 45-59.

ზღვრის საკითხი - ანუ ესა თუ ის გასაჩივრებული მოპყრობა უახლოვდება თუ არა სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს - უცილობლად მოიცავს სუბიექტური მსჯელობის ელემენტებს. მიუხედავად ამისა, თუკი კონკრეტული მოპყრობა ან დასჯა არ მიიჩნევა საკმარისად სერიოზულად ასეთი კვალიფიცირებისათვის, იგი მაინც მოექცევა მე-8 მუხლით გარანტირებული პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლების ფარგლებში.

მე-3 მუხლის მოქმედების საკითხი განიხილება „მოპყრობასთან“ დაკავშირებული ყველა გარემოების გათვალისწინებით. მათ შორისაა, კუმულაციური ეფექტი, ხანგრძლივობა, მისი ფიზიკური და ფსიქიკური მახასიათებლები, მსხვერპლის სქესი, ასაკი და ჯანმრთელობის მდგომარეობა. ტკივილის ან ტანჯვის ინტენსივობის, ან არასათანადო მოპყრობის ფსიქიკური შედეგების გათვლა მოიცავს ამ ფაქტორთა ფიზიკური და ფსიქოლოგიური ეფექტების სამართლებრივ შეფასებას, გამომდინარე „დღევანდელი“ მოლოდინებიდან. თუ ჩაითვალა, რომ გამოწვეული ტანჯვა აღემატება ზოგადად დამკვიდრებულ სტანდარტს, მაშინ ზღვრის ტესტი დაკმაყოფილებულია. პირის შეურაცხყოფის ან დამცირების განზრახვის დამადასტურებელი მტკიცებულების არარსებობა ჯერ კიდევ არ არის გადამწყვეტი, რადგან არ გამორიცხავს მე-3 მუხლის დარღვევას. არც ისაა აუცილებელი, „მოპყრობა“ წინასწარ განზრახული არ იყოს - ხელისუფლების ორგანოთა დაუფიქრებელმა და გაუწონასწორებელმა ქმედებამ ასევე შეიძლება გამოიწვიოს მე-3 მუხლით მინიჭებული გარანტიის დარღვევა.

განსხვავება „წამებას“, „არაადამიანურ“ და „ღირსების შემლახველ“ მოპყრობას ან დასჯას შორის თავდაპირველად გულისხმობდა განსხვავებას დამიანების ინტენსივობის მიხედვით, როგორც ამას შეაფასებდა სახელმწიფო საკუთარი მიზნებიდან გამომდინარე და თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისად. სასამართლომ დაადგინა, რომ ტერმინი „წამება“ გულისხმობს „სპეციალურ სტიგმას, რომელიც მოიპყრება არაადამიანურ მოპყრობას, ძალზე სერიოზული და სასტიკი ტანჯვა რომ გამოიწვიოს“. ამგვარ მოპყრობას ან დასჯას მოჰყვება ძლიერი ფიზიკური და ფსიქიკური ტანჯვა, ხოლო „ღირსების შემლახველი მოპყრობა ან დასჯა“ განისაზღვრა, როგორც ქმედება, რომელიც „დამარალებულში აღძრავს შიშის, ტანჯვისა და არასრულფასოვნების განცდას, რაც შეურაცხმყოფელი და დამამცირებელია და შეიძლება გატეხოს მისი ფიზიკური და მორალური სიმტკიცე“.¹⁴ თუმცა, საქმეებში, სადაც „წამება“ არ დადგინდა, ევროპულმა სასამართლომ შესაძლოა მარტივად გამოიტანოს დასკვნა „არაადამიანური და ღირსების შემლახველი“ მოპყრობის ან დასჯის, ან სულაც მე-3 მუხლის დარღვევის შესახებ.

ამდენად, მართალია, ევროპული სასამართლო მოითხოვს მოპყრობის გავლენის შეფასებას კონკრეტულ მსხვერპლთან მიმართებით, მაგრამ ზოგ შემთხვევაში მარტივადაც გამოაქვს გადაწყვეტილება:

საქმეში კენანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Keenan v United Kingdom) სასამართლომ - განიხილავდა რა პატიმრის

¹⁴ ირლანდია გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Ireland v United Kingdom (1978) A 25), პუნქტი 167.

ტანჯვის დონეს, რომელიც გარდაცვალებამდე განიცდიდა ქრონიკულ ფსიქიკურ აშლილობას - დაადგინა, რომ „ფსიქიკურად დაავადებული ადამიანისადმი მოპყრობა შეიძლება არ შეესაბამებოდეს ფუნდამენტური ადამიანური ღირსების დაცვის მე-3 მუხლით დადგენილ სტანდარტს, თუნდაც ამ ადამიანს არ შეეძლოს, ან ვერ მოახერხოს, რაიმეს მითითება მიყენებულ განსაკუთრებულ ტკივილზე“.¹⁵

ფიზიკური ძალის გამოყენებამ სახელმწიფო მოხელის მხრიდან, რაც არ განპირობებულა პატიმრის ქცევიდან გამომდინარე მკაცრი აუცილებლობით, შეიძლება წარმოშვას მე-3 მუხლის დარღვევის საკითხი. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებმა დამარწმუნებლად უნდა დაასაბუთონ, რომ გამოყენებული ძალა არ იყო გადამეტებული, განსაკუთრებით, როცა დაზიანებები საგულისხმოა. რაც შეეხება მე-2 მუხლს, არსებობს მოლოდინი, რომ ციხის შიდა წესრიგის დასაცავად გამიზნული ნებისმიერი ოპერაცია სათანადოდ დაიგეგმა და იმგვარად აღსრულდა, რომ ამ საშუალებათა გამოყენება მკაცრად აუცილებელი გახლდათ ოპერაციის ძირითადი მიზნის მისაღწევად. გარდა ამისა, ჩვეულებრივ, პატიმარმა კი არ უნდა ასაბუთოს გადაჭარბებული ძალის გამოყენება, არამედ სახელმწიფომ უნდა აჩვენოს თავისი ვალდებულებიდან გამომდინარე, რომ გამოყენებული ძალა იყო პროპორციული და აუცილებლობით განპირობებული.

ხელისუფლების ორგანოების ვალდებულებაა, დამარწმუნებლად აჩვენონ, რომ არ გამოუყენებიათ გადამეტებული ძალა, განსაკუთრებით, როცა დაზიანებები საგულისხმოა.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, პატიმრის მიმართ ძალის გამოყენება სარისკოა, რადგან შეიძლება ჩაითვალოს არაპროპორციულად და, შესაბამისად, უკანონოდაც. დღესდღეობით ეს აღიარებულია ბევრ პენიტენციურ სამსახურში. მაგალითად, გაერთიანებული სამეფოს [ინგლისისა და უელსის] სასჯელაღსრულების სისტემაში გაზრდილმა ძალადობის დონემ განაპირობა მისი შემცირების ინიციატივის შემოღება, რომელიც მოიცავს დაჯილდოებაზე დაფუძნებულ რეჟიმს. იგი წახალისებს კარგ ქცევას, დევსკალააციის ახალ ტექნიკებს, რომლებიც გამოიცადა არასრულწლოვან დამნაშავეებზე, ვიდუკამერების სხეულზე დამაგრების წესის შემოღებას თანამშრომლებისათვის და მათი დაცვის სხვა აღჭურვილობებს.

ევროპული ციხის წესები დეტალურად აღწერს არსებულ მოლოდინებს:

ძალის გამოყენება

64.1 ციხის ადმინისტრაციამ არ შეიძლება გამოიყენოს ძალა პატიმრების წინააღმდეგ, თუ არა

თავდაცვის მიზნით, ან გაქცევის მცდელობის შემთხვევაში, ან კანონისმიერი წესრიგისადმი აქტიური თუ პასიური ფიზიკური წინააღმდეგობისას და ისიც მხოლოდ და მხოლოდ როგორც უკიდურესად აუცილებელი ღონისძიება.

¹⁵ *კენანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Keenan v United Kingdom 2001-III), პუნქტი 113.*

64.2 საჭიროების შემთხვევაში, უნდა გამოიყენებოდეს რაც შეიძლება მინიმალური ძალა და მაქსიმალურად მოკლე ხნით;

65. უნდა არსებობდეს დეტალური პროცედურები ძალის გამოყენების შესახებ, სადაც გაიწერება შემდეგი პირობები:

- ა) რა ტიპის ძალის გამოყენებაა შესაძლებელი;
- ბ) რა ვითარებაში შეიძლება თითოეული ტიპის ძალის გამოყენება;
- გ) რომელ თანამშრომლებს აქვთ ძალის გამოყენების უფლება;
- დ) რომელი დონის თანამდებობის პირი გასცემს ნებართვას ძალის გამოყენებაზე; და
- ე) ანგარიშები, რომლებიც უნდა დაინეროს ძალის გამოყენების შესახებ.

66. ციხის თანამშრომლები, რომლებიც უშუალოდ პატიმრებთან მუშაობენ, უნდა გადიოდნენ სპეციალურ წვრთნას იმ ტექნიკებში, რაც შესაძლებლობას მისცემს მათ, გამოიყენონ მინიმალური ძალა აგრესიული პატიმრების შეზღუდვისას.

67.1 სხვა სამართალდამცველი სახელმწიფო ორგანოს წარმომადგენელი შეიძლება ჩაერთოს ციხის ფარგლებში პატიმრებთან ურთიერთობის საკითხებში მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში.

67.2 ციხის ადმინისტრაციასა და სამართალდამცველ სახელმწიფო ორგანოს შორის უნდა არსებობდეს ოფიციალური შეთანხმება, თუ ასეთი ურთიერთობა არ რეგულირდება ეროვნული კანონმდებლობით.

67.3 ასეთი შეთანხმება უნდა მოიცავდეს შემდეგ საკითხებს:

- ა) რა ვარემოებების შემთხვევაში შეუძლიათ სამართალდამცველი სახელმწიფო ორგანოს წარმომადგენლებს შევიდნენ ციხეში კონკრეტული კონფლიქტის გადასაწყვეტად;
- ბ) რა ხარისხის უფლებამოსილებას უნდა ფლობდნენ ასეთი სამართალდამცველი სახელმწიფო ორგანოს წარმომადგენლები ციხეში ყოფნისას;
- გ) რა სახის ძალის გამოყენება შეუძლიათ ამგვარი ორგანოს წარმომადგენლებს;
- დ) რა ვითარებაში შეიძლება კონკრეტული სახის ძალის გამოყენება;
- ე) თანამდებობის პირი, რომელიც გასცემს ძალის გამოყენების ნებართვას; და
- ვ) რა ანგარიში უნდა შედგეს ძალის გამოყენების შესახებ.

იარაღი

69.1 გადაუდებელი საჭიროების შემთხვევების გარდა, ციხის თანამშრომელმა არ უნდა ატაროს სასიკვდილო იარაღი ციხის შიდა პერიმეტრზე.

69.2 ციხის პერიმეტრზე უნდა აიკრძალოს იარაღის ღიად ტარება, ხელკეტის ჩათვლით, იმ პირობების მიერ, რომლებიც კონტაქტში იმყოფებიან პატიმრებთან, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც ეს აუცილებელია უსაფრთხოებისა და უშიშროების მოსაზრებებით, კონკრეტული ინციდენტის არსებობისას.

69.3 ციხის თანამშრომლები არ უნდა ატარებდნენ იარაღს, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მათ გავლელი აქვთ სპეციალური მომზადება.

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მანდატის ცენტრალური ფუნქციაა არასათანადო მოპყრობის პრევენცია. შედეგად, კომიტეტმაც ჩამოაყალიბა თავისი მოლოდინები:

53. ციხის პერსონალი ზოგჯერ იძულებულია, გამოიყენოს ძალა, რათა აკონტროლოს აგრესიული პატიმრები და, გამონაკლის შემთხვევებში, შესაძლოა, მიმართოს ფიზიკური შეზღუდვის მეთოდებს. ამ სიტუაციაში აშკარად არსებობს პატიმრებისადმი არასათანადო მოპყრობის დიდი რისკი და, აქედან გამომდინარე, ჩნდება უფლებათა დაცვის სპეციალური გარანტიების აუცილებლობა.

პატიმარს, რომლის წინააღმდეგაც გამოიყენეს რაიმე სახის ფიზიკური შეზღუდვა, უნდა ჰქონდეს უფლება დაუყოვნებლივ სამედიცინო შემოწმებაზე და, საჭიროების შემთხვევაში, მკურნალობაზე. ასეთი შემოწმება უნდა ჩატარდეს არასამედიცინო პერსონალის მიყურადებისა და, სასურველია, თვალთახედვის არის მიღმა, ხოლო შემოწმების შედეგები (მათ შორის, პატიმრის განცხადებები საქმესთან დაკავშირებით და ექიმის დასკვნა) უნდა შედგეს ოფიციალური ოქმის სახით და ხელმისაწვდომი იყოს პატიმრისათვის. იმ იშვიათ შემთხვევებში, როდესაც მიმართავენ ფიზიკური შეზღუდვის მეთოდებს, პატიმარი უნდა იმყოფებოდეს მუდმივი და სათანადო გედამხედველობის ქვეშ. გარდა ამისა, შეზღუდვის საშუალებების გამოყენება უნდა შეწყდეს პირველივე შესაძლებლობისთანავე; დაუშვებელია მათი გამოყენება ან გამოყენების გახანგრძლივება დასჯის სახით. და ბოლოს, პატიმართა წინააღმდეგ ძალის გამოყენების ყველა შემთხვევა უნდა აღირიცხოს ოქმის სახით.¹⁶

2.2.3 თავისუფლების აღკვეთის მატერიალური პირობები

პატიმართა მოპყრობასთან დაკავშირებული მუდმივად განვითარებადი იურისპრუდენცია პირდაპირ ერგება წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის გავლენას. კერძოდ, ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ უკვე აღიარა, რომ ცუდ მატერიალურ პირობებში ხანგრძლივი პატიმრობის ეფექტი შეიძლება გაუტოლდეს არასათანადო მოპყრობას, ან იმგვარად გააუარესოს მოპყრობის თუ დასჯის ფორმები, რომ დადგეს მე-3 მუხლის

¹⁶ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მე-2 საერთო ანგარიში (CPT/Inf (92)3). ელექტრულ ავტომატურ იარაღთან დაკავშირებით (განსაკუთრებით პოლიციისთვის), იხ. მე-20 საერთო ანგარიში (CPT/Inf(2010) 28).

დარღვევის საკითხი. ეს თემა პატიმართა არასათანადო მოპყრობისაგან დაცვაზე დისკუსიის მნიშვნელოვანი ასპექტია. წამების საწინააღმდეგო კომიტეტს სტანდარტების დადგენისას ამოძრავებს არა მხოლოდ ამგვარი მოპყრობის პრევენციის ინტერესი, არამედ საკანში გამოკეტვის ფსიქოლოგიურ ეფექტთან გამკლავების სურვილიც. ამან კი ევროპული სასამართლო პირდაპირ მიიყვანა უფრო მკაცრ მიდგომამდე პატიმრობის პირობების მიმართ. ამჟამინდელი ზოგადი მოლოდინით, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები პატიმრებისათვის უნდა უზრუნველყოფდნენ პირობებს, რომლებიც:

„შესაბამისი იქნება ადამიანური ღირსების პატივისცემისა, ხოლო დაკისრებული სასჯელის აღსრულების მანერა და მეთოდი არ მიიყვანს მას დამატებით სტრესამდე ან იმ ინტენსივობის გავრცელებამდე, რომელიც გადააჭარბებს ტანჯვას, ისედაც უცილობლად რომ სდევს პატიმრობას; თავისუფლების აღკვეთის პრაქტიკული მოთხოვნების გათვალისწინებით კი მისი ჯანმრთელობა და კეთილდღეობა სათანადოდ იქნება დაცული და, სხვა ელემენტებთან ერთად, მას უზრუნველყოფს სამედიცინო დახმარებით“.¹⁷

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი იმედოვნებს, რომ თითოეულ პატიმარს ექნება, სულ მცირე, 4მ² ფართობი მრავალადგილიან საკანში. ეს არის *მინიმალური* სტანდარტი.¹⁸ პატიმრობის პირობების სამართლებრივი შეფასებისას რელევანტური საკითხია საცხოვრებელი საკნის ზომაც (და, ამდენად, ევროპული სასამართლო მოთხოვს, რომ მე-3 მუხლის დასაკმაყოფილებლად, სულ ცოტა, 3მ² ფართობი იყოს გამოყოფილი ერთ პატიმარზე).¹⁹ საქმე ის არის, რომ ფაქტორთა კომბინაცია შესაძლოა საკმარისი აღმოჩნდეს მე-3 მუხლის გარანტიის დარღვევისათვის - არასათანადო მოპყრობა სულაც არ იყოს განზრახული, მაგრამ პატიმრობის ცუდი პირობების გამო ამ დასკვნამდე მივიდნენ; ასე რომ, ამგვარი დარღვევა შესაძლოა მარტივად დადგეს უშუალოდ პირობების გამო.

საქმეში პიერსი საბერძნეთის წინააღმდეგ (Peers v Greece) უცხოელი პატიმარი, სულ ცოტა, 2 თვის განმავლობაში იმყოფებოდა ციხის სპეციალურ ნაწილში, სადაც არ იყო ფანჯრები, არც ვენტილაცია და, შედეგად, აურთლად ცხებოდა. განმცხადებელს ასევე აიძულებდნენ, გამოეყენებინა საკნის ტუალეტი სხვა პატიმრების თანდასწრებით (და თვითონაც იქვე ყოფილიყო, როცა მისი თანამესაკნე აკეთებდა ამას). ეს ფაქტორები საკმარისი აღმოჩნდა სასამართლოსათვის, რათა დაედგინა: განმცხადებლის ადამიანური ღირსება შეილახა იმგვარად, რომ დაირღვა მე-3 მუხლი: არსებულმა პირობებმა დამარალებულში წარმოშვა შიშის, ტანჯვისა და არასრულფასოვნების განცდა, რაც შეურაცხყოფელი და დამამცირებელია და შესაძლოა გატეხოს მისი ფიზიკური და მორალური სიმტკიცე. ხელისუფლების ორგანოებმა ვერ

¹⁷ კუდლა პოლონეთის წინააღმდეგ (Kudla v Poland 2000-XI), პუნქტი 90-100; 94-ე პუნქტი.
¹⁸ სასჯელადსრულების დანესებულებაში საცხოვრებელი სივრცე თითოეული პატიმრისთვის: წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის სტანდარტები, CPT/Inf (2015)44.
¹⁹ 2010 წლის 14 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ფლორეა რუმინეთის წინააღმდეგ* (Florea v Romania), პუნქტი 51.

მოახერხეს განმცხადებლის პატიმრობის პირობების გაუმჯობესება, რის გამოც ამგვარი პატიმრობა გაუტოლდა ღირსების შემლახველ მოპყრობას.²⁰

საქმეში მამედოვა რუსეთის წინააღმდეგ (*Mamedova v Russia*) სასამართლომ დაადგინა მე-3 მუხლის დარღვევა იმის გამო, რომ წინასწარ პატიმრობაში მყოფი პირი 2 წლის განმავლობაში იმყოფებოდა საკანში, სადაც პატიმარზე მოდიოდა 2^შ-ზე ნაკლები ფართობი. აქ ის ატარებდა დღეში 23 საათს და იყენებდა ტუალეტს სხვა პატიმრების თანდასწრებით.²¹

საქმეში იაკოვენკო უკრაინის წინააღმდეგ (*Yakovenko v Ukraine*) მე-3 მუხლის დებულებათა დარღვევის საკითხი დადგა ერთად აღებული რამდენიმე ფაქტორის კომბინაციის გამო: პატიმრობის მძიმე მატერიალური პირობები, მათ შორის, ძლიერი გადატვირთულობა, როცა პირადი სივრცე მხოლოდ 1,5 ^შ ფართობს შეადგენდა; HIV-სა და ტუბერკულოზთან დაკავშირებით სამედიცინო მომსახურების არასათანადო ხელმისაწვდომობა; ასევე, არაერთი გადაადგილება პატიმრობის ცენტრებს შორის უვინოვსი ტრანსპორტით, რომელშიც არ იყო ვენტილაცია და იყოფოდა 0,3 ^შ ფართობის განყოფილებებად თითოეული პირისათვის.²²

მატერიალური პირობების საკითხი რელევანტურია სატრანსპორტო საშუალებების მიმართაც, რითაც პატიმრები გადაჰყავთ სასამართლომდე თუ სასამართლოდან.²³

2.2.4 ძალადობა პატიმრებს შორის

არსებითად ნეგატიურ ვალდებულებებთან ერთად - არ დაიტანჯოს ადამიანი არასათანადო მოპყრობით, ან არ წაართვან მას სიცოცხლე, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენცია სახელმწიფოებს აკისრებს მნიშვნელოვან პოზიტიურ ვალდებულებებსაც. ეს ვალდებულებები განსაკუთრებით რელევანტურია ციხის თანამშრომლებისათვის. ძირეული საფუძველი ის არის, რომ პატიმრები ისედაც მონყვლად მდგომარეობაში არიან საკუთრივ ციხეში ყოფნის ფაქტის გამო. ამდენად, ხელისუფლების ორგანოები უნდა დაუპირისპირდნენ ამ მონყვლადობას, მათ დასაცავად ქმედითი ნაბიჯების გადადგმის გზით. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პატიმართა შორის ძალადობის კუთხით. ციხის პერსონალმა უნდა უზრუნველყოს სათანადო დაცვა სხვა პატიმართაგან, რომლებიც შეიძლება საფრთხეს ქმნიდნენ.

²⁰ *პიერსი საბერძნეთის წინააღმდეგ* (Peers v Greece, 2001-III), პუნქტები 68-75.

²¹ 2006 წლის 1 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე *მამედოვა რუსეთის წინააღმდეგ* (*Mamedova v Russia*), პუნქტები 61-67.

²² 2007 წლის 25 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *იაკოვენკო უკრაინის წინააღმდეგ* (*Yakovenko v Ukraine*), პუნქტები 81-102.

²³ 2008 წლის 9 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *მოისევი რუსეთის წინააღმდეგ* (*Moiseyev v Russia*), პუნქტები 131-136 (50ს^შ ფართობი ერთ პატიმარზე და არასაკმარისი ვენტილაცია და გათბობა).

ძირეული საფუძველი ის არის, რომ პატიმრები ისედაც მონყვლად მდგომარეობაში არიან საკუთრივ ციხეში ყოფნის ფაქტის გამო. ამდენად, ხელისუფლების ორგანოები უნდა დაუპირისპირდნენ ამ მონყვლადობას.

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ანგარიშებში საკვანძო საკითხია პატიმრებზე ზრუნვა. კომიტეტმა გამოხატა საკუთარი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი, კერძოდ:

ზრუნვის ვალდებულება, რომელიც აკისრია სასჯელაღსრულების დაწესებულების პერსონალს თავისი ზედამხედველობის ქვეშ მყოფ პირთა მიმართ, მოიცავს მათ დაცვასაც იმ პატიმართაგან, რომელთაც ზიანის მიყენება აქვთ განზრახული. ზოგადად, პატიმართა შორის ძალადობის შემთხვევები ხშირია სასჯელაღსრულების ყველა სისტემაში, სადაც გვხვდება ძალადობის ფართო სპექტრი, დაწყებული გენოციდის ფარული ფორმებიდან, დამთავრებული პირდაპირი დაშინებებითა და სერიოზული ფიზიკური თავდასხმებით.

სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში პატიმართა შორის ძალადობის დასაძლევად საჭიროა, პერსონალი მზად იყოს (რიცხოვნობის ჩათვლით) ძალაუფლებისა და საზედამხედველო მოვალეობების სათანადო დონეზე განხორციელებისათვის. ციხის პერსონალი მყისიერ ყურადღებას უნდა აქცევდეს საფრთხის ნიშნებს, იღებდეს გადაწყვეტილებას და იყოს სათანადოდ მომზადებული საჭიროებისას სიტუაციაში ჩარევისათვის. აღნიშნულ კონტექსტში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება პერსონალსა და პატიმრებს შორის პოზიტიურ ურთიერთობას, დაფუძნებულს უსაფრთხო პატიმრობისა და მზრუნველობის ცნებათა აღქმაზე. ეს კი ბევრადაა დამოკიდებული იმაზე, რამდენად კარგად ფლობს პერსონალი პიროვნებათაშორისი ურთიერთობის უნარ-ჩვევებს. გარდა ამისა, დაწესებულების ხელმძღვანელობა სათანადოდ უნდა იყოს მომზადებული, რათა ხელი შეუწყოს თანამშრომლებს თავიანთი უფლება-მოვალეობების განხორციელებაში. შესაძლოა, საჭირო გახდეს კონკრეტულ სიტუაციაზე მორგებული, უსაფრთხოების განსაკუთრებული ზომების გამოყენება (ჩხრეკის ეფექტიანი პროცედურების ჩათვლით); თუმცა, ამგვარი ზომები მხოლოდ ზემოხსენებული ძირითადი მოთხოვნების დანაშაულები უნდა იყოს. ამასთან, სასჯელაღსრულების სისტემა საჭიროებს პატიმართა სათანადო კლასიფიკაციისა და გადანაწილების საკითხთა გადამწყვეტას.²⁴

ადამიანის უფლებათა ევროპულ სასამართლოს ჰქონდა შესაძლებლობა, განეხილა რიგი საქმეები, რომლებიც ორივე - მე-2 და მე-3 - მუხლს მოიცავს და მოპასუხე სახელმწიფო გამტყუნდა, რადგან ვერ შეძლო პატიმართა შორის ძალადობის აღკვეთა. პირველ რიგში, სავალდებულოა პატიმართა

²⁴ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მე-11 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (2001) 16.

სკრინინგი დანესებულებაში შემოსვლისას, რათა განისაზღვროს, ვინ არის განსაკუთრებულად მოწყვლადი და ვინ შეიძლება შეუქმნას სხვებს საფრთხე.

საქმეში პოლ და ოდრი ედვარდსები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Paul and Audrey Edwards v UK 2002-II) განმცხადებლების ვაჟი საკანში მოკლა პატიმარმა, რომელიც ავად იყო პარანოიდული შიზოფრენიით. სასამართლომ დაადგინა მე-2 მუხლის დარღვევა, რადგან ხელისუფლების ორგანოებს უნდა ჰქონოდათ ინფორმაცია, რომელსაც გადასცემდნენ ციხის პერსონალს, რომ მეორე პატიმარს შეიძლებოდა შეექმნა საფრთხე ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო. ასე რომ, აქ საქმე გვაქვს პრობლემატან ინფორმაციის გაცვლის თვალსაზრისით. ეს საფრთხე არც სამედიცინო სამსახურის თანამშრომელს გამოუვლენია მოკლე და მერევე შემონიშნისას. სასამართლოსათვის „თავისთავად ცხადი იყო, რომ სასჯელაღსრულების დანესებულებაში შემოსვლისას ახალმოსულის სკრინინგი უნდა ემსახურებოდეს იმ პატიმართა ეფექტიან გამომოსვლას, რომლებიც საჭიროებენ საგანგებო სამედიცინო ზედამხედველობას საკუთარი თუ სხვა პატიმრების კეთილდღეობისათვის“.²⁵

ციხის პერსონალს პატიმართა შორის ძალადობის პრევენციის პოზიტიური ვალდებულება აკისრია მე-3 მუხლითაც. ამ მუხლით მინიჭებული გარანტიის დარღვევის საკითხი შეიძლება დადგეს, თუ ხელისუფლების ორგანოები, თავიანთი უფლებამოსილების ფარგლებში, ვერ შეძლებენ საჭირო ზომების მიღებას დანაშაულებრივ ქმედებაში შემჩნეული პირის მხრიდან არასათანადო მოპყრობის რეალური რისკის წინააღმდეგ, როცა მათ იცოდნენ (ან უნდა სცოდნოდათ) ამის შესახებ.

საქმეში პანტეა რუმინეთის წინააღმდეგ (Pantea v Romania) პატიმარი ჩიოდა, რომ ციხის პერსონალის მითითებით, სცემეს სხვა პატიმრებმა და აიძულეს, ხელებშებორკილი უძრავად წოლილიყო თავისი საწოლის ქვეშ 48 საათის განმავლობაში. ამის შემდეგ იგი რამდენიმე დღე ამყოფეს სხვა პატიმრებით გადაჭვდილ მატარებლის ვაგონში, მაშინ, როცა ჰქონდა არაერთი დაზიანება. მისთვის არ აღმოუჩენიათ სამედიცინო დახმარება და არ მიუწოდებიათ არც წყალი და არც საკვები. ჯერ კიდევ ყველა ბრალდების წარმოდგენამდე, სამედიცინო ანგარიშები აფიქსირებდა მრავლობით და მძიმე დაზიანებებს. ეს საკმარისად სერიოზული არგუმენტი იყო არაადამიანური და ღირსების შემლახველი მოპყრობის დასადგენად. ამ არასათანადო მოპყრობას ხელების შეკვრის ფაქტთან ერთად ამძიმებდა ისიც, რომ მას კვლავ უნევდა საკანში მოძალადეებთან ერთად ცხოვრება; ამასთანავე, მისთვის არც სამედიცინო დახმარება აღმოუჩენიათ. ხელისუფლების ორგანოებს შეეძლოთ გონივრულად გათვალა, რომ განმცხადებელს თავისი ფსიქოლოგიური

²⁵ *პოლ და ოდრი ედვარდსები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Paul and Audrey Edwards v UK 2002-II)*, პუნქტები 57-64 (პოლიციაში პატიმრობასთან დაკავშირებით); იხ. აგრეთვე 2013 წლის 17 ოქტომბრის გადაწყვეტილება *კელერი რუსეთის წინააღმდეგ (Keller v Russia)*, პუნქტები 84-91 (პოლიციამ ვერ უზრუნველყო წამალდამოკიდებული პირის სიცოცხლის გადასარჩენად აუცილებელი საკმარისი და გონივრული დაცვა. იგი გაქცევის მცდელობისას გადახტა და გარდაიცვალა: დარღვევა).

მდგომარეობა მონყვლადს ხდიდა, ხოლო შემდგომი პატიმრობა გაულრმავებდა დამცირების განცდასა და სიბრაზეს თანამესაკნელთა მიმართ. ეს კი ქმნიდა უფრო სერიოზული ზედამხედველობის აუცილებლობას.²⁶

2.2.5 პატიმრები და სიცოცხლის უფლება: თვითდაზიანებისა და სუიციდისაგან დაცვა

გემოსხენებული პოზიტიური ვალდებულება უფრო ფართოა და მოიცავს დაცვას თვითდაზიანებისაგანაც. ამ ვალდებულების ერთ-ერთი ასპექტია ზომების მიღება ციხეში ნარკოტიკების ცირკულირების პრევენციისათვის: თუმცა, ეს უფრო მოქმედების ვალდებულებაა, ვიდრე შედეგის, რადგან სრული დამაჯერებლობით შეუძლებელია გარანტირება, რომ ნარკოტიკები ციხეში არ იმოძრაავებს.²⁷

ციხის ხელმძღვანელობის აშკარა ვალდებულებაა სუიციდის რისკქვეშ მყოფი პატიმრების მეთვალყურეობაც. რასაკვირველია, „სუიციდის რისკს მუდმივად უნდა აფასებდეს სამედიცინო და რეჟიმის პერსონალი“,²⁸ თუმცა, ეს ვალდებულება ჩნდება მაშინ, როცა ცხადია ასეთი საფრთხის არსებობა: ციხის ხელმძღვანელობას უნდა ჰქონდეს რეალური ან სავარაუდო ცოდნა მოსალოდნელ სუიციდზე, თუმცა, პერსონალი ეჭვით არ უნდა უყურებდეს ყველა პატიმარს, როგორც პოტენციურად ამგვარი რისკის ქვეშ მყოფს. ასეთი დამოკიდებულება ხელმძღვანელობას არაპროპორციულ ტვირთს დააკისრებს, ხოლო პირის თავისუფლებას - არასაჭირო შემლუღვებს.²⁹

სუიციდის რისკს მუდმივად უნდა აფასებდეს სამედიცინო და ციხის რეჟიმის პერსონალი.

საქმეში რენოლდე საფრანგეთის წინააღმდეგ (Renolde v France) დადგინდა როგორც მე-2, ასევე მე-3 მუხლის დარღვევა. დისციპლინურ საკანში სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა ფსიქიკური აშლილობის მქონე პატიმარმა, რომელიც მანამდე თავს იზიანებდა.³⁰ საქმეში ჟამინსკა პოლონეთის წინააღმდეგ (Jasinska v Poland) დადგინდა მე-2 მუხლის დარღვევა, რადგან ციხის ხელმძღვანელობამ

²⁶ *პანტა რუმინეთის წინააღმდეგ (Pantea v Romania 2003-VI)*, პუნქტები 177-196; იხ. აგრეთვე 2008 წლის გადაწყვეტილება *როდიჩი და სხვები ბოსნია და ჰერცეგოვინას წინააღმდეგ (Rodić and Others v Bosnia and Herzegovina)*, პუნქტები 68-73 (საბრძოლო დანაშაულში ბრალდებულ პატიმართა მოთავსება ციხის სხვა მოსახლეობასთან ერთად, თავისთავად, არ არის არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობა, მაგრამ აშკარად მოიცავს სერიოზულ რისკს ფიზიკური კეთილდღეობისათვის. შედეგად, არაადეკვატურმა ზომამ განაპირობა მე-3 მუხლის დარღვევა); ასევე, 2013 წლის 29 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *D. F. ლატვიის წინააღმდეგ (D.F. v Latvia)*, პუნქტები 81-95 (უფლებამოსილმა ორგანოებმა ვერ მოახდინეს რეაგირება მუდმივ შიშსა და არასათანადო მოპყრობის რისკზე პატიმართა მხრიდან პოლიციისთან თანამშრომლობის გამო: მე-3 მუხლის დარღვევა).

²⁷ 2014 წლის 8 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე *მირო და სხვები იტალიის წინააღმდეგ (Mirro and Others v Italy (dec))*.

²⁸ დანართი მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციისა (93) ნევირი სახელმწიფოების მიმართ, გადამდები დაავადებების, მათ შორის, შიდსისა და მასთან დაკავშირებული ჯანმრთელობის პრობლემების ციხეში კონტროლსა და კრიმინოლოგიურ ასპექტებზე, პუნქტი 58.

²⁹ *იანგერი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Younger v United Kingdom (dec) 2003-I)*.

³⁰ *რენოლდე საფრანგეთის წინააღმდეგ (Renolde v France 2008)*, პუნქტები 85-110 და 119-130.

იცოდა პატიმრის ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობა და ვერ ივარაუდა სუიციდის რისკი ნაძლეების გადაჭარბებული დოზის მიღების შედეგად, როცა მას უცვლიდნენ რეცეპტებს.³¹

საქმეში კენანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Keenan v United Kingdom*) პატიმარს ანუხებდა ქრონიკული ფსიქიკური აშლილობა, რასაც თან ახლდა ფსიქოზური ეპიზოდები და პარანოიის შევრძნება. ასევე ჰქონდა პიროვნული აშლილობის დიაგნოზი. ციხეში ყოფნისას, მას შემდეგ, რაც ციხის საავადმყოფოს ფლიგელიდან დაუბრუნდა ჩვეულებრივ საკანს, მან გამოამჟღავნა აფორიაქებული ქცევა, სუიციდური ქცევისადმი მიდრეკილება, პარანოიდული შიშები და აგრესიული, ძალადობრივი გამოხატობები. განცალკევებისა და დისციპლინური დასჯის შემდეგ მან თვითმკვლელობას მიმართა. უკმარ სამედიცინო ჩანაწერებში „არ გვხვდება მისი ფსიქიკური მდგომარეობის სრული და დეტალური აღწერა, [რომთაც დაირღვა] მონიტორინგის ან ზედამხედველობის პროცესის ეფექტიანობა“. ამასთან ერთად, არ ჩანს არანაირი მინიშნება, რომ ფსიქიატრმა გასცა რეკომენდაცია მის მომავალ მკურნალობაზე ან სასამართლო გადაწყვეტილებისა თუ დასჯის შესაბამისობაზე მის ჯანმრთელობის მდგომარეობასთან. მოკლედ, არაადამიანური მოპყრობა განაპირობა „მნიშვნელოვანმა ხარვეზებმა ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე პირის სამედიცინო მომსახურებაში, რომლის სუიციდური მიდრეკილება ცნობილი იყო“, ასევე, „ამ გარემოებებში მისთვის სერიოზული დისციპლინური სასჯელის დაკისრებამ - სადამსჯელო ბლოკში განცალკევებამ 7 დღით და დამატებით 28-დღიანი პატიმრობის შეფარდებამ“ სადავო ფაქტიდან ორი კვირის შემდეგ, როცა გათავისუფლებამდე 9 დღე ჰქონდა დარჩენილი.³²

მოშიშმილე პატიმრის იძულებითი კვების საკითხი მისი სიცოცხლის გადასარჩენად ბოლომდე გარკვეული არ არის. თუ ჩაითვლება, რომ მიღებული ზომები გადაუდებლად საჭირო იყო სამედიცინო თვალსაზრისით და სათანადო დაცვის მექანიზმებიც მოქმედებდა, მაშინ ის არ გახდება სადავო:

საქმეში ნევმერჟიციკი უკრაინის წინააღმდეგ (*Nevmerzhtsky v Ukraine*) სასამართლომ მიიჩნია, რომ იძულებითი კვება, როცა ეს აუცილებელია სამედიცინო ჩვენებით სიცოცხლის გადასარჩენად, არსებითად, არ უნდა ჩაითვალოს არაადამიანურ და ღირსების შემლახველ მოპყრობად იმის გათვალისწინებით, რომ თან ახლავს პროცედურული

³¹ 2010 წლის 1 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე ჟაზინსკა პოლონეთის წინააღმდეგ (*Jasińska v Poland*), პუნქტები 63-79; იხ. აგრეთვე 2011 წლის 6 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე დე დონდერი და დე კლიპელი ბელგიის წინააღმდეგ (*De Donder and De Clippel v Belgium*); შდრ. კენანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Keenan v United Kingdom* 2001-III), პუნქტები 88-101 (არ არსებობს საფუძველი იმ დასკვნისათვის, რომ განმცხადებლის ვაჟს სუიციდის გადაუდებელი საფრთხე ემუქრებოდა, ციხის ხელმძღვანელობამ კი ყველაფერი გააკეთა, რაც მოეთხოვებოდა: მე-2 მუხლის დარღვევა არ დადგინდა, მაგრამ დადგინდა მე-3 მუხლის დარღვევა ჯანმრთელობის დაცვის ხარვეზთა გამო).

³² კენანი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Keenan v United Kingdom*, 2001-III), პუნქტები 109-116.

გარანტიები, რომლებიც გამორიცხავს ძლიერ უხეშობას და მიღებული ზომები არ სცდება სისასტიკის მინიმალურ ზღვარს. თუმცა, ამ საქმეში სასამართლომ მიიჩნია, რომ განმცხადებლის იძულებითი კვება უტოლდებოდა წამებას მე-3 მუხლის გაგებით, რადგან არ არსებობდა ამის სამედიცინო დასაბუთება და გამოყენებული იქნა შეზღუდვის საშუალებები და ხელსაწყოები.³³

2.3 არასათანადო მოპყრობის პრევენცია: ჯანდაცვის სამსახურები ციხეში

თითოეული პატიმრისთვის უნდა არსებობდეს სათანადო ჯანდაცვა. მე-3 მუხლის დარღვევის საკითხი დადგება, თუკი დაცული არ იქნება პატიმრის ფიზიკური ხელშეუხებლობა და არ უზრუნველყოფენ მის სათანადო სამედიცინო მომსახურებას. ეს საკითხი განხილულია ევროპის საბჭოს სხვა გამოცემაში.³⁴

საკვანძო მომენტია, რომ არასათანადო ჯანდაცვა სწრაფად ქმნის ვითარებას, რომელიც ექცევა მე-3 მუხლის მოქმედების - „არაადამიანური და ღირსების შემლახველი“ მოპყრობის - ფარგლებში. პატიმრის ჯანმრთელობის მკვეთრი გაუარესება აუცილებლად გააჩენს კითხვებს ჯანდაცვის ადეკვატურობასთან მიმართებით, სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოებს კი დაევალებათ, განმარტონ, როგორ უვლიდნენ თავისუფლებადაკვებით პირებს. მაშასადამე, საჭიროა, პატიმართა ჯანმრთელობა მონმდებოდეს არა მხოლოდ სასჯელადსრულების დანესებულებაში შემოსვლისას, არამედ შემდეგაც, გარკვეული პერიოდულობით. პროცენტულად ციხეებში გარდაუვლად მაღალია ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე პირთა რიცხვი (განსაკუთრებით, ფსიქიკური ჯანმრთელობის მხრივ), საერთო მოსახლეობასთან შედარებით; გარდა ამისა, თვითონ თავისუფლების აღკვეთის ფაქტი პატიმრის ფიზიკური და ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუარესებას იწვევს, თუკი არ გადაიდგმება პოზიტიური ნაბიჯები შესაბამისი აქტივობების რეჟიმის შესაქმნელად. ციხის ბევრ სისტემაში მაღალია ინფექციურ დაავადებათა რიცხვი, თუმცა, ბევრ პატიმარს შეიძლება ანუხებდეს ნამალდამოკიდებულებასთან დაკავშირებული პრობლემებიც:

საქმეში მაკლინჩი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (McGlinchey and Others v United Kingdom, 2003-V), ჰერონზე დამოკიდებული ქალის გარდაცვალება ციხეში, მისი იქ მოთავსებიდან 1 კვირის თავზე, ჩაითვალა მე-3 მუხლის დარღვევად. მიუხედავად

³³ ნევმერჟიტსკი უკრაინის წინააღმდეგ (Nevmerzhtsky v Ukraine 2005-II), პუნქტები 93-99; იხ. აგრეთვე 2007 წლის 19 ივნისის გადაწყვეტილება *სიორაპი მოლდოვის წინააღმდეგ* (Ciorap v Moldova (dec)), (პატიმრის იძულებითი კვება, რასაც თან ახლდა მწარე ტკივილი და არ ჩანდა ამის სამედიცინო აუცილებლობა; არც პროცედურული გარანტიები ყოფილა დაცული: მე-3 მუხლის დარღვევა); იხ. აგრეთვე დანართი მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციისა (98)7 ნევრი სახელმწიფოებისადმი, ციხეში ჯანდაცვის ეთიკური და ორგანიზაციული ასპექტების თობაზე, პუნქტები 60-63 (ჯანდაცვის სამსახურის პასუხისმგებლობები მკურნალობაზე უარისა და შიმშილობის შემთხვევაში).

³⁴ ციხის ჯანდაცვა და სამედიცინო ეთიკა.

იმისა, რომ პირველი ექვსი დღის განმავლობაში მისი ჯანმრთელობის მდგომარეობა რეგულარულად მონიტორინგითა და ზომებსაც იღებდნენ შესაბამისი სიმპტომების აღმოსაფხვრელად, უკონტროლო პირღებინების, უჭმელობისა და სითხეების მიუღებლობის გამო, იგი მაინც საგრძნობლად იკლებდა წონაში და განიცდიდა ძლიერ გავწყელობას. ამან გამოიწვია ქალის ტანჯვა და სერიოზული საფრთხე შეუქმნა მის ჯანმრთელობას. მართალია, მისი ჯანმრთელობა უარესდებოდა, მაგრამ ის არ გაუსინჯავს ექიმს მომდევნო ორი დღის განმავლობაში, რადგან იგი არ მუშაობდა შაბათ-კვირას.³⁵

ინფექციურ დაავადებათა გადადების რისკთან ქმედითი ბრძოლის გარდა, ციხის ხელმძღვანელობამ გონივრული ნაბიჯები უნდა გადაეღოდა პასიური მონევისგან მიყენებული რისკის თავიდან ასაცილებლადაც.

საქმეში ოსტროვარი მოლდოვის წინააღმდეგ (Ostrovar v Moldova) პატიმრობის ცუდი პირობები კიდევ უფრო გაამძაფრა პასიურმა მონევამ, მაშინ, როცა განმცხადებელი დაავადებული იყო ასთმით. აქ სასამართლომ დაადგინა მე-3 მუხლის დარღვევა.³⁶

საქმეში ფლორეა რუმინეთის წინააღმდეგ (Florea v Romania) მსჯავრდებული თავიდან მოათავსეს საკანში, სადაც იმყოფებოდა 120 სხვა პატიმარი, რომელთა უმეტესობა ეწეოდა. მიუხედავად ექიმის რჩევისა, მოერიდებინათ პასიური მონევისათვის, ეს გრძელდებოდა შემდეგაც, როცა იგი გადაიყვანეს ციხის საავადმყოფოში. ჩაითვალა, რომ ამგვარი მოპყრობა უტოლდებოდა მე-3 მუხლის დარღვევას.³⁷

³⁵ *მაკგლინჩეი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (McGlinchey and Others v United Kingdom, 2003-V)*, პუნქტები 47-58; იხ. აგრეთვე 2008 წლის 2 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ალექსანიანი რუსეთის წინააღმდეგ (Aleksanyan v Russia)*, პუნქტები 145-158 (არაჯეროვანი სამედიცინო მომსახურების - და არა წამლების არარსებობის - გამო წინასწარ პატიმრობაში მყოფ პირს მიაღდა მძიმე ტანჯვა); იხ. აგრეთვე *ტარარიევა რუსეთის წინააღმდეგ (Tarariyeva v Russia, 2006-XV)*, პუნქტები 79-89 (კუჭის მწვავე წყლოვის მქონე პატიმრის არაჯეროვანმა სამედიცინო მომსახურებამ მისი გარდაცვალება გამოიწვია: მე-2 და მე-3 მუხლების დარღვევა); 2009 წლის 3 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე *კაპრიკოვსკი პოლონეთის წინააღმდეგ (Kaprykovski v Poland)*, პუნქტები 70-77 (პატიმარი მძიმე ეპილეფსიით იყო ავად, თანამესაკნეთა იმედად დარჩენილი მოვლისა და გადაუდებელი სამედიცინო დახმარების მხრივაც); 2009 წლის 3 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე *ღავთაძე საქართველოს წინააღმდეგ (Ghavtadze v Georgia)*, პუნქტი 96 (დაუმკურნებელი თავისუფლებააღკვეთილ პირთა საავადმყოფოში განთავსება მხოლოდ მაშინ, როცა ავადმყოფობის სიმპტომები პიკს აღწევს, ან განკურნებამდე უკან, ციხეში დაბრუნება, სადაც სათანადო მკურნალობას ვერ აღმოუჩენენ); 2011 წლის 20 დეკემბრის გადაწყვეტილება *იო-ეკალე მვანჯე ბელგიის წინააღმდეგ (Yoh-Ekale Mwanje v Belgium)*, პუნქტები 91-99 (ჯეროვანი სამედიცინო დახმარების დაგვიანება პატიმრისათვის, რომელსაც ჰქონდა აივ ინფექციის საწყისი სტადია: დარღვევა) და 2012 წლის 23 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე *G. საფრანგეთის წინააღმდეგ (G. V France)*, პუნქტები 38-49 (4-წლიანი უწყვეტი პატიმრობა, დროდადრო ფსიქიატრიულ დაწესებულებაში გადაყვანა, რამაც უფრო გააართლა ფსიქიკური პრობლემის მკურნალობა: დარღვევა).

³⁶ 2005 წლის 13 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ოსტროვარი მოლდოვის წინააღმდეგ (Ostrovar v Moldova)*, პუნქტები 76-90.

³⁷ 2010 წლის 14 სექტემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ფლორეა რუმინეთის წინააღმდეგ (Florea v Romania)*, პუნქტები 51-64; იხ. აგრეთვე 2011 წლის 25 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ელეფერიადის რუმინეთის წინააღმდეგ (Eleferiadis v Romania)*, პუნქტები 46-55 (6 წლის განმავლობაში პასიურმა მონევამ საერთო საკანში განაპირობა ქრონიკული ობსტრუქციული ბრონქიტის განვითარება. სასამართლომ აქაც დაადგინა მე-3 მუხლის დარღვევა).

პატიმრის ჯანმრთელობის მკვეთრი გაუარესება აუცილებლად გააჩენს კითხვებს ჯანდაცვის ადეკვატურობასთან მიმართებით.

2.3.1 ჯანდაცვის საჭიროებათა ინდივიდუალურად დაკმაყოფილება განსაკუთრებით მოწყვლადი პატიმრებისათვის

ჯანდაცვის მომსახურებათა ცალკეულ პატიმარზე მორგების პრინციპი ყველაზე მეტად რელევანტურია განსაკუთრებით მოწყვლადი პირებისათვის. ამგვარად, ფსიქიკური პრობლემების მქონე პირთა პატიმრობის პირობების შეფასებისას გასათვალისწინებელია მათი მოწყვლადობა და უძლეურობა, კერძოდ: (ა) პატიმრის სამედიცინო მდგომარეობა, (ბ) პატიმრობისას სამედიცინო დახმარებისა და მოვლის ადეკვატურობა და (გ) პატიმრობის მიზანშეწონილობა [პატიმრის] ჯანმრთელობის მდგომარეობის გათვალისწინებით“.³⁸

გამოსაკვეთია მოწყვლად პატიმართა ზოგიერთი სხვა ჯგუფი. ხანდაზმულობა, თავისთავად, ასაკოვანი პირის პატიმრობას არ აქცევს შეუსაბამოდ ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასთან, მაგრამ მისი ჯანმრთელობის სერიოზულმა გაუარესებამ შესაძლოა პატიმრობა უმოწყალო გახადოს.

ფიზიკური შეზღუდულობის მქონე პირებთან მიმართებით საჭიროა განსაკუთრებული ყურადღება:

საქმეში ფრაისი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Price v United Kingdom) მსხვერპლს არ ჰქონდა არც ერთი კიდური თალიდომიის გამო და აწუხებდა თირკმლის პრობლემები. სამოქალაქო სამართალწარმოებისას მან უარი განაცხადა, ეპასუხა კითხვებზე დაკისრებული თანხის გადახდასთან დაკავშირებით, რისთვისაც მოსამართლემ 7 დღით თავისუფლების აღკვეთა მიუსაჯა, ისე, რომ არ გაურკვევია, არსებობდა თუ არა საპატიმროში უმძიმესი შეზღუდული შესაძლებლობების შესაბამისი საშუალებები. პირველი ღამე განმცხადებელმა პოლიციის იზოლატორში გაატარა, სადაც ძალიან ციოდა, მისი სამედიცინო მდგომარეობის გათვალისწინებით. ევალბატონი იძულებული გახდა, თავის სავარძელში დაეძინა, რადგან ვერ გამოიყენებდა საკანში არსებულ არაადაპტირებულ სანოლს. სასჯელის დანარჩენი პერიოდი მან გაატარა ციხის საავადმყოფოში, სადაც მდებარეობითი სქესის სამედიცინო პერსონალი ძალიან მცირე რაოდენობით მუშაობდა, რის გამოც ციხის მამაკაც თანამშრომლებს უხდებოდათ მისი დახმარება ტუალეტით სარგებლობისას. სასამართლოს აზრით, „მძიმე შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირის განთავსება ისეთ ადგილას, სადაც სახიფათოდ ცივა, მაღალია წყალულების გაჩენის ალბათობა მაგარი და მიუწვდომელი

³⁸ 2012 წლის 10 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე ბაბარ აჰმადი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Babar Ahmad and Others c United Kingdom), პუნქტი 215.

სანოლის გამო და შეუძლებელია საპირფარეოში გასვლა ან თავის გასუფთავება დიდი სირთულის გადალახვის გარეშე“, უტოლდება არასათანადო მოპყრობას მე-3 მუხლის საფუძველზე.³⁹

საჭიროა, პატიმრებს ჰქონდეთ ნებისმიერი სახის სპეციალიზებული დახმარება, რაც შეუმსუბუქებთ თავისუფლების აღკვეთის გადატანას.⁴⁰

თუმცა, მე-3 მუხლის დარღვევას განაპირობებს არა მხოლოდ ჩავარდნა სათანადო ჯანდაცვის მიწოდებაში, არამედ, ზოგადად, არაჭეროვანი მოპყრობის თავად ფაქტი. საქმეები, როგორცია *ნევმერჟიტსკი უკრაინის წინააღმდეგ* (Nevmerzhitsky v Ukraine), სადაც განხილულია იძულებითი კვების საკითხი (ამაზე ვისაუბრეთ შემოთ), მიუთითებს, რომ მოპყრობა, რომელიც არ აკმაყოფილებს ევროპულ სტანდარტს, შეიძლება წამებასაც გაუტოლდეს. მიუხედავად ამისა, „ჩვეულებრივ, ზომა, რომლის მიღებაც აუცილებელია თერაპიული თვალსაზრისით (მედიცინის დადგენილ პრინციპთა შესაბამისად), არ შეიძლება ჩაითვალოს არაადამიანურ ან ღირსების შემლახველ მოპყრობად“.⁴¹ მეორე მხრივ, ფსიქიკური პრობლემების მქონე პირთა შემთხვევაში, „იმის შეფასებისას, პატიმრობის ესა თუ ის პირობები რამდენად შესაბამეა მე-3 მუხლის სტანდარტებს, გასათვალისწინებელია ამ პირთა მოწყვლადობა და უძლეობა, ზოგჯერ თანმიმდევრული ან მუდმივი უკმაყოფილებაც, თუ რა გავლენას ახდენს მათზე კონკრეტული მოპყრობა, მით უმეტეს, რომ „არასრულფასოვნებისა და უსუსურობის განცდა ტიპური ფსიქიკური აშლილობის მქონე პირთათვის“.⁴²

³⁹ *ფრაისი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ* (Price v United Kingdom, 2001-VII), პუნქტები 25-30; იხ. აგრეთვე 2011 წლის 12 აპრილის გადაწყვეტილება საქმეზე *ფლამინჯანუ რუმინეთის წინააღმდეგ* (Flaminzeanu v Romania), პუნქტები 82-100; 2012 წლის 10 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *არუთიანიანი რუსეთის წინააღმდეგ* (Arutyunyan v Russia), პუნქტი 74 (მე-3 მუხლთან შესაბამოდ ჩაითვალა ჩვეულებრივ საპატიმრო საკანში სავარძლიანი პატიმრის მოთავსება, რომელსაც ჯანმრთელობის ბევრი სხვა პრობლემაც ჰქონდა, მათ შორის, გადანერგილი თირკმელი, ძლიან სუსტი მხედველობა, მეტად ჭარბი წონა და შაქრიანი დიაბეტი); ასევე, 2013 წლის 25 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე *გრამაილოვის წინააღმდეგ* (Grimailovs c Latvia), პუნქტები 154-162 (პარალიზებული პატიმრის არასაკმარისი მოვლა: დარღვევა); შდრ. 2013 წლის 12 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე *ზარზიცი პოლონეთის წინააღმდეგ* (Zarzycki c Poland), პუნქტები 105-125 (პატიმრობა პირისა, რომელსაც ამპუტირებული აქვს მკლავები: არ ჩაითვალა დარღვევად, რადგან ციხის ადმინისტრაციამ დაუყოვნებლად მიიღო სათანადო ზომები).

⁴⁰ იხ. აგრეთვე 2010 წლის 16 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე *V.D. რუმინეთის წინააღმდეგ* (V.D. v Romania), პუნქტები 92-99 (სამედიცინო დიაგნოზის მიხედვით, პატიმრს სჭირდებოდა კბილის პროთეზი, მაგრამ თვითონ არ შეეძლო შესაბამისი თანხის გადახდა. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული სამედიცინო მომსახურება უფასოდ ეკუთვნოდა, პროთეზი არ გაუკეთდა: დირსების შემლახველი მოპყრობა); *სლოუსარევი რუსეთის წინააღმდეგ* (Slyusarev v Russia 2010), პუნქტები 34-44 (პატიმარს ჰქონდა საშუალო სირთულის მოპობა და თვეების განმავლობაში ვერ იკეთებდა სათვალეს, რადგან ეს იწვევდა შიშის, უძლეობისა და საფრთხის შეგრძნებას: დარღვევა); და 2012 წლის 10 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ვლადიმირ ვასილევი რუსეთის წინააღმდეგ* (Vladimir Vasilyev v Russia), პუნქტები 60-70 (სპეციალური ორთოპედული ფესხაცმლის უქონლობის გამო პატიმარს დაეფულა შიშის, ტანჯვისა და არასრულფასოვნების განცდა, რომელიც აღემატებოდა პატიმრობით გამოწვეული ტანჯვის ფარგლებს: დარღვევა).

⁴¹ *ჰერცეგფალვი ავსტრიის წინააღმდეგ* (Herczegfalvy v Austria (1992) A 244), პუნქტები 82-83.

⁴² 2009 წლის 20 იანვრის გადაწყვეტილება *სლავომირ მუსიალი პოლონეთის წინააღმდეგ* (Slawomir Musial v Poland), პუნქტი 87.

დასკვნა

ციხეების კონტექსტში ფაქტორთა მთელი წყებაა არსებითი. ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური ზიანის პრევენციას კრიტიკული მნიშვნელობა აქვს ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს იურისპრუდენციისათვის მე-2 და მე-3 მუხლებთან მიმართებით. ეს საკითხი წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მანდატის ქვაკუთხეა. მე-3 მუხლის დარღვევა (სიკვდილის ან სიკვდილის მუქარის შემთხვევაში - მე-2 მუხლისაც) შეიძლება არაერთმა ფაქტორმა გამოიწვიოს, მაგალითად: ძალის გამოყენება უსაფრთხოების ან წესრიგის დასაცავად ჩატარებული ოპერაციებისას; პატიმრობის ცუდი პირობები; თავისუფლება აღკვეთილ პირთა დაუცველობა სხვა პატიმართა ძალადობისაგან, ასევე, თვითდაზიანებისა ან სუიციდისაგან; არაჭეროვანი ჯანდაცვა და დაცვის არასაკმარისი მექანიზმები სამედიცინო მომსახურების განწევსას. არასათანადო მოპყრობასთან ბრძოლა ციხეებში ამ ფუნდამენტური ასპექტებით იწყება.

პენიტენციური რეჟიმის ერთი სპეციფიკური საკითხი - სამართლო საკნის ან განცალკევების გამოყენება - ამ წიგნის მე-6 თავში განიხილება, სადაც მეტი აქცენტი გაკეთდება მასთან დაკავშირებულ ვალდებულებებზე. განცალკევებას შეიძლება მიმართონ მონაცვლადი პატიმრების დაცვის მიზნით, თუმცა, ამასობაში მან შეიძლება სხვა ფორმით გამოიწვიოს არასათანადო მოპყრობა.

თავი 3

რისკების შეფასება

3.1 შესავალი

პატიმართა არასათანადო მოპყრობა, ჩვეულებრივ, ასოცირდება ერთი ან რამდენიმე პირის განზრახ ქმედებასთან, ან ფარულ თუ სისტემურ ჩავარდნებთან ისეთ საკითხებში, როგორცაა ცუდი მატერიალური პირობები, გასაჩივრების უკმარი პროცედურები და სხვა. თუმცა, ხშირად არასათანადო მოპყრობა მყარ ნიადაგს პოულობს იქ, სადაც გათვალისწინებული არ არის ცალკეულ პატიმართა განსაკუთრებული თავისებურებები, ან ეს რისკფაქტორები არ აისახება ციხის უსაფრთხოებისა და მენეჯმენტის მოწყობისა თუ პატიმართა ინდივიდუალური კეთილდღეობისა და რეაბილიტაციის საჭიროებათა განსაზღვრისას.

დამნაშავეთა მართვა უნდა ეფუძნებოდეს პატიმართა უსაფრთხოებისა და დანაშულის ხელმეორედ ჩადენის რისკების შეფასებას, რის შემდეგაც იგი უნდა მოერგოს მათ ინდივიდუალურ თავისებურებებსა და საჭიროებებს. პატიმრის მიმართ მოპყრობას ან ნებისმიერი ზომის მიღებას შესაძლებელია - და საჭიროც - საფუძვლად დაედოს უშუალოდ მასთან დაკავშირებული რისკფაქტორების მყარი ცოდნა. საპირისპიროდ, რისკების ინდივიდუალურად შეფასებაზე უარის თქმას შეიძლება მოჰყვეს არასწორი დასკვნები, ან ისინი საერთოდ ვერ გაკეთდეს, ვერც პატიმრობის დასაწყისში და ვერც შემდეგ. აქედან გამომდინარე, არასათანადო მოპყრობა შეიძლება გამოიწვიოს უსაფრთხოების არაპროპორციული ზომების მიღებამ, არაპროპორციული დისციპლინური სასჯელის დანესებამ, არასათანადო სამედიცინო მომსახურებამ, სასჯელის მოხდისას აქტივობათა ნაკლებობამ და ბევრმა სხვა ფაქტორმა.

დამნაშავეთა მართვა უნდა ეფუძნებოდეს უსაფრთხოებისა და დანაშულის ხელმეორედ ჩადენის რისკების შეფასებას. ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მორგებულ რისკების შეფასებაზე უარის თქმა შესაძლოა მომავალში მნიშვნელოვანი ფაქტორი აღმოჩნდეს არასათანადო მოპყრობის გზაზე.

რისკის მენეჯმენტი არის პროცესი, რომელიც მოიცავს ფართო სპექტრის ჩარევის ღონისძიებათა შერჩევასა და გამოყენებას პატიმრობის, ამბულატორიული მკურნალობის და გათავისუფლების შემდგომ, ან პრევენციული ზედამხედველობის კონტექსტში. საზოგადოებრივი უსაფრთხოების რისკი უპირველესია, რასაც მართვა სჭირდება. ეს ნიშნავს საზოგადოების დაცვას არა მხოლოდ იმ პერიოდში, როცა დამნაშავე პატიმრობის სასჯელს იხდის, არამედ მისი ცხიდან გამოსვლის შემდეგაც. განვითარებადი პენიტენციური და პრობაციის სისტემები უფრო და უფრო შენუხებულნი არიან გათავისუფლების შემდგომი ეტაპით. მათ გაცნობიერებული აქვთ საკუთარი პასუხისმგებლობა გათავისუფლებულ პატიმართა მხრიდან დანაშაულის განმეორებით ჩადენის რისკზე. ამდენად, მათი მიზანია ამ რისკის შემცირება და, ამავე დროს, გათავისუფლებულ დამნაშავეთა დახმარება საზოგადოებასათან რეინტეგრაციის პროცესში. მხოლოდ კარგად მორგებულ და განხორციელებულ რისკის შეფასების პროცედურებს ძალუძთ როგორც საზოგადოების უსაფრთხოების, ისე დამნაშავეთა უფლებების დაცვა.

„საზოგადოებრივი უსაფრთხოება“ ნიშნავს საზოგადოების დაცვას იმ პერიოდშიც, როცა დამნაშავე პატიმრობის სასჯელს იხდის და მისი გათავისუფლების შემდეგაც.

რისკის შეფასება არსებითად მომავალ ქცევას განსაზღვრავს, შედეგს კი მნიშვნელოვანი გავლენა აქვს როგორც შეფასების საგანზე, ისე საზოგადოებაზე: კონკრეტული დამნაშავისათვის შეფასებით წყდება მისი გათავისუფლების საკითხი, საზოგადოებისათვის კი ამ პროცედურამ შესაძლოა განსაზღვროს, დაუბრუნდება თუ არა მას პოტენციურად საშიში პირი.⁴³

თითოეული დამნაშავე უნდა შეფასდეს სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში შესვლისას. რისკის შეფასება გავლენას ახდენს დამნაშავეთა კლასიფიკაციაზე უსაფრთხოების თვალსაზრისით, ასევე, პროგრამების შერჩევაზე - რომლებშიც ისინი ჩაერთვებიან პატიმრობის პროცესში - დროებითი გათავისუფლების მიზანშეწონილობასა და გათავისუფლების თარიღზე. რისკები უნდა შეაფასონ სამართლის სპეციალისტებმა, რეგულარულად და პერიოდულად: წინასწარი დაკავების ეტაპზე, სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში უსაფრთხოების დონის განსაზღვრისას, გათავისუფლებამდე და რაიმე დარღვევის ან კრიტიკული ინციდენტების გამოვლენისას.⁴⁴

ამდენად, სამართალდამრღვევებთან სამუშაოდ აუცილებელია საკმარისი ინფორმაციის ფლობა მათ დამოკიდებულებებზე საკუთარი თავისა და სხვების მიმართ, ასევე, გარშემომყოფთათვის შექმნილ საფრთხესა და რეაბილიტაციის შანსებზე. ამ მიზნის გამო, *ნებისმიერი* ჩარევა აუცილებლად

⁴³ ჯ. ჰოვარდი, „დამნაშავის რისკის შეფასება“ (Howard, J. "Offender Risk Assessment". John Howard Society of Alberta, 2000.

⁴⁴ რ. დ. ჰარი, „სინდისის გარეშე: ფსიქოპატებით სავსე შემანუხებელი სამყარო“ (Hare R. D. "Without Conscience: The disturbing World of psychopaths Among us). ნიუ იორკი: ჯიბის წიგნები, 1993.

უნდა განისაზღვროს შეფასებით, შეფასება კი ითვალისწინებდეს დამნაშავეს პიროვნული თვისებების აღწერას და ვითარებას, რომელშიც შეფასების შედეგები გამოიყენება. ეს შედეგები შესაძლებელია განსხვავდებოდეს პატიმრობის პროცესში და გათავისუფლების შემდეგ.

- ციხის დაცვის თანამშრომელთათვის მნიშვნელოვანი იქნება იმის ცოდნა, რამდენად საშიშია სამართალდამრღვევი და როგორია რისკი, რომ პატიმრობისას ის საფრთხეს შეუქმნის სხვებს ან საკუთარ თავს.
- თერაპევტმა უნდა შეაფასოს, შეცვალა თუ არა სამართალდამრღვევმა საკუთარი აღქმა და დამოკიდებულება. ვადამდელი გათავისუფლების კომისია და შესაბამისი მოსამართლე დაინტერესდებიან, რამდენად მოსალოდნელია დანაშაულის განმეორებით ჩადენა გათავისუფლების შემდეგ და საზოგადოებაში ინტეგრაცია კანონმორჩილების გზით.
- პრობაციის ოფიცერი დაგეგმავს და ორგანიზებას გაუწევს ჩარევს სათანადო სქემას და უზრუნველყოფს გათავისუფლებული პატიმრის რეაბილიტაციისა და ინტეგრაციის წარმატებულობას.

მაშასადამე, მკაფიოდ უნდა გაიმიჯნოს სამართალდამრღვევთა მხრიდან შექმნილი რისკი, როგორც გარე სამყაროსთვის, ისე ციხის კედლებში. ეს ორი რისკი (უსაფრთხოების და დანაშაულის განმეორებით ჩადენის) ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად უნდა შეფასდეს.⁴⁵

3.2 პირის მხრიდან უსაფრთხოების რისკის შეფასება

ეს რისკები ის ფაქტორებია, რომლებსაც შეიძლება გავლენა ჰქონდეს უსაფრთხოებაზე სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში და პოტენციურად გამოიწვიოს პატიმართა გაქცევა, ძალადობა, სუიციდი, ალკოჰოლისა და ნარკოტიკების ბოროტად გამოყენება და ა.შ. უსაფრთხოების დონის შეფასებისას აუცილებლად გასათვალისწინებელია, რა რისკს უქმნის პატიმარი ციხის უსაფრთხოებას, საზოგადოებას, საკუთარ თავს ან ნებისმიერ სხვა ადამიანს. შეფასება უკავშირდება მთელ რიგ საკითხებს: დანაშაულის ბუნება; გაქცევა ან მისი მცდელობა; დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენა და საზოგადოებაზე ზემოქმედება; ნებისმიერი რისკი, რომელსაც პატიმარი უქმნის ციხის მენეჯმენტს, უსაფრთხოებასა და წესრიგს, ასევე, საკუთარ ან სხვა პატიმართა კეთილდღეობას; მისი სასჯელის ხანგრძლივობა ან შესაძლო მაქსიმალური ვადა ჩადენილი დანაშაულისათვის; და ყველა სხვა საკითხი, რომელიც რელევანტურად ჩაითვლება ციხეში წესრიგის დამყარების, ასევე, უსაფრთხო პატიმრობისა და კეთილდღეობისათვის.

საგანგებო ყურადღებას საჭიროებს ადამიანის ადაპტაციის უნარი ციხის რეჟიმის წესებთან, მისი პიროვნულობა (ისტორია ძალადობის კუთხით,

⁴⁵ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2014)3 საშიში დამნაშავეების შესახებ, §33.

სუიციდის მცდელობები, წამალდამოკიდებულება ან ალკოჰოლიზმი, შემეცნებითი უნარები, პიროვნული აშლილობები და სხვა), სოციალური კონტაქტები და ქცევა. სასჯელის ხანგრძლივობა ან დამნაშავის რეციდივიზმი არ შეიძლება ჩაითვალოს ერთადერთ კრიტერიუმად, რომლის საფუძველზეც პატიმარი მიიჩნევა საშიშად.⁴⁶

სასჯელის ხანგრძლივობა არ არის ერთადერთი კრიტერიუმი, რის მიხედვითაც სამართალდამრღვევი საშიშად მიიჩნევა.

მნიშვნელოვანია, პირველადი შეფასება გაკეთდეს რაც შეიძლება სწრაფად. ეს განსაკუთრებით საშურია წინასწარი დაკავების იზოლაციაში, რადგან ცნობილია, რომ დაკავებიდან პირველი 48 საათი კრიტიკულია სუიციდური ქცევის, მძიმედ შეგუებისა და უსაფრთხოების რისკების თვალსაზრისით. ეს გამორჩეულად ეხებათ მონყვლად პირებს, როგორებიც არიან არასრულწლოვნები და ახალგაზრდა პატიმრები, მოხუცები, ფსიქიკური პრობლემების მქონე პირები ან წამალდამოკიდებულები.

ციხის უსაფრთხოებისათვის ცალკეულ პატიმართა მიმართ გამოყენებული აუცილებელი ზომები უნდა იყოს მინიმალურად მკაცრი.⁴⁷ პატიმრებს რაც შეიძლება ნაკლებად უნდა ზღუდავდნენ, გამომდინარე მათი უსაფრთხოების რისკის ობიექტური შეფასებიდან. ისინი უნდა იმყოფებოდნენ დაცულ პირობებში, რისკის დონის შესაბამისად. უსაფრთხოების საჭირო დონე კი უნდა ფასდებოდეს რეგულარულად, მთელი პატიმრობის მანძილზე.⁴⁸

ზოგჯერ ისე ხდება, რომ მთელი პატიმრობის განმავლობაში მხოლოდ უსაფრთხოების რისკი ფასდება. აღსანიშნავია, რომ ეს აუცილებელია, მაგრამ არა საკმარისი ყველა პატიმრისათვის. შედეგების არასწორად გაგებამ და მცდარად გამოყენებამ - მაგალითად, უსაფრთხოებისა და დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის რისკების აღრევამ - შესაძლოა, გამოიწვიოს არასწორი გადაწყვეტილებებისა თუ ზომების მიღება და, საბოლოოდ, არასათანადო მოპყრობაც კი.

რეკომენდებულია, უსაფრთხოების რისკი შეფასდეს პატიმრობის დაწყებიდან 48 საათის განმავლობაში, განსაკუთრებით, წინასწარ პატიმრობაში მყოფ პირებსა და მონყვლად ჭკუფებთან მიმართებით.

⁴⁶ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2014)3 საშიში დამნაშავეების შესახებ, §5.

⁴⁷ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები: (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, 51.1; და CM/Rec(2014)3 საშიში დამნაშავეების შესახებ, §41.

⁴⁸ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, 51.1.

3.2.1 დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის რისკი

დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის რისკის შეფასება მეტად კომპლექსური პროცესია და უფრო დიდ ყურადღებას მოითხოვს.

იმ პირთა ხასიათისა და თვისებების შესწავლით, ვინც სჩადის დანაშაულს უდანაშაულოთა წინაშე, შესაძლებელია მსგავს ქმედებათა შემცირება მომავალი მოქცევისას. სასურველია, ინტერვენციის ფორმები უფრო შემზღუდველი იყოს და მკურნალობას ეფუძნებოდეს მათ მიმართ, ვისი მხრიდანაც „მაღალი“ დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის რისკი და, აქედან გამომდინარე, ალბათობაც, რომ კვლავ დააშავებენ რამეს; ზედამხედველობა და მკურნალობა ქმედითი საშუალებებია რეციდივიზმის საშუალო ან ოდნავ მაღალი რისკის მატარებელი პირებისათვის; საპირისპიროდ, ჩარევის რაც შეიძლება მსუბუქად შემზღუდველ (და იაფ) ფორმებს უნდა მიმართავდნენ დაბალრისკიანი პატიმრებისათვის. ეს კარგია არა მხოლოდ ფინანსური რესურსების დასაზოგად, არამედ ასეთ პატიმართა დასაცავადაც ქცევის გაუარესებისაგან. კვლევებმა აჩვენა, რომ მათი მკურნალობა სინამდვილეში ზრდის რეციდივის დონეს.⁴⁹ მთავარი დასკვნა ასეთია: საზოგადოებრივი უსაფრთხოების გასაუმჯობესებლად, საჭიროა მაღალი რისკის პატიმრების გამოვლენა და ამ რისკზე რეაგირება, რომ ასეთი დამნაშავეები არ გათავისუფლდნენ სათანადო მომენტამდე.

აქედან გამომდინარე, რისკის შეფასების უპირველესი ამოცანაა დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის ალბათობის განსაზღვრა და შემდგომი ჩარევის მორგება ამ პროგნოზზე. რისკის შეფასება არის პროცესი, როცა დამნაშავე ფასდება ისეთი შერჩეული ცვლადების მიხედვით, რომლებიც განამტკიცებს „ჩავარდნის“ ვარაუდის მართებულობას.

3.2.2 სტატიკური და დინამიკური რისკფაქტორები

აღნიშნული ცვლადები ანუ „რისკფაქტორები“ იყოფა სტატიკურ და დინამიკურ ქვეჯგუფებად. ორივე კატეგორია, ჩვეულებრივ, უკავშირდება დანაშაულებრივ ქცევას. პირველი ეფუძნება ისტორიას, ანუ ეს არის მყარი ფაქტორები, რომელთა შეცვლაც შეუძლებელია; მეორე კი მოიცავს კონკრეტულ მომენტში არსებულ ფაქტორებს და მათზე გავლენა შესაძლებელია. სტატიკურ ფაქტორებს განეკუთვნება: წინა სასჯელების ისტორია, სქესი, დანაშაულის ტიპი, ოჯახის კრიმინალური ბიოგრაფია, ან წინა დანაშაულის ჩადენის მოტივაცია. ასაკი, როცა პირმა პირველი დანაშაული ჩაიდინა, მომავალი ქცევის საუკეთესო მაჩვენებელია. ეს ის რისკფაქტორია, რომელიც ვერ შეიცვლება: ვთქვათ, დამნაშავე პირველად 12 წლის ასაკში დაიჭირეს - ეს ფაქტია და მუდმივად იარსებებს. ტიპური დინამიკური ფაქტორებია: ფინანსური მდგომარეობა, დასაქმება, დამოკიდებულებები, რომლებიც განსაზღვრავს მოსალოდნელ სისხლისსამართლებრივ ქცევას, წამალდამოკიდებულება,

⁴⁹ Andrews, D. A. & Bonta, J. “The Psychology of Criminal Conduct” (“დანაშაულებრივი ქცევის ფსიქოლოგია”). Cincinnati, OH: Anderson Publ., 3rd ed., 2003, გვ. 260.

ოჯახური ურთიერთობები, სამართალდამრღვევი მეგობრები და თანატოლები, ან საქმიანობები თავისუფალ დროს. ლიტერატურაში ზოგჯერ დინამიკურ ფაქტორებს „კრიმინოგენულ საჭიროებებსაც“ უწოდებენ, ანუ ფაქტორებს, რომლებიც წარმოშობს დანაშაულს და ძალიან მჭიდროდ უკავშირდება რისკს.

კრიმინოგენული რისკფაქტორების მიზანში ამოღება

ტერმინი „კრიმინოგენული“ ითვალისწინებს, რომ „დამნაშავეს მკურნალობის ბევრნაირი საჭიროება აქვს, მაგრამ თითოეული მათგანი არ ასოცირდება მის დანაშაულებრივ ქცევასთან“.⁵⁰ არსებობს სხვა ფაქტორები, რომლებიც შეიძლება მეტად უკავშირდებოდეს დანაშაულის ჩადენას (მაგ: დაბალი თვითშეფასება, დეპრესია, სიბრაზე, ან შიში).

მნიშვნელოვანია იმის ცოდნა, რომ არაკრიმინოგენული ფაქტორები არ ახდენენ გავლენას რეციდივიზმის დონეზე. თუმცა, კვლევებმა აჩვენა, რომ პროგრამებში, რომელთა მიზანია ოთხიდან ექვსამდე კრიმინოგენულ რისკფაქტორთან დაპირისპირება, არაკრიმინოგენულ ფაქტორებს შესაძლოა 30%-ით (ან მეტი) ჰქონდეს გავლენა რეციდივიზმზე. არაკრიმინოგენულ რისკფაქტორებზე მომუშავე პროგრამებს ცოტა ნეგატიური ეფექტი აქვს.

ნებისმიერი რისკის შეფასებისას, პირველ რიგში უნდა განისაზღვროს კრიმინოგენული რისკფაქტორები, რომლებიც, ჩვეულებრივ, დანაშაულებრივ ქცევასთან ასოცირდება.

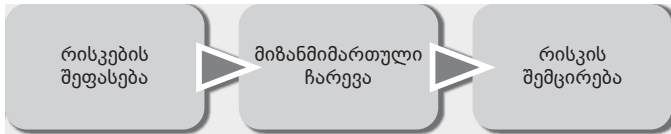
დამნაშავეთა უმეტესობა რეციდივიზმის მაღალ რისკს ატარებს, რადგან მათ მრავალმხრივი რისკფაქტორები თუ საჭიროებები აქვთ. ქმედითი სამკურნალო პროგრამები უნდა აფასებდეს და მიემართებოდეს დანაშაულებრივ ქცევასთან ყველაზე მჭიდროდ დაკავშირებულ ფაქტორებს, როგორცაა: ანტისოციალური დამოკიდებულებები და კავშირები, ნამალდამოკიდებულება, ემპათიის ნაკლებობა ან თვითკონტროლის უუნარობა.

მეცნიერები Latessa და Lowenkamp⁵¹ გვთავაზობენ ანალოგიას, რისთვისაც იყენებენ ასეთ მაგალითს: მრავალი რისკფაქტორი ასოცირდება გულის შეტევასთან - ასაკი, სქესი, გულის დაავადებათა ისტორია ოჯახში, წონა, ფიზიკური აქტივობა, არტერიული წნევა, სტრესი, ქოლესტერინის დონე, მოწევა. ისინი გულის შეტევის ძლიერ წინამძღვრებად მიიჩნევა. იმისათვის რომ *გაირკვეს* გულის შეტევის განვითარების რისკი, მნიშვნელოვანია ერთად აღებული ყველა ფაქტორი (სტატისტიკურიც და დინამიკურიც),

⁵⁰ Andrews, D. A., & Bonta, J. (2007) The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence (შეფასების მოდელი - რისკი-საჭიროება-რეაგირება - და სოციალური მომსახურებები პრევენციისა და გამოსწორების სამსახურში: დანაშაულის პრევენციის იურისპრუდენცია). The Canadian Journal of Criminology and Criminal justice. 49, გვ. 439-464.

⁵¹ Edward J. L. & Lowenkamp, C. "What Are Criminogenic Needs and Why Are They Important?" („რა არის კრიმინოგენული საჭიროებები და რატომ არის ისინი მნიშვნელოვანი?“), For the Record 4th Quarter 2005, გვ. 15-16.

რომლებიც განსაზღვრავს მის ალბათობას. ამ რისკზე *გემოქმედებისა და მისი შემცირებისათვის*, უნდა შეიცვალოს დინამიკური ფაქტორები (როგორცაა ფიზიკური აქტივობა ან მონვევის ჩვევა). ანალოგიურად, სისხლისსამართლებრივ კონტექსტში, სათანადო მოპყრობით შესაძლებელია - და საჭიროც - კრიმინოგენული რისკფაქტორების მიზანში ამოღება.

3.3 ქმედითი ჩარევის პრინციპები

კრიმინოგენული საჭიროებები საკვანძო როლს ასრულებს კონცეფციაში, რომელიც ცნობილია რისკი-საჭიროება-რეაგირების (რსრ) მოდელის სახელით⁵². ეს მოდელი ითვალისწინებს დამნაშავეთა შეფასებისა და მოპყრობის საშუალებებს, რომელთა მიზანიც რეციდივიზმის შემცირებაა. რსრ მოდელი მოიცავს რისკის, საჭიროებისა და რეაგირების ფუძემდებლურ პრინციპებს.

- **რისკის პრინციპი** გულისხმობს, რომ „გედამხედველობა და მოპყრობა უნდა ესადაგებოდეს დამნაშავეს რისკის დონეს“, ანუ მაღალრისკიანი დამნაშავეები შესაბამის თერაპიას „დიდი დოზებით“ უნდა იღებდნენ, დაბალრისკიანები კი ამ მომსახურებას ნაკლებად საჭიროებენ. ირონიულად, მაგრამ ხშირად მართებულია საპირისპირო მოსაზრება: ციხის ბევრი თანამშრომელი ცდილობს, ინტერვენციის სხვადასხვა პროგრამაში ჩართოს დაბალი რისკის მატარებელი დამნაშავეები, იმ იმედით, რომ „გადაარჩენენ“ „ციხის ნაწილად ქცევსგან“. ამასთან, ნაკლები გამოწვევაა „უპრობლემო“ პატიმრებთან მუშაობა. მიუხედავად ამისა, კვლევები ადასტურებს, რომ გადაჭარბებული რესურსის გამოყენება დაბალრისკიან პატიმრებთან უკუშედეგს იწვევს და, სინამდვილეში, ზრდის რეციდივიზმის დონეს.
- **საჭიროების პრინციპი** ადგენს, რომ მოპყრობა უნდა მიემართებოდეს დამნაშავეთა კრიმინოგენულ საჭიროებებს, რომელთა შეცვლა ცვლის რეციდივიზმის ალბათობასაც, მიწოდებული სერვისების მეშვეობით.
- და ბოლოს, **რეაგირების პრინციპი** ამბობს, რომ მოპყრობა მეტად ქმედითი გამოვა, თუ გაითვალისწინებს კოგნიტურ-ბიჰევიორისტულ მიდგომას (მოდელირებას, ცვალებად პრაქტიკას, როლურ თამაშებს

⁵² Andrews, D. A., & Bonta, J. (2007) The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime-prevention jurisprudence (შეფასების მოდელი - რისკი-საჭიროება-რეაგირება - და სოციალური მომსახურებები პრევენციისა და გამოსწორების სამსახურში: დანაშაულის პრევენციის იურისპრუდენცია). The Canadian Journal of Criminology and Criminal justice. 49, გვ. 439-464.

და სოციალური ქცევის გაძლიერებას მაღალ დონეზე) და თუ მიწოდებული მომსახურებისა და დამნაშავეს შესწავლის სტილი ერთმანეთს ეთანადება, ეს ორი პროცესი აღწერილია, როგორც, შესაბამისად, ზოგადი და კონკრეტული პასუხი. სხვა სიტყვებით, დამნაშავემ უნდა მიიღოს მომსახურება, რომელიც გაითვალისწინებს პირის „ძლიერ მხარეებს, შესწავლის სტილს, პიროვნულობას, მოტივაციას და ბიოსოციალურ (მაგ. სქესი, რასა) ინდივიდუალურ მახასიათებლებს“.

რისკი-საჭიროება-რეაგირება (რსრ) მოდელი ერთ-ერთი თანამედროვე, აღიარებული და ქმედითი მიდგომაა დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის შესამცირებლად. მისი განხორციელების გზაზე პირველი ნაბიჯია დამნაშავეს კრიმინოგენულ საჭიროებათა შეფასება.

შეუძლებელია ქმედითი მოპყრობა რისკებისა და საჭიროებების სათანადოდ შეფასების გარეშე. ამ შეფასებასა და მოპყრობას შორის კავშირის დასამყარებლად, სასარგებლო და ეფექტიანია რისკის, საჭიროებისა და რეაგირების პრინციპთა დაცვა.

3.4 რისკის შეფასების ინსტრუმენტები

ტერმინი „რისკის შეფასება“ ზოგადი გაგებით უფრო ნათელი ჩანს, ვიდრე სინამდვილეში გამოიყენება ციხეებსა და გამოსასწორებელ სამსახურებში. მისი განხორციელება შესაძლებელია რამდენიმე (მეტ-ნაკლებად) სტრუქტურირებული საშუალებით, რომლებიც შეიძლება დაიყოს ოთხ კატეგორიად (ან „თაობად“). ამ საშუალებათა პირველი თაობა მოიცავს კლინიკურ შეფასებას, რომელიც ძალიან არასტრუქტურირებული იყო და, ძირითადად, შემფასებლის გამოცდილებას ეფუძნებოდა. დადასტურდა, რომ ეს ძალიან ზოგადი მიდგომა ყველაზე არაზუსტი და არასაიმედო მეთოდია, რომელიც არ ტოვებს პატიმრობის სხვა გარემოებათა გათვალისწინების შესაძლებლობას. შესაბამისად, ერთსა და იმავე პატიმართან დაკავშირებული სხვადასხვა ექსპერტის გადანყვეტილებები ხშირად ძალიან განსხვავდებოდა.

ამ მიზეზით, 1980-იან წლებში ჩამოყალიბდა შეფასების ინსტრუმენტთა მეორე თაობა, რომელიც აქტუარულ მეთოდებს იყენებს. ყურადღება გამახვილდა ე.წ. სტატიკურ ფაქტორებზე, რომლებიც ზემოთ ვახსენეთ: ასაკი, სქესი, დანაშაულებრივი ცხოვრების დანყება, მსჯავრდებათა რაოდენობა და დანაშაულებრივი ქცევის სხვა ტიპური მახასიათებლები. ეს მეთოდები გამოსასწორებელ დაწესებულებებში დღესაც რჩება კლასიფიკაციის საბაზო ინსტრუმენტებად. მართალია, ამ მოდელს აქვს მაღალი საპროგნოზო ღირებულება, მაგრამ მაინც ვერ პასუხობს კრიმინოგენულ ფაქტორებს ისეთი ჩარევით, რომელსაც დამნაშავეთა რეაბილიტაციამდე მიყავართ.

1990-იან წლებში დაიწყო ისეთ ინსტრუმენტთა გამოყენება, რომლებიც აერთიანებს სტატიკურ და დინამიკურ ფაქტორებს და ეფუძნება წინაპირობას, რომ დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის რისკის შესაფასებლად და სათანადო ჩარევის შესარჩევად აუცილებელია დამნაშავის როგორც სტატიკური, ისე დინამიკური რისკებისა და კრიმინოგენული საჭიროებების ცოდნა. მესამე თაობის ინსტრუმენტთა ნაწილი არითმეტიკულ გაანგარიშებებს ეფუძნება და რისკებს ქულებით აფასებს, თუმცა, სხვა მიდგომით, განიხილება მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ინფორმაცია რისკფაქტორების შესახებ, რომელთა სერიოზულობას, სიხშირესა და ხანგრძლივობასაც ექსპერტები განმარტავენ. მართალია, მესამე თაობის ინსტრუმენტებს არ აქვს მაღალი საპროგნოზო ღირებულება აქტუარულ მეთოდებთან შედარებით, მაგრამ ისინი უფრო მეტად მომართულია გავლენის მოხდენაზე დამნაშავის მიმართ. ამ თაობის ინსტრუმენტთა შემოღების შემდეგ აღარ კმარა მხოლოდ იმის დადგენა, სამართალდამრღვევია პირი თუ არა, ან რამდენად საშიშია იგი, გასარკვევია ისიც, თუ რატომ, და რა შეიძლება გაკეთდეს ამის შესაცვლელად.

ახალ ათასწლეულთან ერთად, გამოჩნდა მეოთხე თაობის ინსტრუმენტებიც, რომლებიც ითვალისწინებს შემოთავაზებული ჩარევის ხანგრძლივობასა და ინტენსიურობას, გამომდინარე რისკებისა და საჭიროებების სერიოზულობიდან. მოკლედ რომ ვთქვათ, ჩარევა უნდა ესადაგებოდეს სამართალდამრღვევს და იყოს საპასუხო. ეს შესაძლებელს გახდის ჩარევის ზომების ინდივიდუალურად მორგებას დამნაშავეზე და, ამავე დროს, მომავალი ქცევის პროგნოზირებას, თუკი გარკვეული პირობები დაკმაყოფილებულია. აქედან გამომდინარე, ზოგიერთი ავტორი ინდივიდუალურ შემთხვევათა მენეჯმენტს მიიჩნევს მეოთხე თაობის ინსტრუმენტთა განუყოფელ ნაწილად.

დღესდღეობით, ერთდროულად გამოიყენება ოთხივე თაობის ინსტრუმენტები. მიუხედავად იმისა, კონკრეტულად რომელ მათგანს მიმართავენ, ვიდრე პენიტენციური ან სასამართლო სისტემა რისკის შეფასების პოლიტიკას განსაზღვრავს, ამ ინსტრუმენტების დაგეგმილად გამოყენებისათვის მნიშვნელოვანია შემდეგი ნაბიჯების გადადგმა:⁵³

- რისკის შეფასების ინსტრუმენტები გამოიყენოს ციხის კონკრეტულ პოპულაციაში;
- ურთიერთსაზღვრისა და ვალიდურობის ტესტები ჩაატაროს დამოუკიდებელმა და ობიექტურმა კვლევითმა ორგანომ;
- ინსტრუმენტები ქმნიდეს შესაძლებლობას, ციხის ადგილობრივ პოპულაციაზე გამოიყენოს დინამიკური და სტატიკური ფაქტორები, რომლებიც აღიარებული და გამოცდილია რიგ იურისდიქციებში;
- ინსტრუმენტები შეესაბამებოდეს პერსონალის ცოდნის დონეს;
- რისკის შეფასება დამატარებელი იყოს ყველა პირდაპირ ჩართული მხარისათვის (ციხის პერსონალი, დამნაშავეები და პოლიტიკის განმსაზღვრელი პირები).

⁵³ Austin, J. "The proper and improper use of risk assessment in corrections." („რისკის შეფასების სათანადო და არასთანადო გამოყენება საპატიმროებში“). Federal Sentencing Reporter, Vol. 16, No. 3, 2004

რისკის შეფასების არაერთი საკმაოდ მარტივი და უნივერსალური ინსტრუმენტის შესყიდვა შესაძლებელია ღია ბაზარზე. მათ შორისაა პერსონალის ტრენინგები. იმისათვის, რომ ზოგიერთი ასეთი ინსტრუმენტის გამოყენება სწორად შეფასდეს, პერსონალს დასჭირდება მცირეოდენი აკადემიური ან საგანგებო წვრთნა. რიგი სხვა ინსტრუმენტების გამოყენებით ნაკლებად სავარაუდოა სანდოობისა და ვალიდურობის თუნდაც მინიმალური ხარისხის მიღწევა მაღალკვალიფიციური პერსონალის გარეშე. თუ დაწესებულებას არ ჰყავს ასეთი კადრები, მსგავსი ინსტრუმენტების გამოყენება რეკომენდებული არ არის. სავსებით მისაღებია, დაწესებულებამ გადანყვიტოს რისკების შეფასების მხოლოდ „საბაზისო“ (და არა სტანდარტულ) ინსტრუმენტებზე დაყრდნობა. მათი გამოყენება ბევრად მარტივია, ნაკლებად ხარჯიანი და ხშირად იგივე ვალიდურობა აქვს პროგნოზირების თვალსაზრისით, როგორც უფრო განვითარებულ (და რთულ) ინსტრუმენტებს.

„ნაკლები შეიძლება აღმოჩნდეს მეტი“

რისკის შეფასების პოლიტიკის შემოღებისას, თუკი არ არსებობს შესაბამისი გარემო და საკმარისი თეორიული ცოდნა, შესაძლოა, მრავალმხრივ რთულ ინსტრუმენტებზე შედეგიანი აღმოჩნდეს მარტივი ინსტრუმენტებით დაწყება, რომლებიც ყველა თანამშრომლისა და გადანყვიტების მიმღები პირისთვის იქნება გასაგები.

3.5 რისკის შეფასების ზოგიერთი ფორმალური ასპექტი

სასურველია, ქვემოთ მოყვანილი რეკომენდაციებისა და კარგი პრაქტიკული მაგალითების გათვალისწინება, რათა რისკის შეფასება ემსახურებოდეს ზემოთ განხილულ მიზნებს და გამოირიცხოს შედეგების არასათანადოდ გამოყენება.

მიუხედავად იმისა, რა ინსტრუმენტები გამოიყენება, რისკი უნდა შეფასდეს მტკიცებულებებზე დაყრდნობით და სტრუქტურირებულად, თანაც, ჩაერთოს სათანადო ვალიდური საშუალებები, პროფესიულ გადანყვიტებებთან ერთად. ადამიანებმა, რომლებიც ჩართულნი არიან რისკის შეფასებაში, უნდა იცოდნენ (და ცხადად ესმოდეთ), რომ დანაშაულის ხელახლა ჩადენის რისკის შეფასება და მომავალი ქცევის წინასწარმეტყველება მაინც შემზღუდელია, განსაკუთრებით, გრძელვადიან პერიოდში. რისკის შეფასების ამგვარი ინსტრუმენტები უნდა გამოიყენებოდეს იმისათვის, რომ შეირჩეს რაც შეიძლება კონსტრუქციული და ნაკლებად შემზღუდველი ზომა ან სანქცია, ასევე, განაჩენი აღსრულდეს ინდივიდუალურად, თითოეული პატიმრისათვის. ეს ინსტრუმენტები არ შექმნილა იმისათვის, რომ განსაზღვროს განაჩენი,

თუმცა, მათი მეშვეობით მიღებული დასკვნები შეიძლება კონსტრუქციულად გამოიყენებოდეს ჩარევის საჭიროების დასადგენად.⁵⁴

სასჯელის მოხდის პროცესში შეფასება უნდა იყოს თანმიმდევრული და პერიოდულად მონშდებოდეს, რათა შესაძლებელი გახდეს რისკის გადაფასება. სათანადოდ მომზადებული პერსონალი რეგულარულად უნდა განსაზღვრავდეს საფრთხეებს, რაც უზრუნველყოფს განაჩენის აღსრულების დაგეგმვასთან დაკავშირებულ მოთხოვნათა დაკმაყოფილებას, ან თუ სხვაგვარადაა საჭირო, გარემოებათა შეცვლას აღსრულების პროცესში. შეფასების პრაქტიკა უნდა პასუხობდეს ფაქტს, რომ რისკი შეიძლება შეიცვალოს დროთა განმავლობაში და ეს ცვლილება იყოს მყისიერი ან ეტაპობრივი. აუცილებელია, დამნაშავეებს ჰქონდეთ შესაძლებლობები, დაიკმაყოფილონ თავიანთ რისკებთან დაკავშირებული საჭიროებები და შეცვალონ საკუთარი დამოკიდებულებები თუ ქცევა. შეფასების სიღრმე დამოკიდებულია რისკის დონეზე და პოტენციური შედეგის სიმძიმის პროპორციულია.

დანესებულებისთვისაც და დამნაშავეისთვისაც სასარგებლო აღმოჩნდება, თუ ეს უკანასკნელი ჩაერთვება საკუთარი თავის შეფასებაში და ექნება ინფორმაცია ამ პროცესზეც და მის შედეგებზეც.

რაც უფრო განვითარებულია პენიტენციური სისტემა, მით მეტი ყურადღება ეპყრობა კრიმინოგენულ რისკებსა და საჭიროებებს და მათ საგანგებო შეფასებას.

ჩარევა დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის პრევენციის მიზნით, ცხადად უნდა უკავშირდებოდეს ცალკეული დამნაშავეის რისკის შეფასებას. იგი უნდა დაიგეგმოს როგორც პატიმრობის, ასევე საზოგადოებაში ყოფნის პერიოდისათვის, ამ ორ კონტექსტს შორის განგრძობითი კავშირის გათვალისწინებით. განაჩენის აღსრულების გეგმა უნდა იყოს რეალისტური და ჰქონდეს მიღწევადი ამოცანები; ამასთან, იმგვარად შედგეს, რომ დამნაშავეს მკაფიოდ ესმოდეს ჩარევის მიზნები და მოლოდინები. ეს პროცესები მუდმივად უნდა გადაიხედებოდეს და ტოვებდეს სივრცეს ცვლილებებისათვის რისკის შეფასების პროცესში.

⁵⁴ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec (2014)3 სამიში დამნაშავეების შესახებ, §28-32.

თავი 4

დინამიკური უსაფრთხოება

4.1 შესავალი

ციხის ხელმძღვანელებისათვის უსაფრთხოება მთავარი საზრუნავია. ის შეიძლება დაიყოს სამ კატეგორიად: **ფიზიკური უსაფრთხოება**, რომელიც მოიცავს ინფრასტრუქტურას, შენობას, პერიმეტრს და დამხმარე ტექნოლოგიებს, მათ შორის, ელექტრომონოცილობებს; **პროცედურული უსაფრთხოება**, რაც გულისხმობს მიზანმიმართულ და სტრუქტურირებულ მოქმედებას ციხის პერსონალის მხრიდან, მათ შორის, უსაფრთხოების კონტროლს, და სხვადასხვა ყოველდღიურ საქმიანობას; და **დინამიკური უსაფრთხოება** ანუ მოქმედებები, რომლებიც ხელს უწყობს პროფესიული და პოზიტიური ურთიერთობის განვითარებას ციხის პერსონალსა და პატიმრებს შორის. ეს არის განსაკუთრებული მიდგომა უსაფრთხოებისადმი, რომელიც ეფუძნება ციხის მოსახლეობის ცოდნას და პატიმართაშორის თუ პატიმრებსა და თანამშრომლებს შორის ურთიერთობების გაგებას.⁵⁵

ამდენად, დინამიკური უსაფრთხოება ესწრაფვის პატივისცემითა და პასუხისმგებლობით აღსავსე ურთიერთობის დამყარებას ციხის პერსონალსა და პატიმრებს შორის. ეს არის ქმედითი გზა, რომ თანამშრომელთა ძალაუფლება პატიმრებთან მიმართებით არ აღიქმებოდეს პროვოკაციად ან დასჯად და საშუალებას აძლევდეს პერსონალს, უკეთ დაძლიონ პრობლემები და უსაფრთხოების რისკები ციხეში. ევროპული ციხის წესების მიხედვით⁵⁶ „უსაფრთხოება, რომელიც უზრუნველყოფილია ფიზიკური ბარიერებითა და სხვა ტექნიკური საშუალებებით, უნდა გამყარდეს დინამიკური უსაფრთხოებითაც. ამას უზრუნველყოფს ციხის თანამშრომელი, რომელიც კარგად იცნობს თავის კონტროლქვეშ მყოფ პატიმრებს“. აღნიშნული პროცესი მოიცავს **უსაფრთხოების რისკის შეფასებას** დაწესებულებაში შესვლიდან შეძლებისდაგვარად სწრაფად, კერძოდ, იმის დადგენას, რა საფრთხეს შეუქმნიდა იგი საზოგადოებას გათავისუფლების შემთხვევაში და როგორია თავისი ძალებით ან გარედან დახმარებით გაქცევის მცდელობის რისკი.⁵⁷

⁵⁵ „ციხის შემთხვევათა მენეჯმენტის სახელმძღვანელო“, გავრო, 2013.

⁵⁶ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, 51.2.

⁵⁷ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, 51.3-5.

უსაფრთხოების დონე აუცილებლად რეგულარულად უნდა მონმდებოდეს პატიმრობის პროცესში.

4.2 „დინამიკური უსაფრთხოების“ პრინციპები

დინამიკური უსაფრთხოების საკვანძო ასპექტის მთავარი პირობაა მუდმივი დაკვირვება პატიმრებზე და აქტიური კონტაქტი მათთან. რაც უფრო ორმხრივია ურთიერთობა (და არა ცალმხრივი), მით უკეთესი. სწორედ ამიტომ უნდა იყოს შესაძლებელი პატიმრებისათვის თანამშრომლებთან კონტაქტის დამყარება დღე-ღამის ნებისმიერ მონაკვეთში.

ევროპული ციხის წესები გამოყოფს თანამშრომელთა მნიშვნელოვან როლს სხვადასხვა მიმართულებით. ციხის პერსონალის დამოკიდებულება მუდმივად უნდა შეესაბამებოდეს პენიტენციური სისტემის მიზნის ცხადად გაცნობიერებას. ხელმძღვანელობა ისე უნდა მართავდეს ციხეს, რომ ხელს უწყობდეს ამ მიზნის რეალიზაციას. განსაკუთრებულად საყურადღებოა პატიმრებთან უშუალო კონტაქტის მქონე თანამშრომელთა ურთიერთობა თავიანთი დაცვის ქვეშ მყოფ პირებთან.

ციხის პერსონალისათვის ყველაზე რთული ამოცანაა პატიმართა ღირსების დაცვა და დაწესებულებაში ჰუმანური გარემოს შექმნა, რაც სერიოზულ მოთხოვნებს აყენებს მათ წინაშე. მოლოდინი მაღალია, რადგან ევროპული ციხის წესების თანახმად, პერსონალი „მუდმივად ისე უნდა იქცეოდეს და ასრულებდეს საკუთარ მოვალეობებს, რომ გავლენა მოახდინოს პატიმრებზე კარგი მაგალითით და დაიმსახუროს მათი პატივისცემა“.⁵⁸

ამ მოლოდინთა ხორცშესხმის კარგი პრაქტიკული მაგალითები შეიძლება აღმოვაჩინოთ ციხის მენეჯმენტის იმ პოლიტიკაში, რომელსაც ახორციელებს ავსტრალიის ფედერალური დედაქალაქის სასჯელაღსრულების სამსახური. აქ ასახულია მთავარი, რომ დინამიკური უსაფრთხოება ჩნდება მაშინ, როცა ციხის თანამშრომლები თავიანთი მუშაობის პროცესში პატიმრებთან შემდეგი გზებით ურთიერთობენ და პოულობენ საერთო ენას:

- ▶ რეგულარული სიარული სამორიგეო ტერიტორიაზე;
- ▶ პატიმრებთან საუბარი, მათი ნდობის მოპოვება და ანგარიშების მომზადება;
- ▶ პატიმართა ფიზიკურ კეთილდღეობაზე დაკვირვება შემონმებისა და დათვალეიერებისას;
- ▶ არასათანადო ქცევისადმი მყარი მიდგომის შენარჩუნება;
- ▶ კარგი მოქცევის ნახალისება და ცუდ ქცევაზე რეაგირება;
- ▶ შემთხვევათა მართვის პროცესში ჩართვა;
- ▶ მოთხოვნებზე დროული რეაგირება; და
- ▶ ინციდენტის შემთხვევაში სიმშვიდის შენარჩუნება.⁵⁹

⁵⁸ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია(2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, პუნქტი 75.

⁵⁹ ავსტრალიის ფედერალური დედაქალაქის სასჯელაღსრულების სამსახურის მენეჯმენტის პოლიტიკა, 2011.

დინამიკურ უსაფრთხოებას ხელს უწყობს ეფექტიანი კომუნიკაცია ციხის ოფიცრებს, ასევე, ამ ოფიცრებსა და სხვა თანამშრომლებს შორის. ინფორმაციის ეფექტიანი გაცვლა გამართივებული პროცედურული მექანიზმებით და ელექტრონული სისტემების ჩართვით, ადამიანურ ურთიერთობებთან ერთად, უზრუნველყოფს, რომ ციხის პერსონალმა იცოდეს რელევანტური საკითხები და ინფორმაცია სათანადოდ გადაეცემოდეს ცვლებსა თუ გუნდებს.

დინამიკურ უსაფრთხოებას ეხმარება ეფექტიანი კომუნიკაცია ციხის ოფიცრებს, ასევე, ამ ოფიცრებსა და სხვა თანამშრომლებს შორის.

დინამიკური უსაფრთხოება, ეფექტიანად დანერგვის შემთხვევაში, საშუალებას აძლევს პატიმრებს, კომფორტულად იგრძნონ თავი დანესებულების პერსონალთან ურთიერთობისას. ეს ეხმარება პრობლემების აღმოფხვრას. გამოცდილება აჩვენებს, რომ თუ ზოგიერთი პატიმარი აპირებს მავნებლობას, სხვები ამჟღავნებენ მის განზრახვას და ცდილობენ, გადაათქმევიონ, რადგან ციხეში სამართლიანი და ჰუმანური რეჟიმის შენარჩუნებასურთ. *გაერთიანებულ სამეფოში [ინგლისსა და უელსში] თანამედროვე მიდგომები მიმართულია იმით, რომ პერსონალმა გაათვითცნობიეროს, რამდენად მნიშვნელოვანია პატიმრებთან ურთიერთობა, ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებების მსგავსად. „ხუთწუთიანი ჩარევის“ მეთოდი თანამშრომლებს ასწავლის, რომ მოკლე (ხუთწუთიანი) დიალოგი შეუძლიათ პატიმრები ისე შემოაბრუნონ, რომ დაეუფლოთ მზრუნველობის და მათი მდგომარეობით დაინტერესების განცდა. ეს კი ნიშნავს, რომ პატიმრებს თავიანთი ცხოვრების შეცვლის იმედი გაუჩნდებათ. გარდა ამისა, უკეთესი ურთიერთობა მეტ ინფორმაციას გახდის ხელმისაწვდომს და, ამდენად, გააუმჯობესებს დინამიკურ უსაფრთხოებას. ციხის ოფიცრთა ტრენინგები ამჟამად გახანგრძლივდა ათ კვირამდე და ყურადღებას ამახვილებს პატიმრებთან ურთიერთობაზე.*

ამგვარად, დინამიკური უსაფრთხოების კუთხით წარმატების მიღწევა ციხის ხელმძღვანელობაზეა დამოკიდებული და გულისხმობს პოზიტიური კულტურის ხელშეწყობას შემდეგ სამ ძარღვზე დაყრდნობით: მხარდამჭერი გარემო; კომპეტენტური და მონდომებული პერსონალი; პატიმართა ინდივიდუალური შეფასება და რისკების მენეჯმენტი. დასახელებული ბოლო ფაქტორი წინა თავშია განხილული. დანაჩენ ორ ასპექტს კი მოკლედ ასე შევაჯამებთ:

- ▶ მხარდამჭერი გარემო მოიცავს ფიზიკურ და პროცედურულ უსაფრთხოებას. ეს გახლავთ წინაპირობა უსაფრთხო გარემოს შესაქმნელად, რაც ნიშნავს, რომ თანამშრომლებიც და პატიმრებიც სიმსუბუქეს გრძნობენ და მშვიდად არიან. ევროპის საბჭოს სტანდარტებზე დაფუძნებულმა მენეჯმენტმა უნდა შეძლოს სამართლიანი, ჰუმანური და უსაფრთხო გარემოს შექმნა, სადაც პატიმართა საჭიროებები დაკმაყოფილებულია და მათ კეთილდღეობაზე ბრუნავენ.

- ▶ პერსონალი ვერ იქნება კომპეტენტური, დახელოვნებული და მონდომებული თანამშრომელთა საკმარისი რაოდენობის გარეშე. გარდა ამისა, კანდიდატთა შერჩევა, ცოდნა, ცხოვრებისეული უნარები და ტრენინგი სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია მათი გამოცდილებისა და პროფესიონალიზმისათვის. თანამშრომლები თავს თავისუფლად და უსაფრთხოდ უნდა გრძობდნენ სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისა და პატიმრებთან ურთიერთობისას. ერთიანი მიდგომა თანმიმდევრული და საიმედო უნდა იყოს და მთელი ციხე კონტროლდებოდეს ნებისმიერი გარემოებებისას. სუსტი პერსონალი შეაფერხებს აქტიურ ურთიერთობას პატიმრებთან. თანამშრომლები უკეთ დაიცავენ სამართლიანობას, წესრიგსა და დისციპლინას, თუკი სისტემას მხარდაჭერა ექნება უსაფრთხოების გამჭვირვალე პოლიტიკითა და კორპორაციული მოწყობის სახით, რაც, საპასუხოდ, მათ კარგი მოქცევის ნახალებისა და ცუდ ქცევაზე მუდმივი რეაგირების საშუალებას მისცემს. კარგ გარემოში ეს აუცილებლად მკაცრ დასჯას როდი გულისხმობს: მედიაციას პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს, როცა კონფლიქტზე მოლაპარაკება შესაძლებელია. პატიოსნების, ღიაობისა და ერთიანობის დამფასებელი მენეჯმენტი ითვალისწინებს პასუხისმგებლობის აღებას იმაზე, რომ ციხის პერსონალს ჰქონდეს მყარი პოზიცია. ასეთ შემთხვევაში ძალის აგრესიული გამოვლენა აუცილებელი აღარ იქნება.

დასასრულ, საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ზოგადი სტანდარტისა და ხშირად ნახსენები რეკომენდაციის თანახმად, ყოველდღიურ სამსახურში სასურველია თავშეკავება იარაღის ტარებისაგან. თუ განსაკუთრებულ ვითარებაში ეს აუცილებელი მოჩანს, არ უნდა იყოს ხილული პატიმრებთან პირდაპირი კონტაქტისას, რადგან ამგვარი პრაქტიკა ეწინააღმდეგება დინამიკური უსაფრთხოების კონცეფციას.

იარაღის ხილულად ტარება პატიმრებთან პირდაპირი კონტაქტისას არღვევს დინამიკური უსაფრთხოების კონცეფციას.

თავი 5

პატიმართა მოწყვლად ჯგუფებთან მოპყრობა

5.1 შესავალი

ყველა პატიმარი შეიძლება იყოს მოწყვლადი გარკვეული ხარისხით (მაგ: გადატვირთულობის, მძიმე ფიზიკური პირობების, იზოლაციის ან არასათანადო აქტივობების გამო). თუმცა, პატიმართა ზოგიერთ ჯგუფს არასათანადო მოპყრობის უფრო მეტი რისკი ემუქრება, ვიდრე სხვებს. ფიზიკური სისუსტე, გონებრივი ჩამორჩენილობა, განსხვავებული გარეგნობა, უმცირესობათა ჯგუფისადმი მიკუთვნება, ან გამომწვევი ქცევა ნაწილია იმ ფაქტორებისა, რომლებსაც მივყავართ სტერეოტიპებამდე, დისკრიმინაციამდე, გარიყულობასა და უშუალოდ არასათანადო მოპყრობამდე.

პატიმრებს ეთნიკური, რელიგიური, რასობრივი თუ სექსუალური უმცირესობებიდან, სხვა ქვეყნის მოქალაქეებს და, განსაკუთრებით, შებლუდული შესაძლებლობების პირებს - ფიზიკური ან გონებრივი ჩამორჩენილობით და ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემებით - დისკრიმინაციისა და არასათანადო მოპყრობის უფრო მაღალი რისკი ემუქრებათ. ამას გარდა, შეიძლება არასრულწლოვანი, ქალი და მოხუცი პატიმრებიც მოწყვლადნი აღმოჩნდნენ როგორც ციხის პერსონალის, ასევე სხვა პატიმართა არასათანადო მოპყრობის მიმართ. არსებობენ ჯგუფები - ე.წ. „თეთრსაყელიანი დამნაშავეები“, პოლიციის ინფორმატორები, ყოფილი საჯარო მოხელეები და პოლიციის ან ციხის ოფიცრები - რომლებიც ასევე შეურაცხყოფის, ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური ძალადობისა და არასათანადო მოპყრობის რისკებში არიან პატიმრობისას.

მოწყვლად პატიმრებს - დანარჩენების მსგავსად - უნდა ეპყრობოდნენ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სტანდარტების მოთხოვნათა

შესაბამისად. ეს იმასაც ნიშნავს, რომ ამ პირთა სოციალური რეინტეგრაციის პერსპექტივასთან მიმართებით, გასათვალისწინებელია მათი საგანგებო საჭიროებები.

მონყვლადი პატიმრები უნდა განიხილებოდნენ როგორც პატიმრები საგანგებო საჭიროებებით. სწორედ ამის გამო სჭირდებათ მათ დამატებითი მოვლა და დაცვა.

მიიჩნევა, რომ ამგვარი მონყვლადი ჯგუფები ციხის პოპულაციის მხოლოდ მცირე ნაწილს შეადგენენ, მაგრამ ასე არ არის. ბოლო წლებში მათი რაოდენობა ადგილობრივ პენიტენციურ სისტემაში სწრაფად იზრდება. მაგალითად, უცხოელ პატიმართა რიცხვმა ევროკავშირის სახელმწიფოების ციხის პოპულაციაში 20%-ს გადააჭარბა. სხვა კატეგორიის მონყვლადი პატიმრები, შესაძლოა, მეტნიც აღმოჩნდნენ. კვლევების თანახმად, რიგ ქვეყნებში პატიმართა 50-80%-ს ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემა აქვს (განუწყვეტლივ იზრდება ისეთთა რიცხვი, ვისაც ფსიქიკური აშლილობის დიაგნოზი დაუსვეს). ზოგიერთ იურისდიქციაში რასობრივი და ეთნიკური უმცირესობები ციხის პოპულაციის 50%-ს შეადგენენ.⁶⁰

მონყვლადი ჯგუფები, შესაძლოა, ციხის პოპულაციის მნიშვნელოვან ნაწილს ქმნიდნენ.

ასევე აღსანიშნავია, რომ ხშირად პატიმარი შეიძლება მიეკუთვნებოდეს ერთზე მეტ მონყვლად ჯგუფს, რაც ნიშნავს მათი საგანგებო საჭიროებების გაზრდას. ისინი შეიძლება იტანჯებოდნენ, ერთი მხრივ, ამ საჭიროებებიდან გამომდინარე (რასაც ამწვავებს პატიმრობა), ხოლო მეორე მხრივ, დამატებითი რისკების მიზეზით, რომლებიც ემუქრებათ განსაკუთრებული სტატუსის გამო.

„მონყვლადობა“ არ ნიშნავს „ნაკლებად საშიშს“, რადგან არ უკავშირდება საშიშროების ხარისხს, დანაშაულის განმეორებით ჩადენის რისკს, ძალადობას და ა.შ. თუმცა, გულისხმობს ასეთ პატიმართა საგანგებო საჭიროებების დაკმაყოფილებას, რადგან გარკვეულ შემთხვევებში ეს არასათანადო მოპყრობას გაუტოლდება.

მონყვლად პატიმართა მაღალი შემადგენლობა მიუთითებს, რომ მათი საგანგებო საჭიროებები არ შეიძლება ჩაითვალოს ციხის მენეჯმენტის მარგინალიზებულ კომპონენტად. მართვის ყოვლისმომცველი სტრატეგია, მათ შორის, რისკებისა და საჭიროებების შეფასება, სასჯელის აღსრულების მორგებული გეგმა, საგანგებო საჭიროებათა მქონე პატიმრებზე ზედამხედველობა, მათი განსაკუთრებული მოვლა და დაცვა ნიშნავს, რომ

⁶⁰ სახელმძღვანელო განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე პატიმართა შესახებ. გაეროს ნარკოტიკებისა და დანაშაულის ოფისი, ნიუ იორკი, 2009. გვ. 4-5 (Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009, p. 4-5).

აუცილებელია სათანადო პოლიტიკისა და პრაქტიკის ჩამოყალიბება და დანერგვა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მოწყვლად პატიმართა უფლებების განხილვა ხელმძღვანელობის პასუხისმგებლობის განუყოფელ ელემენტად, რათა შეიქმნას უსაფრთხო და სამართლიანი გარემო (ეს საკითხი გარჩეულია ზემოთ, „დინამიკურ უსაფრთხოებაზე“ მსჯელობის კონტექსტში).

5.2 არასრულწლოვნები⁶¹

რიგ ქვეყნებში ძალადობა არასრულწლოვანთა დაწესებულებებში ძალიან გავრცელებულია. სისხლის სამართლის სისტემაში ის მოიცავს სხვადასხვა ფორმას, მოძალადეს, კონტექსტსა და წარმოშობის ეტაპს. ძალადობა კომპლექსური ფენომენია, რომლის შტრიხებისა და მიზეზების გამორკვევა შესაძლოა სასარგებლო აღმოჩნდეს მისი პრევენციისთვის. ის სხვადასხვა გზით ვლინდება - მაგალითად, თვითონ არასრულწლოვნების (თვითდაზიანებისა და სუიციდის ჩათვლით), მათთან ერთად მოთავსებული ზრდასრული პატიმრების ან თანამშრომლების მხრიდან. არასრულწლოვანთა ძალადობის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია აგრესია და ბულინგი; შეიძლება გამოვლინდეს სექსუალური ძალადობა, გამოძალვა და რასისტული შეურაცხყოფაც.

თანამშრომლებმა შესაძლოა რისკი შეუქმნან არასრულწლოვნებს თავიანთი ოფიციალური უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენებით. ეს შეიძლება გამოვლინდეს გადამეტებული ძალის ან შემზღვეველი საშუალებების მოხმარებით, დისციპლინური სასჯელების (სამართლო საკანში განთავსება და ჩხრეკა) თვითნებური დაკისრებით და ა.შ. ციხის პერსონალი შეიძლება უსამართლოდ ჩაგრავედეს და აშინებდეს არასრულწლოვნებს და, შედეგად, მათ ეშინოდეთ საკუთარ საკანში დარჩენისაც კი. შესაძლებელია, პერსონალმა თვალი დახუჭოს სხვა არასრულწლოვანთა მხრიდან გამოვლენილ ძალადობაზე, ამგვარი ფაქტების სათანადო რეაგირების გარეშე დატოვებით.

აქედან გამომდინარე, არასრულწლოვნები პატიმრობაში მყოფ პირთა განსაკუთრებით მოწყვლადი კატეგორია. ამ თავში შევეცდებით, გავხაზოთ საერთაშორისო სტანდარტები, განვსაზღვროთ განსაკუთრებული რისკების და შემოგთავაზოთ სტრატეგიები მათ შესამცირებლად.

არასრულწლოვნები პატიმრობაში მყოფ პირთა განსაკუთრებით მოწყვლად კატეგორიას ქმნიან. თუმცა, შესაძლებელია მათ წინაშე არსებული რისკების მნიშვნელოვნად შემცირება გარკვეული ზომების გატარების შედეგად.

⁶¹ მოცემული თავი, ძირითადად, შედგენილია იმ ანგარიშის მიხედვით, რომელიც ეძღვნება ძალადობას არასრულწლოვან დამნაშავეთა სასჯელსრულებების დაწესებულებებში და მოამზადეს დოქტორებმა ბ. ლიფარდმა და ჯ. რიფმა, მ. ჰაზელზეტთან ერთად (Report on Violence in Institutions for Juvenile Offenders prepared by Prof. Dr T. Liefwaard, Dr J. Reef and M. Hazelzet, LL.M). ანგარიში დაამტკიცა ევროპის საბჭოს დანაშაულის პრობლემათა ევროპული კომიტეტის პენოლოგიური თანამშრომლობის საბჭომ და დოქტორმა ლიფარდმა მრავალმხრივ შეხვედრაზე წარმოადგინა (Council for Penological Co-operation (PC-CP) of the European Committee on Crime Problems (CDPC) of the Council of Europe, (PC-CP (2014)13 rev 2)).

- ციხე მძიმე გავლენას ახდენს ამ გარემოსთან არასრულწლოვანთა შეგუების შესაძლებლობაზე. ასეთ პატიმრებსა და თანამშრომლებს შორის სოციალური ურთიერთქმედების დონე და პერსონალის დამოკიდებულება დიდწილად განსაზღვრავს უსაფრთხოების განცდას, არასრულწლოვანთა მიმართ სამართლიან მოპყრობას და თანამშრომლებისადმი ნდობას, რომ სათანადოდ უპასუხებენ მათ სანუხარს და რეაგირების გარეშე არ დატოვებენ საჩივრებს. ეს ყველაფერი არასრულწლოვნებს დაეხმარება ემოციურ სტრესთან გამკლავებასა და სიბრაზისა და შიშის თავიდან აცილებაში: რეპრესიული კლიმატი დაწესებულებაში იწვევს უნდობლობას არასრულწლოვნებსა და ციხის პერსონალს, ასევე, უშუალოდ არასრულწლოვნებს შორის. შედეგად, ეს წარმოშობს რისკს, რომ ძალადობას კონტროლის საშუალებად გამოიყენებენ, რასაც აშკარად მოჰყვება მეტი აგრესია თვითონ არასრულწლოვანთა მხრიდან.
- პერსონალის შერჩევას სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს. წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი რეკომენდაციას იძლევა, რომ თანამშრომლები „ფრთხილად შეირჩნენ, პირადი განვითარებისა და ასაკობრივ ჯგუფთან მუშაობის, მათი კეთილდღეობის დაცვისა და არსებულ გამოწვევებთან გამკლავების უნარის მიხედვით. უფრო კონკრეტულად, ისინი თავდადებით უნდა მუშაობდნენ ახალგაზრდებთან და შეეძლოთ მათი მართვა თუ მოტივირება. თითოეულმა თანამშრომელმა უნდა გაიაროს პროფესიული გადამზადების კურსები როგორც საქმიანობის დაწყების წინ, ასევე პერიოდულად, მუშაობის პროცესში. პერსონალს, მოვალეობის შესრულებისას, სჭირდება გარე მხარდაჭერა და მეთვალყურეობა“.⁶²
- ძალიან მნიშვნელოვანია სამართლიანი და თანასწორი მოპყრობა არასრულწლოვნებთან, რაც, მაგალითად, შესაძლებელია ბავშვებზე მორგებული ინფორმაციისა და სამართლებრივი დაცვის მექანიზმების გამოყენებით. საპასუხოდ, სამართლიანი მოპყრობა ეხმარება ინსტიტუციისადმი ნდობის აღძვრას და, შედეგად, მზაობის გამოუმუშავებას, რომ დაემორჩილონ ციხის წესებსა და (საჭიროების შემთხვევაში) სანქციებს. კერძოდ, რეკომენდაცია CM/Rec(2008)11 ევროპული წესების შესახებ - არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა თუ ზომების გამოყენებაზე - ითვალისწინებს წესებს საჩივრის პროცედურებზე, ინსპექტირებასა და მონიტორინგზე. 2010 წელს მათ დაემატა სახელმძღვანელო მითითებები ბავშვებისათვის მეგობრულ მართლმსაჯულებაზე. ისინი ითვალისწინებს მექანიზმებს, რომლებიც „ხელმისაწვდომია და ასაკის შესაბამისი, ასევე, სწრაფი, მზრუნველი, ბავშვის საჭიროებებსა თუ უფლებებზე მორგებული და გამსჭვალული ამ უფლებების პატივისცემით. მათ შორისაა: დროული და გასაღები სამართალწარმოების, მასში მონაწილეობის, პირადი და

⁶² 24-ე საერთო ანგარიში CPT/Inf(2015), პუნქტი 119; ამგვარი პრაქტიკის მაგალითები წამების საწინააღმდეგო კომიტეტმა ირლანდიაში ნახა (ირლანდია - CPT/Inf(2011)3, პუნქტი 40; გარდა ამისა, გენდერულად შერეული პერსონალი და მულტიდისციპლინური გუნდები მუშაობენ ავსტრიასა და თურქეთშიც (ავსტრია - CPT/Inf(2010)5, პუნქტი 74; თურქეთი - CPT/Inf(2005)18, პუნქტი 73; ევროპის საბჭო, 2012, გვ.25).

ოჯახური ცხოვრების ხელშეუხებლობისა და ღირსების უფლებები“.⁶³ სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს ურთიერთდობას პერსონალსა და არასრულწლოვნებს შორის, რაც ამ უკანასკნელთ საშუალებას მისცემს, თავისუფლად, უკუშედეგის გარეშე აღძრან საჩივარი თანამშრომელთა წინააღმდეგ. არასრულწლოვნებს წვდომა უნდა ჰქონდეთ დამოუკიდებელ საგამოძიებო მექანიზმზეც დანესებულების გარეთ.

თანამშრომლებმა უნდა იცოდნენ, რომ ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენებას უსათუოდ ახლავს რისკი; თუმცა, ამავე დროს, დაზიანების სერიოზული საფრთხისას მათი გამოუყენებლობა ჩაითვლება ზრუნვის მოვალეობის შეუსრულებლობად. ევროპული წესები არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა და ზომების გამოყენებაზე აღნიშნავს, რომ მათთან ძალა მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში უნდა გამოიყენებოდეს, მაგალითად, როგორცაა: თავდაცვა, გაქცევის მცდელობა, კანონიერი ბრძანებისადმი ფიზიკური დაუმორჩილებლობა, თვითდაზიანების პირდაპირი რისკი, სხვებისთვის ზიანის მიყენება და ქონების სერიოზული დაზიანება. ეს წესები მოუწოდებს სათანადო შიდა რეგულაციების არსებობისკენაც: შეზღუდვის საშუალებათა მოხმარება უნდა განისაზღვრებოდეს ეროვნული კანონმდებლობით და არ გამოიყენებოდეს იმაზე ხანგრძლივად, ვიდრე მოითხოვს მკაცრი აუცილებლობა. შეზღუდვის ზოგიერთი ფორმა კი, როგორცაა ჯაჭვი და რკინა, საერთოდ უნდა იკრძალებოდეს.⁶⁴

არასრულწლოვანთა მიმართ ძალა მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში უნდა გამოიყენებოდეს, მაგალითად, როგორცაა: თავდაცვა, გაქცევის მცდელობა, კანონიერი ბრძანებისადმი ფიზიკური დაუმორჩილებლობა, თვითდაზიანების პირდაპირი რისკი, სხვებისთვის ზიანის მიყენება და ქონების სერიოზული დაზიანება.

ირლანდიის სახელმძღვანელო მითითებები ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენების საუკეთესო პრაქტიკაზე, სასარგებლო რჩევებს გთავაზობს შესაფასებლად, მართლაც უკიდურეს შემთხვევაში გამოიყენეს შეზღუდვის საშუალებები თუ არა. კერძოდ, ვიდრე ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებებს მიმართავენ, პასუხი უნდა გაეცეს რიგ კითხვებს:

- *არსებობს ალტერნატიული, ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებებზე ნაკლებად სარისკო სტრატეგია, მაგალითად, ახალგაზრდა პირზე ზედამხედველობა უსაფრთხო დისტანციიდან, ყურადღების სხვა რამეზე გადატანა, ან განრიდება?*
- *შესაძლებელია სამედიცინო, ფსიქოლოგიური ან უსაფრთხოების სხვა გზების გამოიყენება, რომლებიც აარიდებინებს ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენებას ბავშვის მიმართ?*
- *შეესაბამება ეს ჩარევა ახალგაზრდის განვითარების ეტაპს?*

⁶³ ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის სახელმძღვანელო მითითებები ბავშვებისთვის მეგობრულ მართლმსაჯულებაზე (2010), თავი II, განსაზღვრულები.

⁶⁴ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2008)11 ევროპული წესების შესახებ, არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა და ზომების გამოყენებაზე, წესები 90-91.

➤ როგორია მის მიმართ ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენების წარსული გამოცდილება (თუკი ასეთი არსებობს)?⁶⁵

მგავსი პრობლემები იჩენს თავს დისციპლინური ზომების დაკისრებისასაც. არსებობს რისკი, ისინი გამოიყენონ შეზღუდვის და დაშინების იარაღად, ნაცვლად იმისა, საგანმანათლებლო ან პედაგოგიურ მიდგომას მიმართონ მიზეზის საპასუხოდ, რაც გაცილებით მისაღები იქნებოდა. კანონიერ და არაკანონიერ ან თვითნებურ დასჯას შორის ბენჯის ხიდი გადის. ზემოხსენებული ევროპული წესების მიხედვით, დისციპლინური პროცედურები არასრულწლოვნებთან უნდა გამოიყენებოდეს როგორც უკიდურესი საშუალება, „დისციპლინურ დანაშაულად კი მიიჩნევა მხოლოდ ისეთი ქცევა, რომელიც საფრთხეს უქმნის საჭირო წესრიგს, უშიშროებას ან უსაფრთხოებას“. და კიდევ: ნევრმა სახელმწიფოებმა უნდა უზრუნველყონ, რომ ამგვარ პროცედურებს ეროვნულ კანონმდებლობაში ჰქონდეს მკაფიო სამართლებრივი საფუძველი (მაგ.: განისაზღვროს დისციპლინური წესებისა და პროცედურების გამოყენების მოტივი).⁶⁶

სასურველია, დისციპლინური სასჯელი შეირჩეს ისე, რომ საგანმანათლებლო გავლენა ჰქონდეს და შეესაბამებოდეს დანაშაულის სერიოზულობის ხარისხს. ევროპული წესები არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა და ზომების გამოყენების შესახებ საგანგებოდ უარყოფს კოლექტიური თუ ფიზიკური დასჯის, ბნელ საკანში მოთავსებისა და დასჯის ნებისმიერი არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი ფორმის გამოყენებას. კერძოდ, „განმარტობა სადამსჯელო საკანში არ უნდა გამოიყენებოდეს არასრულწლოვანთა მიმართ“.⁶⁷

ხშირად დაბალი სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გავლენას პატიმრობაში მყოფ არასრულწლოვნებზე შესაძლოა განათლება დაუპირისპირდეს და დაეხმაროს მათ საზოგადოებასთან რეინტეგრაციაში. ეს შეიძლება მოიცავდეს ცოდნას განსხვავებებზე კულტურული და რელიგიური კუთხით, ასევე, სექსუალური ორიენტაციის მხრივ, რაც ხელს შეუწყობს შემწყნარებლური დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, ძალადობის რისკის შემცირების კონტექსტში, ზოგადად ჩარევის გზით ახალგაზრდებისათვის სოციალურ პრობლემათა გადაჭრის უნარების გამომუშავება (მაგ: ბულინგსა და ვიქტიმიზაციასთან დაკავშირებით) დაეხმარება ცალკეულ პირებს, რომ რეაგირების გაცილებით შესაფერის გზებს მიმართონ და არა აგრესიას.

ახალგაზრდებისათვის სოციალურ პრობლემათა გადაჭრის უნარების გამომუშავება დაეხმარება ინდივიდებს, გარემოებებზე რეაგირების შესაფერისი გზების გამონახვაში.

⁶⁵ ახალგაზრდების მართლმსაჯულების სამსახური ირლანდიაში, სახელმძღვანელო მითითებები ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენების საუკეთესო პრაქტიკაზე, 2006.

⁶⁶ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2008)11 ევროპული წესების შესახებ არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა და ზომების გამოყენებაზე, წესი 94.

⁶⁷ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2008)11 ევროპული წესების შესახებ, არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა და ზომების გამოყენებაზე, წესი 95.

კარგი პრაქტიკის მაგალითები მოცემულია ევროპის საბჭოს ანგარიშში, რომელიც შეეხება ძალადობას არასრულწლოვან დამნაშავეთა დანესებულებებში.⁶⁸

მაღტაში პომიტური შედეგები გამოიღო მედიაციამ მოძალადესა და მსხვერპლს შორის. ეს მიდგომა მხარს უჭერს პასუხისმგებლობის გაზრდას მოძალადეში, ხოლო მსხვერპლს მოუწოდებს თავისი და პატიებისაკენ. თუმცა, ყველაზე მეტად [იგი] ასწავლის პატიმრებს კონფლიქტების გონივრულად გადაჭრას (in a mature way) და მის ერთგვარ გამოცდილებად აღქმას ორივე მხარის მიერ.

საფრანგეთმა გამოსცადა „საგანმანათლებლო მედიაციის“ მეთოდი. იგი გულისხმობს საკმარისად ძლიერი საგანმანათლებლო შესაძლებლობების დაშვებას პროფესიონალებთან ერთად მანამ, სანამ განიხილება კონკრეტული ქმედება, რომელიც ბრალდების საფუძველი გახდა. ამგვარად, ეს მედიაცია იძლევა საშუალებას, დანაშაულთან დაკავშირებული საკითხები განიხილებოდეს არაპირდაპირი გზით, თანაც იმგვარად, რომ დამნაშავემ რამენაირად გაათავითცნობიეროს დანაშაული. არაპირდაპირი გზით თინეიჯერებს ძალიან დაეხმარება გახსნაში ისეთი მეთოდები, როგორცაა წერის საგანგებო კურსები, პრევენციის ან სენსიბილიზაციის მოდულები (მოქალაქეობის, ჯანდაცვისა და სხვა მსგავსი საკითხების გარშემო), როლური თამაშები ან კულტურული აქტივობები, რაც ასევე ხელს შეუწყობს აღდგენით პრაქტიკას.

ირლანდიაში მუშაობს ქვეყნის მენეჯმენტის საგანგებო პოლიტიკა და პროცედურები, რასაც თან სდევს პერსონალის განვრთნა ნებისმიერი ქვეყნითი პრობლემის მოსაგვარებლად, დაწყებული ვერბალური ესკალაციიდან და დამთავრებული ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებების გამოყენებით, შემდგომში ყველა ინციდენტის დეტალური განხილვის ჩათვლით. „ქვეყნის მენეჯმენტის საგანგებო პროგრამის განხორციელების შედეგად, ჩამოყალიბდა ერთგვარი თანმიმდევრული მიდგომა, როგორ უნდა იმუშაოს პერსონალმა ახალგაზრდებთან, განსაკუთრებით, პოტენციურ ინციდენტებთან მიმართებით. ტრენინგებზე აქცენტირებული მნიშვნელოვანი პრინციპები იმ დანესებულების ჩამოსაყალიბებლად, სადაც ახალგაზრდებსა და პერსონალზე ზრუნვას, მათ კეთილდღეობას, უსაფრთხოებასა და უშიშროებას განუზომელი მნიშვნელობა აქვს. ამის მიზანია ყოველგვარი ძალისხმევის მიმართვა იქით, რომ კრიტიკულ სიტუაციებში აღრეულ ეტაპზევე ჩაერიონ, ანუ მანამდე, სანამ პრობლემა ხელშესახები გახდება. ტრენინგი ფოკუსირებულია იმ მომენტის გამოვლენაზე, რომელიც ინციდენტს წარმოშობს და თანამშრომლებს ასწავლის დროულად ჩართვას, კონკრეტულ ინდივიდზე მათი ცოდნის გათვალისწინებით. აქ საკვანძო მნიშვნელობა აქვს „კურატორის“ როლს, ასევე, „მოვლის ინდივიდუალურ გეგმას, რომელიც უნდა შეიქმნას თითოეული ახალგაზრდის შესახებ, შეფასებების, კვლევისა და თანხმობის კვალად მოგროვებული ინფორმაციის საფუძველზე. ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენებისა და მკვეთრი ინციდენტების რეალური

⁶⁸ ანგარიში არასრულწლოვან დამნაშავეთა დანესებულებებში ძალადობის შესახებ (PC-CP(2014)13 rev 2).

რაოდენობა საგრძნობლად შემცირდა ბოლო შვიდი წლის განმავლობაში და ეს ყველაფერი დიდწილად იმის წყალობით, რომ პერსონალმა შეიძინა მუშაობის მეტი გამოცდილება, უწყვეტი ტრენინგები ქვევის მენეჯმენტსა თუ სხვა სფეროებში კი მას ძლიერ დაეხმარა“.

5.3 შეზღუდული ფსიქიკური შესაძლებლობების მქონე პატიმრები

ფსიქიატრიის ბოლოდროინდელმა განვითარებამ მთელი ევროპის მასშტაბით შედეგად მოიტანა ის, რომ შესაბამისი დანესებულებებში შემცირდა პაციენტთა რაოდენობა, მაგრამ სანაცვლოდ ციხეებში იმატა სხვადასხვა ფსიქიკური დაავადების რიცხვმა. ამ ვითარების მიზეზი გარკვეულწილად სასჯელის მოხდის სადამსჯელო პოლიტიკა გახდა. ეს მდგომარეობა განსაკუთრებულ პრობლემებს უქმნის პენიტენციურ სისტემას, რომელიც არ არის მზად ამგვარ პატიმრებთან გასამკლავებლად.

ისეთ ძირითად ფსიქიკურ აშლილობათა შეფასება, როგორცაა დეპრესია, შიზოფრენია და გონებრივი ჩამორჩენა, იშვიათად არის წინააღმდეგობრივი, მაგრამ ბოლო რამდენიმე დეკადის განმავლობაში სერიოზული დებატების საგანი იყო როგორც ხანმოკლე გამწვავებული ემოციური მდგომარეობის, ისე პიროვნული აშლილობის შეფასებები.

რაც უფრო მყარია კავშირი ფსიქიკურ აშლილობასა და დანაშაულს შორის, მით დაბალია პირის პასუხისმგებლობა. დამნაშავეს პატიმრობა მიესჯება, ნაწილობრივ, იმის გამოც, რომ იგი შეიძლება პირადად იყოს პასუხისმგებელი დანაშაულზე.

კანონები და სისხლის სამართლის კოდექსები, რომლებიც არეგულირებენ ფსიქიკურად დაავადებულ დამნაშავეთა საკითხებს, უცილობლად ითვალისწინებენ ამგვარ პირთა ჰოსპიტალიზაციას ან ციხეში მოთავსებამდე, ან მის სანაცვლოდ.

შეზღუდული ფსიქიკური შესაძლებლობები მოიცავს ფართო სპექტრის არსებითად განსხვავებულ მდგომარეობებს. ეს განსხვავებები განპირობებულია როგორც მიზეზებით, ისე შედეგებით და განსაკუთრებით თვალშისაცემია პატიმრის ჯანმრთელობის უფლებათა განმარტებასა და განხორციელებასთან მიმართებით. ამ სხვაობას საკვანძო მნიშვნელობა აქვს, როცა განსაზღვრავენ ასეთ პატიმართან მოპყრობას, მათ შორის, ამა თუ იმ სახის სადამსჯელო ღონისძიების დაკისრებას და მასთან დაკავშირებულ დეტალებს.

სადაც კი შესაძლებელია, უნდა განასხვავონ პატიმრები, რომლებსაც აქვთ:

- გონებრივი შეზღუდულობები (გონებრივი ჩამორჩენის ჩათვლით);

- ფსიქიკური დაავადებები (როგორცაა აფექტური, ფსიქოზური ან ნევროტული აშლილობები);
- ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობები ფსიქოაქტიურ ნივთიერებათა მოხმარების ფონზე;
- პიროვნული აშლილობები.

გონებრივად შეზღუდულ პატიმართა მოვლა აქცენტირებული უნდა იყოს უსაფრთხო და დაცული გარემოს შექმნაზე. სასურველია მათი განცალკევება სხვა პატიმართაგან, რადგან გონებრივად ჩამორჩენილ ადამიანებს ექსპლუატაციისა და ფიზიკური თუ სექსუალური ძალადობის რისკი ყველაზე მეტად ემუქრებათ. გონებრივი ჩამორჩენის შემთხვევაში ადაპტაციური ქცევა ყოველთვის სუსტია, მაგრამ დაცულ სოციალურ გარემოში, სადაც ხელმისაწვდომია მხარდაჭერა, ეს შეიძლება ძალიან შესამჩნევი არც იყოს.

ფსიქიკური აშლილობის (დეპრესია, შფოთვითი, ფსიქოზური, ნევროტული და სხვა სახის აშლილობები) მქონე პატიმრებს უნდა მიეწოდებოდეთ ჯანდაცვის კარგი მომსახურება, კერძოდ, ფსიქიატრიული მკურნალობა. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის 2004 წლის ანგარიში - „ფსიქიკური აშლილობების პრევენცია“ - აცხადებს, რომ „ამგვარ აშლილობათა პრევენცია აშკარად ერთ-ერთი ყველაზე ქმედითი გზა [ავადმყოფობის] ტვირთის შესამცირებლად“.⁶⁹ ამის მსგავსად, ევროპის ფსიქიატრიული ასოციაციის 2011 წლის მითითებაში ფსიქიკურ აშლილობათა პრევენციის შესახებ აღნიშნულია: „ბევრი მტკიცებულება არსებობს, რომ სხვადასხვა ფსიქიკური მდგომარეობის პრევენცია შესაძლებელია ქმედით მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ჩარევით“.⁷⁰ სამუხაროდ, ტერმინები „ფსიქიკური აშლილობა“ და „ფსიქიკური დაავადება“ ძალიან ფართოდ განიმარტება. ამდენად, საკითხი - არის თუ არა პიროვნული აშლილობა და ფსიქიკური დაავადება ერთი და იმავე რანგის პრობლემა, გადაუჭრელია.⁷¹

პატიმრები ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობებით **ფსიქოაქტიურ ნივთიერებათა მოხმარების გამო** უფრო მეტად მონყვლადები არიან ამგვარ დაავადებათა ფართო სპექტრის მიმართ. ისინი ხშირად იტანჯებიან ისეთი ფსიქიკური მდგომარეობით, რომელიც ორგვარ დიანგნოზირებას ექვემდებარება. მკურნალობის საუკეთესო პროგრამა ინტეგრირებულ მიდგომას გვთვავობს. პატიმართა სასჯელის აღსრულების ან მკურნალობის გეგმა ერთ თარგზე არ უნდა მოიჭრას და უნდა ითვალისწინებდეს სხვადასხვა მიდგომას. *იტალიის პენიტენციურ სისტემაში ხორციელდება ევროკავშირის*

⁶⁹ Prevention of mental disorders: effective interventions and policy options: summary report / a report of the World Health organization Dept. of Mental Health and Substance Abuse (მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაცია (2004). ფსიქიკურ აშლილობათა პრევენცია: ქმედითი ჩარევა და პოლიტიკის ვარიანტები: შემაჯამებელი ანგარიში/მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციის ფსიქიკური ჯანმრთელობისა და ნაზალდამოკიდებულთა დეპარტამენტის ანგარიში. ფენევა: მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაცია, გვ. 1.

⁷⁰ Champion, J; Bhui, K; Bhugra, D. "European Psychiatric Association (EPA) guidance on prevention of mental disorders". *European Psychiatry*, 2012, 27 (2): გვ. 608-80 (ევროპის ფსიქიატრთა ასოციაციის მითითებები ფსიქიკურ აშლილობათა პრევენციისათვის).

⁷¹ Kendell, R. E. "The distinction between personality disorder and mental illness". გამოქვეყნებულია ჟურნალში *British Journal of Psychiatry*, თებერვალი, 2002, 180(2) 110-115 („განსხვავება პიროვნულ აშლილობებსა და ფსიქიკურ დაავადებებს შორის“).

დაფინანსებული პროექტი, რომელიც მუშაობს ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე პირებზე. მისი მიზანია ახალი მიდგომების შემუშავება და გამოცდა ასეთ პრობლემებთან გასამკლავებლად.

პიროვნული აშლილობის მქონე პატიმრები განსაკუთრებულ კატეგორიას ქმნიან. ეს დაავადება - კერძოდ, ანტიოსციალური ან დისოსციალური პიროვნული აშლილობა - ფსიქიკურ აშლილობათა საყოველთაო სიაში შედის (DSM⁷² და ICD⁷³). თუმცა, ამ დარღვევების ყველა ფორმა პირს არსებითად არ ათავისუფლებს სამართლებრივი პასუხისმგებლობისაგან.⁷⁴ ამასთან, დღემდე არ არსებობს კონსენსუსი არც სასამართლო ფსიქიატრებს, არც ფსიქოლოგებსა და არც იურისტებს შორის, როგორ უნდა განიხილონ ასეთ დამნაშავეთა სამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი. ადამიანები, რომლებიც აშკარად ამჟღავნებენ პიროვნულ აშლილობას სისხლის სამართლის დანაშაულთან მიმართებით, სულ მცირე, ევრისტიკული მიზეზებით, ჩვეულებრივ, პასუხისმგებელი არიან საკუთარ ქცევაზე. ამას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ 60%-მდე პატიმარი განიცდის პიროვნულ აშლილობას. მიზანშეწონილი არ არის პატიმრის მონყვლად პირად გამოცხადება მხოლოდ პიროვნული აშლილობის დიაგნოზის საფუძველზე, ძალიან სერიოზული შემთხვევების გარდა. ამას შეიძლება საწინააღმდეგო ეფექტი ჰქონდეს და არასწორად განისაზღვროს საგანგებო მოვლა.

პატიმრები, რომელთაც პიროვნული აშლილობა აქვთ და ციხის პოპულაციის დიდ ნაწილს შეადგენენ, თავისთავად მონყვლად პირებად არ მიიჩნევიან მათი საგანგებო საჭიროებებისა და სიმპტომების დეტალურად განსაზღვრამდე.

განსხვავებული მდგომარეობების წყალობით, ტერმინი „შეზღუდული ფსიქიკური შესაძლებლობები“ მოიცავს ბევრნაირ მკურნალობას, რომელიც პირს საპასუხოდ უნდა ჩაუტარდეს. „ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა“ და „მკურნალობა“ რეაბილიტაციის არაერთ კურსს ფარავს, მათ შორის, ფსიქოსოციალურ მხარდაჭერას, ფსიქოთერაპიას, შრომით თერაპიას და სამედიცინო მკურნალობას, ასევე, ფსიქიკური ჯანდაცვის სხვა სპეციალიზებულ სერვისებს.

მნიშვნელოვანია სტრატეგიების შემუშავებაც სუიციდისა და თვითდაზიანების პრევენციისათვის. ამ მიზნით, სარისკო პირებისთვის უზრუნველყოფილი უნდა იყოს შესაბამისი ფსიქოლოგიური და ფსიქიატრიული მკურნალობის

⁷² American Psychiatric Association. (2011). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR*. Washington, DC: American Psychiatric Association (ამერიკის ფსიქიატრთა ასოციაცია, 2011. *ფსიქიკურ დაავადებათა დიაგნოსტიკისა და სტატისტიკის სახელმძღვანელო: DSM-IV-TR*).

⁷³ World Health Organization. (1992). *The ICD-10 classification of mental and behavioural disorders: Clinical descriptions and diagnostic guidelines*. Geneva: World Health Organization (მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაცია (1992). *ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების ICD-10 კლასიფიკაცია: კლინიკური აღწერები და სახელმძღვანელო მითითებები დიაგნოსტიკურებაში*).

⁷⁴ Krober, H. L. & Lau, S. "Bad or mad?— disorders and legal responsibility: the German situation." In *Behavioral Sciences & the Law*, 18, 679–90, 2000 (ცული თუ გიჟი? - აშლილობები და სამართლებრივი პასუხისმგებლობა: ვითარება გერმანიაში).

პროცედურები. თითოეულ ციხეში შესამუშავებელია ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის ყოვლისმომცველი სტრატეგია, ხოლო პერსონალმა შესაბამისი სწავლება უნდა გაიაროს თვითდაზიანების რისკის შესაფასებლად.

ჯანმრთელობის სკრინინგი ციხეში მოთავსებისას (შესვლიდან პირველი 24 საათის განმავლობაში, რომელიც ყველაზე სარისკოა) და შემდგომი შეფასებები რეგულარული შუალედებით, სუიციდისა და თვითდაზიანების პრევენციის სტრატეგიათა საკვანძო კომპონენტებია. არსებითი მნიშვნელობა აქვს თანამშრომელთა ტრენინგებს ფსიქიკური ჯანმრთელობის საკითხებზე, რომლებიც მოიცავს ცოდნას რისკის დონის შეფასებასა და ამგვარ ქმედებათა პრევენციაზე. მოკლედ რომ ვთქვათ, სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა უაღრესად მნიშვნელოვანი ელემენტია როგორც ციხის ხელმძღვანელობის, ისე ჯანმრთელობის დაცვის პოლიტიკისათვის.

5.4 ხნიერი და შეზღუდული ფიზიკური შესაძლებლობების მქონე პატიმრები

ციხეების უმეტესობა მოწყობილია ახალგაზრდა და ფიზიკურად ჯანმრთელი დამნაშავეებისათვის. ასეთი პატიმრები უმრავლესობას ქმნიან. პროგრამებიც, ჩვეულებრივ, უფრო ახალგაზრდებზეა მორგებული. ხნიერ პატიმართა სრულიად განსხვავებულ შესაძლებლობებსა და საჭიროებებს იშვიათად ითვალისწინებენ. ხნიერი (ასაკით უფროსი) ან ფიზიკურად შეზღუდული (განსაკუთრებით, ხანგრძლივი დროის განმავლობაში) პატიმრები შეიძლება წააწყდნენ ბარიერებს, რომლებიც ხელს შეუშლის მათ სრულ, ქმედით და თანასწორ მონაწილეობას ციხის ცხოვრებაში.

შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირების მიმართ პატიმრობის გადაწყვეტილების მისაღებად ფუნდამენტურ მნიშვნელობას იძენს პრინციპი: პატიმრობა სასჯელის სახით უნდა დაეკისროს უკიდურეს შემთხვევაში, როგორც უკანასკნელი გამოსავალი, იმის გათვალისწინებით, რომ ციხეში მათ განსაკუთრებული მოვლა დასჭირდებათ. ასევე მნიშვნელოვანია სათანადო კანონმდებლობისა და პროცედურების უზრუნველყოფა, რათა სისხლის სამართლის დანაშაულში ბრალდებული ან მსჯავრდებული პირები არ გახდნენ დისკრიმინაციის მსხვერპლნი შეზღუდული შესაძლებლობების გამო. ციხის ჩაკეტილ და შებოჭილ გარემოში ფიზიკური შეზღუდულობები კიდევ უფრო მწვავედება.

ხნიერ პატიმრებს ჯანმრთელობის დაცვის რიგი საჭიროებები აქვთ, რომელთა სრულად დაკმაყოფილება ციხის სისტემას არ ძალუძს და მძიმე ტვირთად აწვება ჯანმრთელობის დაცვის სამსახურებს. ფიზიკური შეზღუდულობა შეიძლება გაამწვავოს ბევრმა ფაქტორმა, ერთ-ერთი აშკარა მიზეზი კი ციხის გადატვირთულობაა. დაწესებულების არსათანადო მოწყობისა და არქიტექტურის გამო რთულდება მისვლა სასადილომდე, ბიბლიოთეკამდე, სააბაზანომდე, სამუშაო, რეკრეაციულ და შეხვედრების ოთახებამდე - იმ

პატიმრებისათვის, რომელთაც გადაადგილება უჭირთ. მხედველობითი დარღვევების მქონე პირები ვერ შეძლებენ მეილის ან ციხის წესებისა თუ რეგულაციების წაკითხვას საგანგებო დახმარების ან შესაფერისად დაბეჭდილი მასალების გარეშე; ასევე ვერ ისარგებლებენ ბიბლიოთეკით, თუკი იქ არ აქვთ პუბლიკაციები ბრაილის შრიფტით. პატიმრები სმენისა და მეტყველების პრობლემებით კი ვერ მოახერხებენ მონაწილეობას ციხის აქტივობებში, ფსიქოთერაპიულ პროგრამებსა და დისციპლინურ მოსმენებში, თუკი უარს ეტყვიან სურდო მთარგმნელის დახმარებაზე.⁷⁵

მოკლედ რომ ვთქვათ, შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პატიმრებთან თანასწორი მოპყრობისათვის და მათი უფლებების დასაცავად, ციხის ხელმძღვანელობამ უნდა შეიმუშაოს ჯეროვანი პოლიტიკა და სტრატეგია, რომელიც უპასუხებს ამ მოწყვლადი ჯგუფების საჭიროებებს. აღნიშნული პოლიტიკის პრიორიტეტულ საკითხთა შორის უნდა აღმოჩნდეს თანამშრომელთა ტრენინგები, პატიმართა კლასიფიკაცია, საცხოვრებელი პირობები, ჯანდაცვა, პროგრამებისა და სერვისების ხელმისაწვდომობა, უსაფრთხოება და მომზადება გათავისუფლებისა თუ პირობითი გათავისუფლებისათვის.

5.5 ეთნიკური, რასობრივი და რელიგიური უმცირესობები

უმცირესობათა ჯგუფები განსხვავდებიან სხვა პატიმართაგან ეთნიკური წარმომავლობით, რასითა და წარმოშობით. სხვაობა აისახება განსხვავებულ ეთნიკურ, რელიგიურ და კულტურულ ჩვევებსა და ენებში. „უმცირესობა“ ამ კონტექსტში მაინცდამაინც რაოდენობრივ სიმცირეს არ გულისხმობს, ეს შეიძლება იყოს ნებისმიერი ჯგუფი, რომელიც არასახარბიელო ვითარებაშია დომინანტური ჯგუფის მხრიდან, სოციალური სტატუსის, მდგომარეობის, განათლების ან პოლიტიკური ძალაუფლების თვალსაზრისით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმის გააზრება, რომ პატიმართა ზოგიერთი ეთნიკური, რასობრივი თუ რელიგიური ჯგუფის, ან ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენელი რიგ ციხეებში პროცენტულად უფრო მეტნი იყვნენ, მოცემული სახელმწიფოს ან რეგიონის საზოგადოებაში არსებულ ზოგად მდგომარეობასთან შედარებით.

უმცირესობათა ჯგუფი არ ნიშნავს მაინცდამაინც რაოდენობრივ სიმცირეს.

ადამიანთა გარკვეული ჯგუფი პროპორციულად მეტად არის წარმოდგენილი, როცა ციხეში ან სისხლის სამართლის სისტემაში მათი რაოდენობა პროცენტულად უფრო მეტია, ვიდრე საერთოდ, მოსახლეობაში. თანასწორი მოპყრობა ნიშნავს დისკრიმინაციის ყველა ფორმის აღმოფხვრას და პოზიტიურ ქმედებას უმცირესობათა საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად.

ციხეში დისკრიმინაცია ბევრნაირად შეიძლება გამოვლინდეს. ყველაზე

⁷⁵ Russell, M. and Stewart, J., Disablement, Prison and Historical Segregation, Monthly Review, July 15, 2002 (შეზღუდული შესაძლებლობები, ციხის და ისტორიული სეგრეგაცია).

აშკარაა ფიზიკური (მაგ. ცემა) ან ვერბალური (სიძულვილის ენა ან შეურაცხყოფა) ძალადობა ციხის პერსონალის ან სხვა პატიმრების მხრიდან. მეტი რაოდენობით წარმოდგენილი ჯგუფების წევრებს შეიძლება:

- *გადამეტებულად აფასებდნენ კლასიფიკაციისას* და მოათავსონ უფრო მკაცრი რეჟიმის დაწესებულებაში, ვიდრე საჭიროება მოითხოვს;
- *უნეკდნენ დისკრიმინაციას* საცხოვრებლის ხარისხის თვალსაზრისით;
- უფრო ხშირად უწესებდნენ *დისციპლინურ სასჯელს*; ასევე
- *ჩხრეკის პროცედურებს* ან უსაფრთხოების სხვა ზომებს;
- უზღუდავდნენ ხელმისაწვდომობას *ჯანმრთელობის დაცვისა და მკურნალობის პროგრამებზე*, ასევე
- განათლებასა და მუშაობაზე; და
- ღია ცის ქვეშ აქტივობებზე, დროებით თუ პირობით გათავისუფლებასა და შვებულებაზე.

ყველაზე აშკარა პრობლემაა უმცირესობათა ჯგუფების ენობრივი მოთხოვნების უარყოფა. ეს შეიძლება მოიცავდეს ციხის წესებისა და რეგულაციების არარსებობას მათთვის გასაგებ ენაზე, საკითხავი მასალის ნაკლებობას, დისციპლინური მოსმენის ან რეაბილიტაციის პროგრამების თარგმნაზე უარის თქმას.

ამ პრობლემათა გადაჭრის წარმატებული სტრატეგია გულისხმობს სათანადო პოლიტიკის განხორციელებას. პენიტენციური სისტემისათვის პირველი ნაბიჯი იქნება მკაფიო დამოკიდებულების ჩამოყალიბება რასობრივი და ეთნიკური თანასწორობის მიმართ და მისი პრაქტიკაში განხორციელება. საგანგებო ზომების შემუშავებისას აშკარად სასურველია უმცირესობათა თემის წარმომადგენლებთან კონსულტირება.

5.6 უცხო ქვეყნის მოქალაქე პატიმრები

ეს ტერმინი ეხებათ „პატიმრებს, რომლებიც არ არიან იმ ქვეყნის მოქალაქეები, სადაც პატიმრობის სასჯელს იხდიან, ასევე, ვინც დიდი ხანია ცხოვრობს ამ სახელმწიფოში, თუმცა, ჯერ მისი მოქალაქე არ გამხდარა, და ახლახან ჩასულებს“.⁷⁶ არალეგალი მიგრანტები და თავშესაფრის მაძიებლები არ არიან პატიმრები და არასოდეს უნდა მოთავსდნენ სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში. ბოლო რამდენიმე წლის განმავლობაში ციხის პოპულაცია ევროპულ ქვეყნებში გაიზარდა და მათი პროფილიც შეიცვალა. 2015 წლის მონაცემებით, ევროპულ ქვეყნებში თითქმის 115,000 პატიმარი იყო. ცალკეული სახელმწიფოების მიხედვით, მათი რაოდენობა ძალიან განსხვავებულია - 1%-ზე ნაკლებია რუმინეთსა და პოლონეთში და დიდ ნაწილს შეადგენს თითქმის 10 ქვეყანაში, ესენია: ავსტრია (50,9%), ლიხტენშტეინი (55,6%), საბერძნეთი (60,4%), ლუქსემბურგი (72,3%) და

⁷⁶ Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009 (სახელმძღვანელო განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე პატიმართა შესახებ. გაეროს წამალდამოკიდებულებისა და სისხლის სამართლის დანაშაულის ოფისი, ნიუ იორკი).

შვეიცარია (73%). მთლიანობაში ევროპულ ქვეყნებში უცხოელ პატიმართა საშუალო რაოდენობა 20%-ს აღემატება.⁷⁷ მიგრაციის ბოლოდროინდელი ზრდა ევროპაში აჩენს ვარაუდს, რომ ეს რიცხვი მოიმატებს.

უცხო ქვეყნების მოქალაქეებს, რომელთაც არ აქვთ ცხოვრების უფლება იმ სახელმწიფოში, სადაც დააკავეს, ან ეს უფლება დაკარგეს დანაშაულის ჩადენის გამო, ორი ტიპის სასჯელი ელით: პატიმრობა და სამშობლოში დეპორტაცია, ხშირად, მათი სურვილის საწინააღმდეგოდ.⁷⁸ ზოგჯერ მშობლიურ ქვეყანას არ სურს პატიმრის უკან მიღება, რასაც მოჰყვება პირის გახანგრძლივებული წინასწარპატიმრობა რომელიმე სახელმწიფოში. ზოგიერთი მათგანი ციხეში ყოფნისას თავშესაფარს ითხოვს. ძალიან ბევრი სასჯელის მოხდის შემდეგ კვლავ დაკავებული რჩება განუსაზღვრელი დროით, ელის რა საიმიგრაციო სამსახურების გადაწყვეტილებას.

უფრო ძლიერი დისკრიმინაციული დამოკიდებულებისა და პრაქტიკის მსხვერპლნი ხდებიან პატიმრები, რომლებიც უცხო ქვეყნის მოქალაქეებიც არიან და რასობრივ ან ეთნიკურ უმცირესობებსაც მიეკუთვნებიან. არასათანადო მოპყრობის რისკი იზრდება, თუ ამ ყველაფერს თან ახლავს სხვა რისკფაქტორებიც, როგორცაა ფსიქიკური აშლილობა და პოსტტრავმული სტრესი.

თუ გავითვალისწინებთ უცხო ქვეყნის მოქალაქე პატიმართა რაოდენობის ზრდას ბევრ პენიტენციურ სისტემაში, ჩნდება გადაუდებელი ეთიკური და პრაქტიკული მიზეზი, რომ შემუშავდეს სტრატეგია მათ განსაკუთრებულ საჭიროებებზე რეაგირებისათვის და შემსუბუქდეს სხვა სახელმწიფოში პატიმრობის საზიანო ეფექტი.

უცხო ქვეყნის მოქალაქე პატიმრები, განსაკუთრებით, დაკავებულნი როგორც უკანონო მიგრანტები, ხშირად იმ ქვეყნებიდან არიან, სადაც ომი, პოლიტიკური კონფლიქტი ან საგანგებო მდგომარეობაა. ზოგიერთი პატიმარი პოსტტრავმული სტრესით გამონჯვეული აშლილობის სიმპტომებს ავლენს. ეს ბუნებრივი ემოციური რეაქციაა მუდმივ განსაცდელებზე, რომლებიც რეალურ სერიოზულ ზიანს აყენებს ან მიაყენებს ადამიანებს. ამ ტიპის განსაცდელს „ტრავმული“ ეწოდება. ტრავმულ მოვლენათა მაგალითებია: დაბომბვა, გაუპატიურება, წამება, სიკვდილი, ოჯახის წევრთა თუ მეგობართა უგზოუკვლოდ გაუჩინარება, სახლიდან გამოძევება, ან სხვა ადამიანის დაზიანებისა თუ მკვლელობის ყურება.

⁷⁷ World Prison Brief and Institute for Criminal Policy Research (მოკლედ მსოფლიოს ციხეებზე და სისხლის სამართლის პოლიტიკის კვლევის ინსტიტუტი, 2015 წლის 1 დეკემბერი). მასალა აღებულია ვებგვერდიდან <http://www.prisonstudies.org>.

⁷⁸ Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009 - გვ. 83-84 (სახელმძღვანელო განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე პატიმართა შესახებ. გაეროს ნამალდამოკიდებულებისა და სისხლის სამართლის დანაშაულის ოფისი, ნიუ იორკი).

დისკრიმინაციული მოპყრობა შეიძლება გამოიხატოს ფიზიკური ან ვერბალური ძალადობით, ან ნაკლებად შესამჩნევი და მეტად მზაკვრული ფორმით - მაგალითად, უცხო ქვეყნის მოქალაქეებისათვის უფრო მკაცრი რეჟიმის განსაზღვრა, უარესი საცხოვრებელი პირობების შეთავაზება, დისციპლინური სასჯელისა თუ ჩხრეკის პროცედურების ხშირი დაკისრება.

ევროპული ციხის წესების რეკომენდაციით, უცხოელ პატიმრებს კონკრეტული ინფორმაცია უნდა მიეწოდოს იურიდიული დახმარების შესახებ, ასევე დაუყოვნებლივ ეცნობოთ, რომ აქვთ თავიანთი სახელმწიფოს დიპლომატიურ ან საკონსულო წარმომადგენლობასთან დაკავშირების უფლება და მიეცეთ ამის შესაძლებლობა.⁷⁹

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია 2012(12) ნევრი სახელმწიფოებისადმი უცხოელ პატიმართა შესახებ⁸⁰ დეტალურად ჩამოთვლის გასატარებელ ღონისძიებებს იზოლაციის შესამცირებლად და სოციალური რეინტეგრაციის ხელშესაწყობად. ამ რეკომენდაციის მიხედვით, საჭიროა:

- ციხის წესები და ინფორმაცია იყოს ცხადი;
- უზრუნველყონ თარჯიმნის მომსახურება, ასევე, ენის სწავლების კურსები;
- გაუმარტივდეთ იმავე მოქალაქეობის სხვა პატიმრებთან ურთიერთობა;
- მიეწოდებოდეთ საკითხავი მასალა ციხის ბიბლიოთეკიდან ან საკონსულო სამსახურის მეშვეობით;
- მხარდაჭერა და მზრუნველობა გაუწიოს ციხემ და პრობაციის ან პატიმართა დახმარების საკითხებში სპეციალიზებულმა რომელიმე სააგენტომ, თუ ეს პატიმრები გათავისუფლების შემდეგ იმავე ქვეყანაში რჩებიან;
- მიეცეთ თანასწორი წვდომა ხელსაყრელ სამუშაოსა და პროფტექნიკურ განათლებაზე, ასევე, პროგრამებზე ციხის გარეთ;
- პქონდეთ შეხვედრები ან სხვა სახის კონტაქტი გარე სამყაროსთან.

5.7 სექსუალური უმცირესობები

სექსუალურ უმცირესობათა ჯგუფს ქმნიან პირები, რომელთა სექსუალური იდენტობა, ორიენტაცია ან პრაქტიკა განსხვავდება საზოგადოების უმრავლესობისაგან. ტერმინი თავდაპირველად აღნიშნავდა გეისა და ლესბოსელს, მაგრამ ამჟამად გამოიყენება ბისექსუალი, ტრანსგენდერი ან ტრანსსექსუალი პირების მიმართაც.⁸¹

ციხეში სექსუალური უმცირესობები განსაკუთრებით მოწყვლად ჯგუფს ქმნიან დისკრიმინაციის თვალსაზრისით, რომლებმაც შეიძლება განიცადონ

⁷⁹ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, 37.1-37.5.

⁸⁰ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2012)12 უცხოელ პატიმრების შესახებ.

⁸¹ სულ ახლახან წარმოიშვა ტერმინი, რომელიც ყველა ასპექტს მოიცავს GSM – "Gender and Sexual minorities" - გენდერული და სექსუალური უმცირესობები.

შეურაცხყოფა და სექსუალური თუ სხვა სახის ძალადობა. ყველაზე მთავარი და აშკარა საჭიროება მათთვის არის დაცვა სექსუალური ძალადობისა და გაუპატიურებისაგან, ასევე თავდასხმებისაგან, ძირითადად, სხვა პატიმართა მხრიდან.

პატიმრები, რომლებიც სექსუალურ უმცირესობებს მიეკუთვნებიან, ყველაზე ხშირად ხდებიან სექსუალური ძალადობისა და გაუპატიურების მსხვერპლნი, თვითონ კი იშვიათად არიან დამნაშავენი ამგვარ ქმედებებში.⁸²

გაეროს სახელმძღვანელო განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე პატიმართა შესახებ⁸³ აღნიშნავს, რომ პატიმარი თავისივე სქესის პატიმარს აუპატიურებს, ამდენად, მოძალადეს დაუფიქრებლად უწოდებენ ჰომოსექსუალს. თუმცა, სინამდვილეში ეს პირები თავს ჰეტეროსექსუალებად მიიჩნევენ და მსხვერპლი მათთვის ანაცვლებს ქალს. ტიპური გზა გვი ან ლესბოსელი პატიმრისათვის არის დაცვის მოპოვება პატიმარი „ქმრისაგან“ - ეს გახლავთ ციხის იერარქიაში საკმაოდ ძლევაშეიძობილი პატიმარი, რომელსაც შეუძლია კედელთან მიაცენოს დანარჩენები, თუკი სექსუალურ მოთხოვნებს გამოავლენენ მის მიმართ. ამავდროულად, მსხვერპლი შეიძლება „გაქირავდეს“ სხვა პატიმრებზე, რაც ამძიმებს მისი, როგორც ძალადობრივი პროსტიტუციის მსხვერპლის ტანჯვას.

ამგვარ პატიმართა დასაცავად რიგი ზომების გატარება დაეხმარება არასათანადო მოპყრობის რისკზე რეაგირებას:

- ციხის ხელმძღვანელობამ უნდა შეიმუშაოს პოლიტიკა და სტრატეგია, რომელიც უზრუნველყოფს ამ უმცირესობათა წარმომადგენელი პატიმრების მაქსიმალურ დაცვას, სექსუალური ორიენტაციისა ან გენდერული იდენტობის საფუძველზე დისკრიმინაციის აღმოფხვრით. კერძოდ, დაუშვებელია მათი შევიწროება მიწოდებული საცხოვრებელი გარემოს ხარისხის კუთხით.
- პერსონალის ტრენინგები უნდა მოიცავდეს ცნობიერების ამაღლებას თანასწორობასა და დისკრიმინაციის აკრძალვაზე (მათ შორის, სექსუალური ორიენტაციისა და გენდერული იდენტობის ნიშნით); ასევე, უმცირესობათა საგანგებო საჭიროებებსა და დაცვის საკითხებზე.
- ციხის კლასიფიკაციის სისტემა უნდა აღიარებდეს საგანგებო დაცვის საჭიროებას სექსუალური უმცირესობის წარმომადგენელი პატიმრებისათვის. მათი მოთავსება საერთო საძინებლებსა ან საკნებში პატიმრებთან, რომლებმაც შეიძლება საფრთხე შეუქმნან, დაუშვებელია (შესაძლოა, სასარგებლო აღმოჩნდეს უშუალოდ პატიმართა სურვილებისა და საჭიროებების გათვალისწინება საკანში მოთავსების ეტაპზე).

⁸² Human Rights Watch, No Escape: Male Rape in United States Prisons, 2001, გვ. 70 (მამაკაცთა გაუპატიურება ამერიკის შეერთებული შტატების ციხეებში).

⁸³ Handbook on Prisoners with special needs. United Nations Office on Drugs and Crime, United Nations, New York, 2009 - გვ. 105-106 (სახელმძღვანელო განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე პატიმართა შესახებ. გაეროს წამალდამოკიდებულებისა და სისხლის სამართლის დანაშაულის ოფისი, ნიუ იორკი).

ტრანსგენდერი პატიმრების მოთავსება დაბადების სქესის მიხედვით ყოველთვის მიზანშეწონილი არ არის. ციხის ხელმძღვანელობამ უნდა გაითვალისწინოს, რომ განსხვავებული საცხოვრებელი პირობები სჭირდებათ სქესის კვლავმინიჭების ოპერაციას ჩატარებულ პირებს და მათ, ვისაც ასეთი ქირურგიული ჩარევისათვის არ მიუმართავს; ასევე გასათვალისწინებელია, ეს პატიმრები მამაკაცი ქალები არიან, ქალი მამაკაცები, თუ სქესის კვლავმინიჭების პროცესში მყოფი პირები.

სხვა პატიმართა მსგავსად, სექსუალურმა უმცირესობებმა ციხეში შესვლამდე უნდა გაიარონ ჯანმრთელობის სრული სკრინინგი. მათი რაიმე განსაკუთრებული საწახრის გარკვევაში გამოსადეგი იქნება ქმედითი, ხელმისაწვდომი და კონფიდენციალური გასაჩივრების მექანიზმებიც.

5.8 ზრდასრულ პატიმართა სხვა მოწყვლადი ჯგუფები

არსებობს პატიმართა სხვა მოწყვლადი ჯგუფებიც: გრძელვადიანი და სამუდამო პატიმრები, ასევე, სასიკვდილო დაავადებების მქონე ან ციხის საავადმყოფოებსა თუ დაცულ წინასწარი დაკავების იზოლატორებში განთავსებული პირები, რომლებიც ქმნიან დამატებით მოწყვლად ჯგუფებს სისხლის სამართლის სისტემაში. თითოეული ჯგუფის წარმომადგენლებს განსაკუთრებული საჭიროებები აქვთ და არასათანადო მოპყრობის სპეციფიკური რისკის წინაშე დგანან. მართალია, ეს ჯგუფები ძალიან მრავალფეროვანია ცხოვრების პერსპექტივისა და სოციალური ინტეგრაციის თვალსაზრისით, მაგრამ თავიანთი ოჯახებისაგან სეპარაციისა და იზოლირების საფრთხე თითოეულს ემუქრება.

უნდა შეირჩეს ჯეროვანი პოლიტიკა და სტრატეგია (და დროდადრო გადაისინჯოს), რათა ადამიანის უფლებათა პატივისცემით დაკმაყოფილდეს იმ პირთა საჭიროებები, რომელთაც გრძელვადიანი იზოლაცია ემუქრებათ, ან სიცოცხლის უმცირესი შანსი აქვთ; ამავე დროს, გასათვალისწინებელია უშიშროების საჭიროებები და საზოგადოების უსაფრთხოება. ამგვარი პოლიტიკა და სტრატეგია უნდა მოიცავდეს სამედიცინო მოვლასაც.

თავი 6

უსაფრთხოების ზომები, შეზღუდვის საშუალებები და სამართლო საკანში მოთავსება

6.1 შესავალი

უკვე აღვნიშნეთ, რომ ციხის პერსონალს აკისრია პატიმართა ერთმანეთისაგან დაცვის მნიშვნელოვანი პასუხისმგებლობა. პერსონალი გაფაცვიცებული უნდა იყოს, რომ შეძლოს „გენოლის ფარული ფორმების, პირდაპირი დაშინებებისა და სერიოზული ფიზიკური თავდასხმების გამოვლენა და მათთან გამკლავება“.⁸⁴ ითქვა ისიც, რომ პოზიტიური დამოკიდებულება, პერსონალსა და პატიმრებს შორის ინტერპერსონალური საკომუნიკაციო უნარების გამოყენებით, ქმნის „დინამიკური უსაფრთხოების“ გარემოს, სადაც ნაკლებია პატიმართა ფიზიკური კონტროლის უმკაცრესი ფორმების საჭიროება. გაეროს თანახმად⁸⁵, საპატიმროში უსაფრთხოებისა და წესრიგის უზრუნველსაყოფად უაღრესად მნიშვნელოვანი ფაქტორებია: შენობის კონფიგურაცია და ინფრასტრუქტურა; კარგად მომზადებული, შესაბამისი უნარებისა და კომპეტენციის მქონე სათანადო რაოდენობის პერსონალი; პატიმრობაში მყოფ პირთა კლასიფიკაციის ქმედითი სისტემა და მათი განსხვავებულ კატეგორიებად დაყოფა. ეს საჭიროა სამუშაო შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენების საპირისპიროდ. და პირიქით, ციხის

⁸⁴ მე-11 საერთო ანგარიში (CPT/Inf(2001) 16, პუნქტი 27. ნაშენების საინალიმდელო კომიტეტის მოსაზრებებისათვის, იხ. CPT/Inf(99)9 (ფინეთი), პუნქტი 59 (ციხეში არსებული ძალადობის პრობლემების გაცნობიერება და პატიმართა წინაშე მოვლის ვალდებულების გააზრება: „მოვიდა დრო, გავცდეთ მხოლოდ ამ ფენომენის მონიტორინგს და შევექმნათ ყოვლისმომცველი სტრატეგია მასთან გასამკლავებლად. შეგი უნდა გაკეთდეს, რათა ძლიერ და უხემ პატიმრებს მინიმუმამდე შეუმცირდეთ სუსტების მსხვერპლად ქცევის შესაძლებლობა“).

⁸⁵ United Nations, Prison Incident Management Handbook, 2013, გვ. 26 (გერთიანებული ერების ორგანიზაცია, სახელმძღვანელო ციხეში ინციდენტთა მართვისათვის).

სუსტ მენეჯმენტს შედეგად მოჰყვება კონტროლის ფორმების უფუნქციობა, შეზღუდვის საშუალებათა უმართებულოდ გამოყენება კი ხშირად ხდება ინტერპერსონალური ძალადობის მიზეზი.

საპატიმრო დაწესებულებაში წესრიგის უზრუნველსაყოფად მეტად ქმედითი საშუალებაა „დინამიკური უსაფრთხოების“ მიდგომა, რომელიც მოიცავს პოზიტიურ ურთიერთობას პერსონალსა და პატიმრებს შორის, ასევე, თანასწორ მოპყრობას, მიზანმიმართულ აქტივობებსა და მედიაციისა თუ დეესკალაციის ტექნიკებს, რადგან ყველა ეს მეთოდი პრობლემასა და უსაფრთხოების რისკთან დაპირისპირების საშუალებას იძლევა.

მიუხედავად იმისა, რომ პატიმართა სათანადო კლასიფიკაციასა და განაწილებას შეუძლია სხვებისგან დაჩაგვრის რისკის შემცირება, უსაფრთხოების ზომების (ჩხრეკა, შეზღუდვის საშუალებები და სამართლო საკანში მოთავსება) გამოყენება ზოგჯერ მაინც აუცილებელი ხდება ციხეში ისეთი საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად, როგორცაა დაცული გარემოს შექმნა და წესრიგის დამყარება, თავისუფლებააღკვეთილ პირთა დახსნა პატიმართაშორისი ძალადობისგან, თავის დაცვა, თვითდაზიანებისა და სუიციდის არიდება, ან გაქცევის პრევენცია.

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოსთვის ცნობილია უსაფრთხოებისა და საჭირო წესრიგის დაცვის თანმხლები სირთულეები. მკაცრი რეჟიმის ციხეში პატიმრობა, თავისთავად, არ ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას. თუმცა, სტანდარტული, მაგრამ მკაცრი უსაფრთხოების ზომების დაკისრებამ, დამარწმუნებელი საჭიროების გარეშე, შეიძლება დაარღვიოს არასათანადო მოპყრობის აკრძალვა და, შეაბამისად, მე-3 მუხლიც, განსაკუთრებით, თუ არსებობს რაიმე მინიშნება პატიმრის შეურაცხყოფის მცდელობაზე. გარდა ამისა, როგორც ზემოთ განვიხილეთ, მატერიალური პირობები უნდა შესაბამებოდეს ადამიანურ ღირსებას და არ ქმნიდეს ისეთ სტრესულ გარემოს ან მუდმივ გასაჭირს, რომ ალემატოს პატიმრობით ისედაც მიყენებულ ტანჯვას.

პრევენციული სამართლის დიდ ნაწილის თანახმად, უსაფრთხოების ზომების ან შეზღუდვის საშუალებების გამოყენება უნდა აკმაყოფილებდეს ორ ფუნდამენტურ მოთხოვნას: (1) პროპორციულობას (რაც ნიშნავს გონივრული ურთიერთკავშირის არსებობას შერჩეულ საშუალებებსა და მისაღწევ მიზანს შორის) და (2) თვითნებური გადაწყვეტილებისაგან დაცვას (ანუ პროცედურული გარანტიების ადეკვატურობას, რათა დაიცვას პატიმარი უკანონო ქმედებისაგან).

მაშასადამე, გარანტიები აუცილებელია არასათანადო მოპყრობის შესაძლებლობებთან დასაპირისპირებლად, როცა ძალის ან ფიზიკური

შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენება აუცილებელი ხდება. „იმთავითვე დამამცირებელი ან მტკივნეული“ ფორმებისათვის მიმართვა დაუშვებელია ნებისმიერი გარემოებისას. აქ გასათვალისწინებელია გაეროს ქცევის კოდექსი სამართალდამცველი ოფიციალური პირებისათვის, რომლის მე-5 მუხლის მიხედვით, „სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობა ან დასჯა“ უნდა „განიმარტოს ისე, რომ პირი რაც შეიძლება ფართოდ დაიცვას ძალადობისაგან, ფიზიკური იქნება ეს თუ ფსიქიკური“. ამას გარდა, ევროპული ციხის წესების თანახმად, შეზღუდვის საშუალებები არ უნდა გამოიყენებოდეს დასჯის მიზნით. *პორტუგალიაში პერსონალს მოეთხოვება, დაუყოვნებლივ შეატყობინოს ციხის დირექტორს ძალის გამოყენების შესახებ; საპასუხოდ, დირექტორი ვალდებულია, ეს აცნობოს პენიტენციური სისტემის გენერალურ დირექტორს, რათა შემდგომ განიხილოს ინსპექციამ ან აუდიტის სამსახურმა. მას ხელმძღვანელობს პენიტენციური სისტემის გენერალური დირექტორი და კოორდინირებას უწევს მოსამართლე ან საზოგადოებრივი პროკურორი. გარდა ამისა, ნებისმიერი პატიმარი, რომლის შეზღუდვაც საჭირო გახდა ხელბორკილებით და საათზე მეტხანს, უნდა შეამონშოს სამედიცინო სამსახურმა და შეაფასოს, რამდენად შეესაბამებოდა გამოყენებული ღონისძიება მის სამედიცინო მდგომარეობას. გაერთიანებულ სამეფოში [ინგლისი და უელსი] ყველა ციხეს მოეთხოვება ძალის გამოყენების სტატისტიკის გაანალიზება ტენდენციათა შესაფასებლად, მათ შორისაა არაპროპორციული გამოყენებაც ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელ პატიმართა მიმართ. ამასთან, შემოღებულია კორუფციის პრევენციისა და პროფესიული სტანდარტის სისტემა, რაც საშუალებას აძლევს პერსონალს, კონფიდენციალურად განაცხადოს არასათანადო მოპყრობის, დარღვევებისა და არასწორი ქცევის შესახებ სხვა თანამშრომელთა მხრიდან.*

შემდეგ თავში განხილულია უსაფრთხოების ზომები, სამართლო საკნისა ან სეგრეგაციის გამოყენების ჩათვლით. ამ თვალსაზრისით, იგი უპასუხებს კითხვას, როგორ მიიღწევა ევროპული ციხის 51-ე წესის მოთხოვნები: „ცალკეული პატიმრის მიმართ უნდა გამოიყენონ მისი უსაფრთხო პატიმრობისათვის აუცილებელი მინიმალური ზომები“.

6.2 პატიმართა შიშველი ჩხრევა

უსაფრთხოების მიღებული ზომაა პატიმართა შიშველი ჩხრევა. აშკარაა, იგი მოიცავს რისკს - და დიდი ალბათობით ასეც არის - რომ პატიმარმა თავი შეურაცხყოფილად იგრძნოს. უსაფრთხოების ამ ზომის გამოყენებამ⁸⁶ შესაძლოა წარმოშვას ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციასთან შესაბამისობის საკითხი. ცხადია, ხელისუფლების ორგანოებმა უნდა შეძლონ დასაბუთება, რატომ მიმართეს მას, რადგან ჩნდება ეჭვი ამ ზომის

⁸⁶ იხ. მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (98) 7 ციხეში ჯანმრთელობის დაცვის ეთიკური და ორგანიზაციული ასპექტების შესახებ, პუნქტი 72: „სხეულის ჩხრევა ადმინისტრაციული ხელმძღვანელობის პრეროგატივაა და ექიმები არ უნდა ჩაერთონ ასეთ პროცედურებში. თუმცა, ინტიმური სამედიცინო დათვალეფრება სწორედ მათ უნდა ჩაატარონ, რადგან ასეთ ჩარევას ობიექტური სამედიცინო მიზეზი განაპირობებს“.

არამიზნობრივი გამოყენების ან თითქმის რუტინულ პრაქტიკად ქცევის შესახებ. ჩხრევა, რომელიც საჭიროებს პატიმრობაში მყოფი პირის გახდას, უნდა ჩაატაროს მხოლოდ იმავე სქესის თანამშრომელმა, საწინააღმდეგო სქესის პერსონალის დაუსწრებლად.⁸⁷

შიშველი ჩხრევა - როგორც რუტინული პრაქტიკა - სათავეშივე სარისკოა. პერსონალმა უნდა შეძლოს დასაბუთება, რომ ამ ზომის გამოყენება რეაგირების პროპორციული საშუალებაა.

საქმეში ივანჩუკი პოლონეთის წინააღმდეგ (Iwańczuk v Poland) პატიმარს უბრძანეს, ხმის მიცემის უფლების გამოყენებამდე, გაეცლო სხეულის ჩხრევა. ის არ გახლდათ ამრევი პატიმარი და არ არსებობდა შიშის საფუძველი, რომ მოიქცეოდა ძალადობრივად. ტანსაცმლის გახდის პროცესში რეჟიმის თანამშრომლებმა დაიწყეს დამამცირებელი შენიშვნების გამოთქმა. პატიმარმა თავი დამცირებულად იგრძნო და უარი თქვა ბოლომდე გახდაზე. შედეგად, მას უარი უთხრეს ხმის მიცემაზე. ამგვარი ქცევა შეფასდა დამამცირებელ მოპყრობად, მე-3 მუხლის მნიშვნელობით.⁸⁸

საქმეში ვან დერ ვენი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van der Ven v Netherlands) უმკაცრესი რეჟიმის დაწესებულებაში სისტემატური შიშველი ჩხრევა, უსაფრთხოების სხვა მკაცრ ზომებთან ერთად, გაუტოლდა არაადამიანურ ან ღირსების შემლახველ მოპყრობას. ერთ-ერთი უმძიმესი მომენტი, რისი გაძღვბაც გაუჭირდა განმცხადებელს, იყო ყოველკვირეული შიშველი ჩხრევა სამწელიწად-ნახევრის განმავლობაში. ამ ღონისძიებას მიმართავდნენ უსაფრთხოების განსაკუთრებული საჭიროების არარსებობის მიუხედავად, სხვა უმკაცრეს ზომებთან ერთად.⁸⁹

საქმეში ფრეროტი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Frérot v France) სხეულის სრულ ჩხრევას განაპირობებდა არა უსაფრთხოების საწინააღმდეგო საჭიროება, არამედ რაღაც სავარაუდო შენიღბვის გამოვლენა, ამიტომ ის ჩაითვალა დარღვევად.⁹⁰

საქმეში ელ შენაუვი საფრანგეთის წინააღმდეგ (El Shennawy v France) ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევად მიიჩნეს მაღალი რისკის პატიმრის ჩხრევა დღეში თითქმის რვაჯერ, მოკლე დროის განმავლობაში. თანაც პროცესს ატარებდნენ პირები ნაქსოვი ჩაფხუტებით

⁸⁷ მე-10 სავტო ანგარიში, CPT/Inf(2000) 13, პუნქტი 23. იხ. აგრეთვე 2009 წლის 31 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე ვიქტორკო პოლონეთის წინააღმდეგ (Wiktorko v Poland), პუნქტები 45-57 (გამომწვებული ქალის გაჩხრევა გამოსაფხიზლებელ დაწესებულებაში მამაკაცი თანამშრომლის მიერ და ქმრით დაბმა 10 საათის განმავლობაში ჩაითვალა ღირსების შემლახველ მოპყრობად).

⁸⁸ 2001 წლის 15 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე ივანჩუკი პოლონეთის წინააღმდეგ (Iwańczuk v Poland), პუნქტები 50-60.

⁸⁹ გადაწყვეტილება საქმეზე ვან დერ ვენი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van der Ven v Netherlands ECHR 2003-II), პუნქტები 46-63. იხ. აგრეთვე 2003 წლის 4 თებერვლის გადაწყვეტილება საქმეზე ლორსე და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Lorsé and Others v Netherlands), პუნქტები 58-74; და ელ შენაუვი საფრანგეთის წინააღმდეგ (El Shennawy v France (20 January 2011), პუნქტები 39-46.

⁹⁰ ფრეროტი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Frérot v France 2007-VII), პუნქტები 35-48.

და თავდაპირველად ინერდენტ ვიდეოზე. გარდა იმისა, რომ სხეულის სრულ ჩხრევას უნდა განაპირობებდეს აუცილებლობა, ის სათანადოდაც უნდა ჩატარდეს. აქ საქმე გვაქვს დამამცირებელ მოპყრობასთან, რაც სცდება პატიმრის გადაუდებელ აუცილებლობას.⁹¹

6.3 უსაფრთხოების მონიტორინგის საშუალებები ციხეში

შიშველი ჩხრევა არ არის შიდა უსაფრთხოების დაცვის საშუალებათაგან ერთადერთი, რამაც შეიძლება ევროპული კონვენციის დარღვევის საკითხი წარმოშვას: პატიმრის შემოწმება ნარკოტიკებზე⁹² და იძულებითი სამედიცინო დათვლიერება შეიძლება ჩაითვალოს ჩარევად პირადი ცხოვრების პატივისცემის უფლებაში, მაგრამ დასაბუთებულად მიიჩნევა, თუ სახელმწიფო აჩვენებს, რომ ეს ნაბიჯი გადაიდგა წესრიგის დასამყარებლად ან პატიმრის ინტერესებიდან გამომდინარე.⁹³ ნებისმიერ შემთხვევაში, აუცილებელი იქნება ამ პრაქტიკის გამოყენებისათვის შესაბამისი სამართლებრივი ბაზის არსებობა, თვითნებურობის თავიდან ასაცილებლად:

საქმეში ვან დერ გრაფი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van der Graaf v Netherlands) პატიმარი ოთხთვე-ნახევრის განმავლობაში იმყოფებოდა მუდმივი ვიდეოდაკვირვების ქვეშ წინასწარი დაკავების ცენტრში. ამგვარი ზედამხედველობა შესაბამისად ჩაითვალა, გამომდინარე განმცხადებლის მოსალოდნელ ბრალდებებზე საზოგადოების რეაქციიდან (არსებობდა ეჭვი, რომ მან გასროლით მოკლა ცნობილი პოლიტიკოსი), ასევე, სუიციდის ან სხვა პატიმართა დაზიანების თავიდან აცილების გათვალისწინებით. გამოაცხადა რა განაცხადი დაუშვებლად, სასამართლომ მიიჩნია: მართალია, პირადი სივრცის ნაკლებობა იწვევს სტრესს, მაგრამ საკმარისად დამარწმუნებელი არ ჩანს, რომ ამ ფაქტმა მართლაც მიაყენა პირს იმ დონის ზიანი, რომელიც საჭიროა არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობის დასადგენად, მე-3 მუხლის მნიშვნელობით. მისი განაცხადი არ იყო სათანადოდ დასაბუთებული არც მე-8 მუხლის თვალსაზრისით, გამომდინარე ხალხის მღელვარებიდან მის მიერ სავარაუდოდ ჩადენილი დანაშაულის გამო და გასამართლების აუცილებლობიდან. სხვა სიტყვებით, ასეთი გარემოებებისას პირად ცხოვრებაში ჩარევა შეიძლება ჩაითვალოს აუცილებლად დემოკრატიულ საზოგადოებაში საზოგადოებრივი

⁹¹ 2011 წლის 20 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ელ შენაუი საფრანგეთის წინააღმდეგ* (El Shennawy v France), პუნქტები 39–46.

⁹² განაცხადი No. 21132/93, *პიტერსი ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (Peters v Netherlands), კომისიის 1994 წლის 6 აპრილის გადაწყვეტილება, DR 77, გვ. 75; და განაცხადი No. 20872/92, *A.B. შვეიცარიის წინააღმდეგ* (A.B. v Switzerland), კომისიის 1995 წლის 22 თებერვლის გადაწყვეტილება, DR 80, გვ. 66 (იძულებითი სამედიცინო ჩარევა - პატიმრისათვის შარდის ანალიზის ჩატარება - ჩაითვალა პირად ცხოვრებაში ჩარევად, მაგრამ დასაბუთდა, რომ ეს აუცილებელი იყო დანაშაულისა და უწესრიგობის პრევენციისათვის).

⁹³ 1999 წლის 5 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *მატერი სლოვაკეთის წინააღმდეგ* (Matter v Slovakia), პუნქტები 64-72 (დადასტურდა, რომ ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე დაკავებული პირის იძულებითი შემოწმება მისივე ინტერესებიდან გამომდინარეობს).

უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე, არეულობისა და დანაშაულის პრევენციისათვის.⁹⁴

საქმეში ლინდშტრომი და მესელი ფინეთის წინააღმდეგ (Lindström and Mässeli v Finland) პატიმრებს მოკლე დროით ჩააცვეს მთლიანი „დაბეჭდილი“ კომბინიზონები, რომელთა გახდაც არ შეეძლოთ, რადგან არსებობდა ეჭვი, რომ გადაყლაპული ჰქონდათ ნარკოტიკები. შედეგად, ორივე პატიმარმა ბიოლოგიური მოთხოვნილება დაიკმაყოფილა კომბინიზონში. აქ სასამართლომ დაადგინა, რომ მე-3 მუხლი არ დარღვეულა, რადგან არსებობდა უსაფრთხოების მტკიცე მიზეზები ერთიანი კომბინიზონის ჩაცმისათვის და განზრახული არ ყოფილა პატიმართა დამცირება. თუმცა, დადგინდა მე-8 მუხლის დარღვევა, რადგან არ არსებობდა საკმარისი სამართლებრივი საფუძველი ამგვარი პრაქტიკის გამოსაყენებლად.⁹⁵

6.4 იძულებითი შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენება

არსებობს რისკი, რომ ასეთი საშუალებების გამოყენების ფაქტი გაუტოლდეს არასათანადო მოპყრობას ან, სულ მცირე, დაარღვიოს ჰარმონიული ურთიერთობა თანამშრომლებსა და პატიმრებს შორის. შეზღუდვის ინსტრუმენტები განისაზღვრება როგორც მექანიკური აღჭურვილობები, რომელთა მოხმარებაც ნაწილობრივ ან სრულად ზღუდავს პირის მოძრაობას. ეს საშუალებები - მათი სპეციფიკიდან გამომდინარე - ქმნის ნამების ან არასათანადო მოპყრობის სხვა ფორმების მალალ რისკს, დაზიანების, ტკივილის ან შეურაცხყოფის მიყენების საფრთხესთან ერთად. ზოგიერთი მოწყობილობა აკრძალულია ან დაგმობილი, როგორც დამამცირებელი და მტკივნეული საშუალება. სამედიცინო ეთიკის სტანდარტი უკრძალავს ჯანდაცვის სამსახურის პერსონალს მონაწილეობას ბრალდებულის ან მსჯავრდებულის შებოჭვის ნებისმიერ პროცედურაში. არ არსებობს თერაპიული გამართლება შეზღუდვის საშუალებათა ხანგრძლივად გამოყენებისათვის - რასაკვირველია, ეს არასათანადო მოპყრობაა.

არსებობს რისკი, რომ შეზღუდვის საშუალებები პირდაპირ და მიზანმიმართულად გამოიყენებოდეს ბოროტად, როგორც არასათანადო მოპყრობის ან პატიმრობაში მყოფი პირების შესაზღუდი იარაღი შემდგომი ცემისა თუ სხვა ტიპის ძალადობრივი მოპყრობისათვის. განზრახ არასათანადო მოპყრობის გარდა, ხელბორკილებისა და შეზღუდვის სხვა საშუალებების გამოყენებაც პრობლემატურია დაკითხვისას, თუკი მათ მიმართავენ პატიმრობაში მყოფი პირის „დასამშვიდებლად“, დასაშინებლად ან „გასატყუარად“, რომ შემდეგ აღიარებითი ჩვენება მოიპოვონ, ანდა რაიმე განცხადება გამოსცეკონ. ამდენად, შეზღუდვის საშუალებები უნდა გამოიყენებოდეს რაც შეიძლება ხანმოკლე დროით და არასოდეს - დასჯის მიზნით. ნამების საწინააღმდეგო კომიტეტის აზრითაც, ამ საშუალებებს უნდა

⁹⁴ 2004 წლის 1 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე *ვან დერ გრაფი ნიდერლანდების წინააღმდეგ* (Van der Graaf v Netherlands (dec)).

⁹⁵ 2014 წლის 14 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ლინდშტრომი და მესელი ფინეთის წინააღმდეგ* (Lindström and Mässeli v Finland), პუნქტები 37-50 და 58-66.

მიმართონ მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევებში და შეწყვიტონ პირველივე შესაძლებლობისთანავე. ისინი არ უნდა იყოს გამიზნული დასასჯელად (ან გახანგრძლივებელი) და ყოველთვის თან უნდა სდევდეს პატიმრის „მუდმივი და ადეკვატური ზედამხედველობა“ თუ სამედიცინო მკურნალობა.⁹⁶

პატიმარს, რომლის წინააღმდეგაც გამოიყენეს ძალის ესა თუ ის ფორმა, უნდა ჰქონდეს დაუყოვნებლივი სამედიცინო შემოწმების უფლება და, საჭიროების შემთხვევაში, ექიმმაც ნახოს. ეს პროცედურა უნდა ჩატარდეს სასამართლო დარბაზს მიღმა, სასურველია, არასამედიცინო პერსონალის დაუსწრებლად, მისი შედეგები კი (პატიმრის ნებისმიერი შესაბამისი განცხადებისა და ექიმის დასკვნების ჩათვლით) ფორმალურად აღირიცხოს და ხელმისაწვდომი იყოს პატიმრისათვის. იმ ძალიან იშვიათ შემთხვევებში, როცა ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენება ხდება საჭირო, პატიმარი უნდა იყოს მუდმივი და სათანადო ზედამხედველობის ქვეშ. გარდა ამისა, ეს საშუალებები უნდა მოიხსნას პირველივე შესაძლებლობისთანავე და არასოდეს გამოიყენებოდეს (ან გახანგრძლივდეს) დასჯის მიზნით და ბოლოს, სავალდებულოა შესაბამისი ჩანაწერის გაკეთება პატიმართა მიმართ ძალის გამოყენების ნებისმიერ შემთხვევაში.⁹⁷

არ არსებობს თერაპიული დასაბუთება ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა ხანგრძლივი გამოყენებისათვის. ის უნდა იყოს კანონიერი, აუცილებელი და პროპორციული.

ფიზიკური ძალის მოხმარება, თუ მკაცრად აუცილებელი არ იყო პატიმრობაში მყოფი პირის ქცევის გამო, პრინციპულად გააჩენს კითხვას: ხომ არ გვაქვს საქმე არასათანადო მოპყრობასთან, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის მნიშვნელობით?⁹⁸ ევროპული ციხის წესებიც აშკარად აღნიშნავს, რომ ძალის ან იძულებითი შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენება შესაძლებელია გამართლდეს მხოლოდ მკაცრად განსაზღვრულ შემთხვევებში (როგორცაა თავდაცვა, გაქცევის მცდელობა, აქტიური თუ პასიური ფიზიკური წინააღმდეგობა კანონის ან რეგულაციის საფუძველზე გაცემული ბრძანების მიმართ). ამასთან, არ უნდა გამოიყენებოდეს იმაზე მეტი ძალა, ვიდრე მკაცრად აუცილებელია. პერსონალმა უნდა გაიაროს სათანადო ტრენინგებიც, რათა შეძლოს აგრესიულ პატიმართა შეკავება.⁹⁹

⁹⁶ მე-2 საერთო ანგარიში, პუნქტი 53; იხ. ასევე მე-11 საერთო ანგარიში, პუნქტი 26: „სათანადოდ შერჩეული და განვრთვნილი პერსონალი, რომელიც გამოირჩევა პატიმართა მიმართ სწორი დამოკიდებულებითა და საქმისადმი პროფესიული მიდგომით, ყოველთვის იქნება პუნანური სასჯელადსრულების სისტემის ქვაკუთხედი. პატიმრებთან პოზიტიური ურთიერთობის დამყარება უნდა ჩაითვალოს ამ პროფესიული მიდგომის მთავარ მახასიათებლად“. ქვეყნებზე ანგარიშებიდან იხ. CPT/Inf(2009) 25 [ბოსნია და ჰერცეგოვინა], პუნქტი 77: „თვითდაზიანების რისკის ქვეშ მყოფი პატიმრების შეზღუდვა და სანაოლზე ხელბორკილით მიბმა დაუშვებელია. არსებობს ალტერნატიული მექანიკური საშუალებები პატიმრის შესაბოჭად, რომელთა გამოყენებაც მეტად შესაბამისი იქნება და ნაკლებ დაზიანებას გამოიწვევს“.

⁹⁷ მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (92) 3, პუნქტი 53.

⁹⁸ რიბიტში ავსტრიის წინააღმდეგ (Ribitsch v Austria), (1995), A336, პუნქტი 38; და ტეკინი თურქეთის წინააღმდეგ (Tekin v Turkey 1998-IV), პუნქტი 53.

⁹⁹ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია Rec(2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ. წესები 64-68.

ეს პრინციპი ეხება ხელბორკილების გამოყენებასაც. პატიმრებს არ უნდა შეუბოროტონ ხელები, თუკი არ არსებობს მძიმე უსაფრთხოების სარწმუნო მიზეზი. ფიზიკური შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენება ლეგიტიმურია მხოლოდ მაშინ, თუ ის კანონიერი, აუცილებელი და პროპორციულია.¹⁰⁰

საქმეში ტარარიევა რუსეთის წინააღმდეგ (Tarariyeva v Russia) მე-3 მუხლის დარღვევად ჩაითვალა მძიმე ავადმყოფი პატიმრის ხელბორკილებით მიბმა სანოლზე, ამის აუცილებლობის გარეშე.¹⁰¹ მსგავსი დარღვევა დადგინდა საქმეში ფილიზ უიანი თურქეთის წინააღმდეგ (Filiz Uyan V Turkey), სადაც ხელბორკილები არ მოხსნეს გრძელვადიან ქალ პატიმარს გინეკოლოგიურ შემოწმებაზე გაყვანისას. თავის მხრივ, ეს შემოწმება ჩატარდა მამრობითი სქესის ბადრავის თანდასწრებით.¹⁰²

საქმეში კაშაველოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ (Kashavelov v Bulgaria) მე-3 მუხლის დარღვევა დადგინდა იმის გამო, რომ პატიმარს სისტემატურად აღებდნენ ხელბორკილებს, როცა გაჰყავდათ საკნიდან. მიუხედავად იმისა, რომ არ არსებობდა რისკის არანაირი ინდიკატორი, ეს პრაქტიკა გრძელდებოდა 13 წლის განმავლობაში. სასამართლომ ახსენა წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის სტანდარტი, რომ ხელბორკილების სისტემატური დადება უტოლდება არასათანადო მოპყრობას.¹⁰³ ამის საწინააღმდეგოდ, არ დადგინდა დარღვევა საქმეში პორტმანი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Portmann v Switzerland), სადაც განსაკუთრებით საშიში ეჭვმიტანილი შებოჭეს ორი საათის განმავლობაში და გამოიყენეს თავსაბურავი, ხელისა და ფეხის ბორკილებთან ერთად.¹⁰⁴

მოკლედ რომ ვთქვათ, შეზღუდვის საშუალებები უნდა გამოიყენებოდეს მხოლოდ გამონაკლის გარემოებებში, როცა სხვა გზა არ არსებობს, რათა შეაკავონ პატიმარი საკუთარი თავის ან სხვების დაზიანებისაგან, ან აირიდონ ვაქცევა გადაყვანისას. როცა ამ საშუალებებს პრინციპულად ლეგიტიმურად მიმართავენ, ღირსების შემლახველი ან მტკივნეული არ უნდა იყოს მათი გამოყენების ფორმა (მაგალითად, ბორკილების გაკეთება საჭიროზე მჭიდროდ). სავალდებულო უნდა გახდეს ამ საშუალებებით სარგებლობის შესაფერისი აღრიცხვა, რათა სათანადოდ გაკონტროლდეს მისი შესაბამისობა. მოკლედ რომ ვთქვათ, შერჩეული მეთოდი არსებული ვითარების პროპორციული უნდა იყოს, შეზღუდვას კი ავტომატურად არ იშველიებდნენ მაშინ, როცა ხანმოკლე გაკავება ხელით, დეესკალაციის უნარების გამოყენებით, შეიძლება სრულიად საკმარისი აღმოჩნდეს.

გარდა ამისა, შეზღუდვის საშუალებებს არასოდეს უნდა მიმართონ დისკრიმინაციული საფუძვლით. გასათვალისწინებელია მონწყვლადობაც,

¹⁰⁰ წამების პრევენციის ქვეკომიტეტის (Subcommittee on Prevention of Torture – SPT) ანგარიში 2008 წელს ბენინში ვიზიტის შესახებ, 2011 წლის 15 მარტი, CAT/OP/BEN/1, პუნქტი 107.

¹⁰¹ *ტარარიევა რუსეთის წინააღმდეგ (Tarariyeva v Russia) 2006-XV, პუნქტები 108–111.*

¹⁰² 2009 წლის 8 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ფილიზ უიანი თურქეთის წინააღმდეგ (Filiz Uyan v Turkey)*, პუნქტები 32–35.

¹⁰³ 2011 წლის 20 იანვრის გადაწყვეტილება საქმეზე *კაშაველოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ (Kashavelov v Bulgaria)*, პუნქტები 38–40.

¹⁰⁴ 2011 წლის 11 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *პორტმანი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Portmann v Switzerland)*, პუნქტები 66-72.

თუნდაც პროცედურები ძალიან მკაფიოდ იყოს განსაზღვრული. მაგალითად, ავადმყოფი ან დაშავებული პირის, ხნიერი პატიმრების, ან შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირების შემთხვევაში.¹⁰⁵

6.5 სამართლო საკანში მოთავსება

სამართლო საკანში მოთავსება ან იზოლაცია არასათანადო მოპყრობის რისკს შეიცავს. წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი მას განსაზღვრავს როგორც „პირის მოთავსებას სხვა პატიმართაგან განცალკევებით, ან ერთ-ერთ პატიმართან ერთად“.¹⁰⁶ ეს ზომა ეკისრება არამდენიმე მიზეზით: დისციპლინური სასჯელის სახით, პატიმრის მხრიდან „ხიფათის“ გამოვლენის პასუხად ან მისი „პრობლემური“ ქცევის გამო, სისხლის სამართლის გამოძიების ინტერესებიდან გამომდინარე, თვითონ პატიმრის მოთხოვნით, ან სხვა პატიმართაგან გამოვლენილი ძალადობისაგან დასაცავად.¹⁰⁷ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტისათვის სამართლო საკანში მოთავსება ყოველთვის დასაბუთებული უნდა იყოს და აკმაყოფილებდეს შემდეგი აბრევიატურისა და ტერმინების პრინციპებს: PLANN: *Proportionate* -

¹⁰⁵ იხ. ზემოთ განხილული პრეცედენტული სამართალი, გვ. 20-26.

¹⁰⁶ 21-ე საერთო ანგარიში CPT/Inf(28), პუნქტები 53-64 (სამართლო საკანში მოთავსების დეტალური აღწერა). სტამბოლის განცხადება სამართლო საკანში განთავსების შესახებ (2007) განმარტავს, რომ სამართლო საკანში მოთავსება ნიშნავს „პირის ფიზიკურ იზოლაციას, როცა ის მიჯაჭვულია თავის საკანს დღეში 22-იდან 24 საათამდე“ და „როგორც წესი, სხვა ადამიანებთან აზრიანი კონტაქტი შემცირებულია მინიმუმამდე“. „ამ მინიმალურ კონტაქტს, სტიმულის კუთხით, აქვს არა მარტო რაოდენობრივი, არამედ ხარისხობრივი ხასიათი... არსებული მინიმალური სტიმულებისა და შემთხვევითი სოციალური კონტაქტების არჩევანი თავისუფალი არ არის, ძირითადად, მონოტონურია და ხშირად არაეშპათიური“. გარდა ამისა, იხ. მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესი 53: „უსაფრთხოების გაძლიერებული ღონისძიებები შეიძლება გამოყენებული იქნას მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში. დაწესებულებაში უნდა არსებობდეს მკაფიო პროცედურები პატიმრის მიმართ ასეთი ღონისძიებების გამოყენებისათვის. მათი ხასიათი და ხანგრძლივობა, ასევე საფუძველი, რის გამოც შეიძლება მიმართონ სპეციალურ ზომებს, განისაზღვრება ეროვნული კანონმდებლობით... მსგავსი ღონისძიებები პატიმართა მიმართ უნდა გამოიყენონ ინდივიდუალურად და არა ჯგუფურად“. საერთაშორისო სტანდარტებისათვის იხ. სტამბოლის განცხადება სამართლო საკანში მოთავსებისა და მისი შედეგების შესახებ (2007); აგრეთვე ანგარიში წამების შესახებ, მომზადებული გაეროს საგანგებო მომხსენებლის მიერ, doc A/66/268 (2011). იხ. ასევე: გაეროს სტანდარტული წესები ქალი პატიმრებისადმი მოპყრობისა და ქალი სამართალდამრღვევების მიმართ არასაპატიმრო სასჯელის შეფარდებაზე („ბანგკოკის წესები“) (2010), წესი 22 (სამართლო საკანში მოთავსების აკრძალვა ორსული და ჩვილბავშვიანი ქალებისა თუ დედების მიმართ, რომელთაც ბავშვი ბუნებრივ კვებაზე მკავთ).

¹⁰⁷ 21-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2011) 28, პუნქტი 53. სტამბოლის განცხადება სამართლო საკანში მოთავსებისა და მისი შედეგების შესახებ (2007) აღნიშნავს, რომ „სოფლიოს სისხლის სამართლის სხვადასხვა სისტემაში არსებობს ოთხი გარემოება სამართლო საკანში მოთავსებისათვის: როგორც დისციპლინური სასჯელი; პირის იზოლირებისთვის სისხლის სამართლებრივი გამოძიების მიმდინარეობისას; სულ უფრო ხშირად, როგორც აღმინისტრაციული საშუალება პატიმართა გარკვეული ჯგუფების სამართავად; და სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულებისათვის. ბევრ იურისდიქციაში სამართლო საკანში მოთავსება გამოიყენება ფსიქიკური ალილობის მქონე პირთა ფსიქიატრიული ან სამედიცინო მკურნალობის სანაცვლოდაც. და კიდევ, ამ ზომას უფრო ხშირად მიმართავენ, როგორც დაკითხვის შემაღდგველ ნაწილს და არცთუ იშვიათად ახლავს პირთა იძულებით გაუჩინარებას ან პატიმრობას გარე სამყაროსთან კავშირის გარეშე“. 21-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2011) 28, პუნქტი 55.

პროპორციულობა, ანუ პირდაპირი კავშირი რეალურ თუ პოტენციურ ზიანთან, რომელზეც რეაგირებაა საჭირო (რაც უფრო მყარია განცალკევების მიზეზი, მით ხანგრძლივია მოთავსება); *Lawful* - კანონიერება, ანუ მკაფიოდ და ადეკვატურად რეგულირება შიდა კანონმდებლობით; *Accountable* - აღრიცხვა, ანუ მკაფიოდ და დეტალურად აღრიცხული გადაწყვეტილების მიღება და შემდგომი მიმოხილვა; *Necessary* - აუცილებლობა, ანუ მხოლოდ და მხოლოდ შემზღვევის საჭიროება კონკრეტული შედეგის მისაღწევად; *Non-discriminatory* - არადისკრიმინაციულობა, ანუ რელიგიანტურ მოსაზრებათა გათვალისწინება მისი დაწესებისას.¹⁰⁸

თუ სამართლო საკანში მოთავსება სასჯელის სახით გამოიყენება:

სამართლო საკანში მოთავსების ძალიან სამიანო ეფექტის გათვალისწინებით, წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი მიიჩნევს, რომ პროპორციულობის პრინციპის მოთხოვნებით, ამზომის გამოყენება დისციპლინური სასჯელის სახით დასაშვებია მხოლოდ გამონაკლის შემთხვევებში და როგორც უკანასკნელი გამოსავალი, შეძლებისდაგვარად მოკლე პერიოდით. კომიტეტის აზრით, მაქსიმალური ვადა მოცემული დანაშაულისათვის არ უნდა აღემატებოდეს 14 დღეს (სასურველია, ნაკლებიც). არასრულწლოვანთა შემთხვევაში, იგი დაჟინებით მოითხოვს, რომ სამართლო საკანში მოთავსება, დისციპლინური სანქციის სახით, გამოიყენონ მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში და ძალიან მოკლე დროით.¹⁰⁹ გარდა ამისა, უნდა იკრძალებოდეს დისციპლინური სასჯელის ზედმედ დაკისრება, რაც გამოიწვევს სამართლო საკანში უწყვეტად ყოფნას, მაქსიმალურ ვადაზე მეტხანს. პატიმრის ნებისმიერი დანაშაული, რომელიც უფრო მკაცრ სანქციებს საჭიროებს, უნდა განიხილებოდეს სისხლის სამართლის სისტემით, სამართლო საკანში მოთავსების მიზეზები და ხანგრძლივობა კი სრულად აისახოს დისციპლინური მოსმენის ჩანაწერში. ეს ჩანაწერები ხელმისაწვდომი უნდა იყოს მენეჯერებისა და საზედამბებლო ორგანიზაციისათვის. ასევე უნდა არსებობდეს ქმედითი სააპელაციო პროცესი, რომლის დროსაც ხელახლა განიხილება დადგენილი ბრალეულობა და/ან დაკისრებული სასჯელი, რათა პრაქტიკულად შეიცვალოს იგი. აუცილებელი თანმხლები ამ პროცესისა არის მზაობა, რომ პატიმრებს სამართლებრივი დახმარება აღმოუჩინონ ამგვარ ვითარებაში. მსგავსი სანქციით დასჯილი პირების ყოველდღიურად უნდა მოინახულოს ციხის დირექტორმა ან უფროსი მენეჯმენტის რომელიმე წარმომადგენელმა, და თუ პატიმრის მდგომარეობა ან ქცევა მოითხოვს, გამოსცეს ბრძანება განცალკევებით ყოფნის შეწყვეტაზე. ამგვარი ვიზიტებისა და მათთან დაკავშირებული გადაწყვეტილებების შესახებ უნდა გაკეთდეს შესაბამისი ჩანაწერები.¹¹⁰

რაც შეეხება იზოლაციის გავლენას პატიმრის პიროვნებაზე, სასამართლო იმეორებს, რომ სამართლო საკანში მოთავსების ყველა ფორმას, სათანადო ფსიქიკური და ფიზიკური სტიმულების გარეშე, დიდი ალბათობით, თანახლავს გრძელვადიანი სამიანო ეფექტი, რისი შედეგიც არის გონებრივი და სოციალური შესაძლებლობების გაუარესება. უვადო პატიმართა

¹⁰⁸ 21-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2011) 28, პუნქტი 55.

¹⁰⁹ 24-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2015) 1, პუნქტი 128.

¹¹⁰ 21-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2011) 28, პუნქტები 56 და 57.

სეგრეგაცია ციხის დანარჩენი მოსახელობისა და ერთმანეთისაგან, ისე, რომ ჩამოშორდეს საკნისგარე აქტივობებსა და შიდა სტიმულებს, ასევე შეიძლება გახდეს ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლის დარღვევის მიზეზი. ამდენად, იზოლაციას უნდა ამართლებდეს უსაფრთხოების განსაკუთრებული მიზეზები.

დადგება თუ არა მე-3 მუხლის დარღვევის საკითხი, დამოკიდებულია თითოეული შემთხვევის კონკრეტულ გარემოებებზე, კერძოდ: რა პირობებში დაეკისრა პირს ეს ზომა, მისი სიმკაცრის დონე, ხანგრძლივობა, მიზანი და გავლენა პატიმარზე. სამართლო საკანში მოთავსება განუსაზღვრელი დროით ან სენსორული და სოციალური იზოლაციის თანხლებით, ეწინააღმდეგება მე-3 მუხლის გარანტიებს,¹¹¹ თუმცა, განცალკევების სხვა ფორმებიც შეიძლება არღვევდეს ამ მუხლს, როცა არ ზრუნავენ სათანადო ფსიქიკურ და ფიზიკურ სტიმულაციამ, ან არ ითვალისწინებენ არსებულ მატერიალურ პირობებსა თუ პატიმრის ჯანმრთელობის მდგომარეობას.¹¹² *რუმინეთში ეროვნული სახელმძღვანელო პრინციპები ცდილობს, შეზღუდოს სამართლო საკანში მოთავსება - მაგალითად, პატიმარი განაცალკევონ მხოლოდ მანამდე, სანამ გონივრული ალტერნატივა გამოჩნდება; ანუ როცა სეგრეგაციის მიზეზი უკავშირდება კონკრეტულ ციხეს, პატიმარი უნდა გადაიყვანონ სხვა დაწესებულებაში, რითაც განცალკევების საჭიროებაც გაქრება. განცალკევებულ პატიმარს აქვს თავის იურიდიულ წარმომადგენელთან ურთიერთობის უფლება და ინარჩუნებს ყველა შესაბამის საშუალებას ოჯახთან კავშირისათვის, თუკი სხვაგვარად არ მოითხოვს უსაფრთხოების საჭიროებები. მას ასევე უნდა ჰქონდეს აქტივობებში მონაწილეობის საშუალება (თუ შესაძლებელია, სხვა პატიმრებთან ერთად), რათა აირიდოს სენსორული დეპრივაცია. გაერთიანებულ სამეფოში [ინგლისი და უელსი] სამართლო საკანში მოთავსებული პატიმრები მკაცრად კონტროლდებიან. მათ ყოველდღე ნახულებს ციხის მმართველი, ასევე, კაპელანი, დამოუკიდებელი მონიტორინგის საბჭო და სამედიცინო პერსონალი. თვითღამიანების რისკის შემცველი პატიმრები - თუ მათ სამართლო საკანში მოთავსება უნევთ - მონწმედებიან უსაფრთხოების ალგორითმით, რითაც განისაზღვრება პატიმრის შესაძლებლობა სეგრეგაციასთან გასამკლავებლად. ასევე საგანგებოდ მონწმდება უსაფრთხოების ნორმებიც, რათა პატიმარმა შეძლოს სამართლო საკანში დაცულად ყოფნა.*

¹¹¹ ვან დერ ვენი ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Van der Ven v Netherlands), 2003-II, პუნქტი 51; და რამიროს სანჩესი საფრანგეთის წინააღმდეგ (Ramirez Sanchez v France) [GC], 2006-IX, პუნქტი 138 და პუნქტები 125-150 (ტერორისტის სამართლო საკანში მოთავსება ხანგრძლივი დროით: მე-3 მუხლის დარღვევა არ დადგინდა მისი იურიდიული წარმომადგენლის ვიზიტითა რაოდენობის გათვალისწინებით).

¹¹² იხ. მაგ: 2004 წლის 11 მარტის გადაწყვეტილება საქმეზე *იორგოვი ბულგარეთის წინააღმდეგ* (Iorgov v Bulgaria), პუნქტი 83 (გონებრივი შესაძლებლობებისა და სოციალური უნარების გაუარესება გრძელვადიან პერსპექტივაში); 2011 წლის 7 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე *კსულოვი უნგრეთის წინააღმდეგ* (Csüllög v Hungary), პუნქტი 34 (სამართლო საკანში ხანგრძლივად მოთავსება პატიმრობის არასათანადო პირობებში); 2011 წლის 7 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *ჰელიგ ვერმანიის წინააღმდეგ* (Hellig v Germany) (პატიმრის ტანსაცმლის გარეშე მოთავსება უსაფრთხოების საკანში მთელი კვირის განმავლობაში); და 2011 წლის 10 ნოემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *პლატი ვ საფრანგეთის წინააღმდეგ* (Plathey v France), პუნქტები 39-57 (ბინძურ და აქოთებულ სადამსჯელო საკანში 23 საათით მოთავსება ერთი თვის განმავლობაში: დარღვევა).

სამართლო საკანში მოთავსება უნდა იყოს კანონიერი, აუცილებელი და პროპორციული. განცალკევება განუსაზღვრელი დროით ან არასაკმარისი ფსიქიკური სტიმულებით, ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას.

უფრო კონკრეტულად, ამგვარი ღონისძიების დაკისრება შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ის შეესაბამება ეროვნულ კანონმდებლობას და თან ახლავს სათანადო პროცედურული გარანტიები.

მაშასადამე, მე-3 მუხლის დარღვევას იწვევს სამართლო საკანში მოთავსება მაშინ, როცა პატიმრის მხრიდან არსებული რისკი უკმარისა დაკისრებული ზომის გასამართლებლად, ან ამ შემთხვევების კავშირი სამართლო საკანში მოთავსების მიზნებთან მყარად არ არის დასაბუთებული.¹¹³

6.6 დისციპლინური პროცედურები

შიდასახელმწიფოებრივი ციხის წესები უსათუოდ შეიცავს რეგულაციებს ამ დაწესებულებაში საჭირო წესრიგის დასაცავად, მათი დარღვევა კი სახეციების გამოყენების აუცილებლობას წარმოშობს. ევროპული ციხის წესები აღიარებს, რომ დისციპლინა და წესრიგი აუცილებელია ციხეში სათანადო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. აქედან გამომდინარე, შიდასახელმწიფოებრივი რეგულაციები უნდა განსაზღვრავდეს, როგორი ქცევა მიიჩნევა დისციპლინურ დანაშაულად, რა ტიპისა და ხანგრძლივობის უნდა იყოს დარღვევის აღმოჩენის შემთხვევაში დაკისრებული სასჯელი, ხელისუფლების რომელ ორგანოს აქვს მისი დაწესების უფლებამოსილება და რომელ სააპელაციო ორგანოს უნდა მიმართოს პატიმარმა.¹¹⁴

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტიც აუცილებლად მიიჩნევს მოსალოდნელი ქცევისა და ოფიციალურად დადგენილი თუ პრაქტიკაში დანერგილი დისციპლინური პროცედურების მკაფიო ფორმულირებას. ამით თავიდან აიცილებენ არაოფიციალურ კონტროლს ან მისი უმართავი სისტემის ჩამოყალიბებას, ასევე, ფორმალური პროცედურების პარალელურად არსებული არაოფიციალური რეჟიმების ამოქმედებას.¹¹⁵ ამგვარად, საეჭვო ინსტიტუციური პრაქტიკა, რომელიც მუშაობს პრინციპით „რაც შეიძლება ნაკლები ქაღალდი და მეტი ეფექტი“. პატიმრები უნდა სარგებლობდნენ

¹¹³ 2012 წლის 9 ოქტომბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *X თურქეთის წინააღმდეგ (X v Turkey)*, პუნქტები 31-45 (პოლისეფსუალი პატიმრის სრულ იზოლაციაში ყოფნა 8 თვეზე მეტხანს, მისი სხვა პატიმრებისაგან დაცვის მიზნით: დარღვევა); 2005 წლის 21 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *როდე დანიის წინააღმდეგ (Rohde v Denmark)*, პუნქტი 93 (წინასწარ პატიმრობაში მყოფი პატიმარი თითქმის მთელი წელი იმყოფებოდა სამართლო საკანში: დარღვევა არ დადგინდა).

¹¹⁴ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესები 55-63.

¹¹⁵ შემდგომი ანალიზისათვის, იხ. Morgan, R. and Evans, M., *Combating Torture in Europe* (წამებასთან ბრძოლა ევროპაში), Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2002 (ევროპის საბჭოს გამომცემლობა), გვ. 117-121.

თავიანთი უფლებებით და შეეძლოთ მათზე დაკისრებული სასჯელის გასაჩივრება. ნებისმიერი სასჯელი უნდა ასახავდეს დანაშაულს და იყოს პროპორციული. აუცილებელია ისიც, რომ ამა თუ იმ სახის სადამსჯელო ფორმის დაწესებას (მაგ: სამართლო საკანში მოთავსება ან „საგანგებო შეზღუდვა“) თან ახლდეს სათანადო გარანტიები. არსებობს სხვა პროცედურებიც, როგორცაა პატიმრის არანებაყოფლობით მოთავსება ციხეში მყოფი სხვა პირებისაგან განცალკევებით, დისციპლინიდან ან უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე. ამგვარ პროცედურებსაც უნდა ახლდეს ქმედითი გარანტიები, კერძოდ: პატიმარს წერილობით უნდა ეცნობოს მის წინააღმდეგ გამოყენებული ზომის მიზეზები; ასევე, მიეცეს საკუთარი ამრის გამოხატვისა და „გამოყენებული ღონისძიების სათანადო უწყებაში გასაჩივრების შესაძლებლობა“.¹¹⁶ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი მკაფიოდ აცხადებს, რომ არ შეიძლება თვითდაზიანების განხილვა დისციპლინურ საკითხად“.¹¹⁷

აუცილებელი არ არის, ყველა შემთხვევას მიესადაგებოდეს უკვე ჩამოყალიბებული პროცედურული გარანტიები, რომლებიც გამოიყენება სისხლის სამართლის დანაშაულის კონტექსტში. თუმცა, ციხეში ჩადენილი სამართალდარღვევისათვის ეროვნულ კანონმდებლობაში „დისციპლინური“ ან „ადმინისტრაციული“ სასჯელის განსაზღვრა (ნაცვლად „სისხლისსამართლებრივისა“), არ გამორიცხავს ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლით მინიჭებული გარანტიების გამოყენებას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შიდასახელმწიფოებრივი რეგულაციებით, ციხეში ჩადენილი დანაშაულის კლასიფიკაცია „დისციპლინურ“ დარღვევად ვერ იქნება ამომწურავი. რაც უფრო „თვალსაჩინოა“ პოტენციური სანქციის ზიანი, მით მეტია ალბათობა, რომ დანაშაულს მიეცეს სისხლის სამართლის კვალიფიკაცია, განსაკუთრებით, თუ სასჯელი მოიცავს არცთუ უმნიშვნელო თავისუფლების დაკარგვას.¹¹⁸

საქმეში კემპბელი და ფელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Campbell and Fell v United Kingdom) დისციპლინური სასჯელი შეეხო არა მარტო შიდადისციპლინურ საკითხებს, არამედ ქვევას, რომელიც, ეროვნული კანონმდებლობის მიხედვით, სისხლის სამართლის დარღვევად მიიჩნეოდა და ისტებოდა პატიმრობის შეზღუდვების უფლების დაკარგვით სამი წლის განმავლობაში. დანაშაულის განსაკუთრებული სიმძიმის გათვალისწინებით და პატიმრობის დაახლოებით 570-დღიანი გახანგრძლივებით (რაც ნიშნავს ვადამდე გათავისუფლების უფლების დაკარგვას), სასამართლომ

¹¹⁶ მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf(92)3. პუნქტი 55 (ეს მიზეზები „შესაძლებელია არ მოიცავდეს დეტალებს, რომელთა პატიმრისგან დაფარვაც გამართლებულია უსაფრთხოების მოსაზრებებიდან გამომდინარე“).

¹¹⁷ იხ. მაგ: CPT/Inf(2005)13 (avstria), პუნქტი 105: „წამების საწინააღმდეგო კომიტეტს სურს, საში გაუსვას, რომ თვითდაზიანება და სუიციდის მცდელობები ხშირად ირეკლავს არსებულ ფსიქოლოგიურ ან ფსიქიატრიულ პრობლემებსა და გარემოებებს და მათზე რეაგირება უფრო თერაპიული უნდა იყოს, ვიდრე სადამსჯელო“.

¹¹⁸ *ენგელი და სხვები ნიდერლანდების წინააღმდეგ (Engel and others v the Netherlands)* (1976), A. 22, პუნქტები 80-85 (ჭარისკაცს სამხედრო დისციპლინის დარღვევის გამო 2-დღიანი მკაცრი პატიმრობა დაეკისრა. ეს დანაშაული არ ჩაითვალა საკმარისად „სისხლის სამართლის“ კატეგორიაში მოხვედრისათვის); იხ. ასევე განაცხადი No. 7341/76, 1976 წლის 11 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქმეზე *ეგზი შვეიცარიის წინააღმდეგ (Eggs v Switzerland)*, DR 15, გვ. 35.

უყოყმანოდ დაადგინა მე-6 მუხლის დარღვევა, რომელიც მოქმედებდა ციხის დისციპლინური საქმისწარმოების დროსაც და, ამდენად, სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება ძალაში უნდა ყოფილიყო.¹¹⁹

საქმეში ეზე და კონორი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Ezeh and Connors v United Kingdom*) ორი პატიმარი დასაჯეს ციხეში ჩადენილი მძიმე დანაშაულის გამო: პრობაციის ოფიცრისათვის სიკვდილით დაშუქრება და თავდასხმა ციხის ოფიცერზე. ორივეს უარი ეთქვა იურიდიულ წარმომადგენლობაზე საპატიმროში საქმის განხილვისას. ორივე დამნაშავედ ცნეს და ჩამოართვეს ვადამდე გათავისუფლების უფლება. სასამართლომ დაადგინა, რომ იურიდიულ წარმომადგენლობაზე უარის თქმა მე-6 მუხლის მოთხოვნების დარღვევაა, პატიმრობის ვადაზე დღეების დამატება კი - ახალი თავისუფლების აღკვეთა დასჯის მიზნით.¹²⁰

¹¹⁹ კემპბელი და ფელი გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Campbell and Fell v United Kingdom*), (1984) A 80, პუნქტები 69-73.

¹²⁰ ეზე და კონორის გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (*Ezeh and Connors v United Kingdom*), [GC] 2003-X, პუნქტები 90-130.

თავი 7

პერსონალთან დაკავშირებული საკითხები

7.1 შესავალი

ციხის თანამშრომელთა შერჩევასა და ტრენინგებს საკვანძო მნიშვნელობა აქვს არადისკრიმინაციული პოლიტიკის განხორციელებისათვის. პერსონალი უძღვება ძალიან მნიშვნელოვანი საჯარო მომსახურების სფეროს და მისი შერჩევა, ტრენინგები და სამუშაო პირობები უნდა იძლეოდეს მაღალი სტანდარტის დაცვის შესაძლებლობას პატიმრებზე ზრუნვისას.

საუკეთესოდ აღჭურვილი ციხეც კი, უახლესი მატერიალური პირობებით, უკმარი იქნება, თუ პერსონალი მოწოდების სიმალლეზე არ დადგება. ნამების საწინააღმდეგო კომიტეტს არაერთხელ აღუნიშნავს, რომ პატიმრებსა და თანამშრომლებს შორის კონსტრუქციული ურთიერთობა უაღრესად მნიშვნელოვანია დაძაბულობის შემცირებისათვის. აქედან გამომდინარე, მეტია დაწესებულებაში ძალადობის შემცირების ალბათობაც. როგორც აღინიშნა, არასათანადო მოპყრობის პრევენციისათვის მეტად საგულისხმოა ქმედითი კონტროლი და დაცული გარემოს შექმნა „დინამიკური უსაფრთხოების“ მიდგომებით. არასათანადო მოპყრობის პრევენციის აუცილებელი კომპონენტი სწორედ ციხის პერსონალი და ხელმძღვანელობაა.

პატიმრებსა და თანამშრომლებს შორის კონსტრუქციული ურთიერთობა უაღრესად მნიშვნელოვანია დაძაბულობის შემცირებისათვის. აქედან გამომდინარე, მეტია დაწესებულებაში ძალადობის შემცირების ალბათობაც.

7.2 პერსონალის შერჩევა, ტრენინგი და დასაქმების პირობები

ციხის თანამშრომელთა ღირსების დაცვა ფუნდამენტურად მნიშვნელოვანია არასათანადო მოპყრობის პრევენციისთვის. ამ აშკარა ფაქტს აღიარებს ევროპის საბჭოს ბევრი სტანდარტი, მათ შორის, მინისტრთა კომიტეტის რეგულაციები და რეკომენდაციები წევრი სახელმწიფოების მიმართ. ეს კიდევ ერთხელ გამოკვეთს პერსონალის შერჩევის, დაქირავებისა და ტრენინგების საკვანძო მნიშვნელობას.¹²¹

კერძოდ, ევროპული ციხის წესები ხაზგასხმით აღნიშნავს, რომ ციხის სერვისი საჭაროა და ძალიან მნიშვნელოვანი როლი აკისრია თითოეული პატიმრის ღირსების შენარჩუნებაში:

- 72.1 ციხეები უნდა იმართებოდეს ეთიკური პრინციპებით, რაც გულისხმობს ვალდებულებას, ყველა პატიმარს ეპყრობოდნენ თანასწორად, ჰუმანურად და მათი ადამიანური ღირსების პატივისცემით.*
- 72.2 ციხის თანამშრომლებმა მკაფიოდ უნდა გამოაცხადონ ციხის სისტემის მუსტი მიზანი. მენეჯმენტმა უნდა უხელმძღვანელოს ამ მიზნის მიღწევას.*
- 72.3 ციხის თანამშრომელთა ვალდებულებები სცდება უბრალოდ დაცვის ფუნქციებს. მათ უნდა გაითვალისწინონ, რომ საჭიროა ხელი შეუწყონ პატიმართა საზოგადოებაში რეინტეგრაციას სასჯელის მოხდის შემდეგ, რაც პოზიტიური ზრუნვითა და მხარდაჭერით მიიღწევა.*
- 72.4 ციხის თანამშრომელები უნდა მოქმედებდნენ მაღალი პროფესიონალიზმის სტანდარტებით.*
- 73. ციხის ადმინისტრაციის პრიორიტეტი უნდა იყოს ციხის თანამშრომლებთან დაკავშირებული წესების მუსტად შესრულება.*
- 74. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა ექცეოდეს ურთიერთობების მართვას ციხის მმართველ და მათ დაქვემდებარებულ თანამშრომლებს შორის.*
- 75. ციხის თანამშრომლები ყოველთვის ისე უნდა იქცეოდნენ და ასრულებდნენ საკუთარ ვალდებულებებს, რომ გავლენა მოახდინონ პატიმრებზე და იყვნენ კარგი მაგალითი, აგრეთვე დაიმსახურონ პატივისცემა.*

თანამშრომლების - განსაკუთრებით, ციხის ოფიცრების - დაქირავება უნდა დაეფუძნოს პერსონალის სიფრთხილით შერჩევას.

¹²¹ იხ. მინისტრთა კომიტეტის რეგულაციები: (66)26 ციხის პერსონალის სტატუსზე, დაქირავებასა და ტრენინგებზე; და (68)24 პენიტენციურ დაწესებულებათა ხელმძღვანელი თანამშრომლების სტატუსზე, შერჩევასა და ტრენინგებზე; ასევე, მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციის (97)12 დანართი I სანქციებისა და ღონისძიებების აღმასრულებელი პერსონალის შესახებ.

გასათვალისწინებელია პიროვნული თვისებები, დამოკიდებულებები, მოტივაცია, ინტერპერსონალური და კარგი სამუშაო ურთიერთობების დამყარების უნარები, გარემოებებისადმი მტკიცე, მაგრამ სამართლიანი დამოკიდებულებისაკენ სწრაფვა, წონასწორობის შენარჩუნებისა და გადაწყვეტილების სწრაფად მიღების უნარები. ერთი სიტყვით, ახალი თანამშრომლების შერჩევას მენეჯმენტმა „ყურადღება უნდა გაამახვილოს ინტეგრირების, ჰუმანურობის და პროფესიული შესაძლებლობების საჭიროებასა და პიროვნულ შეთავსებაზე იმ კომპლექსურ სამუშაოსთან, რომლის კეთებაც მოუწევთ“. თანამშრომლები არა მარტო „სიფრთხილით უნდა შეირჩნენ, სათანადოდაც უნდა გადამზადდნენ როგორც სანყის, ასევე შემდგომ ეტაპებზე. მათ უნდა უხდიდნენ, როგორც პროფესიულ მუშაკებს და პქონდეთ სტატუსი, რომელსაც სამოქალაქო საზოგადოება პატივს სცემს“ (ნესი 76). ციხის თანამშრომლები, „ჩვეულებრივ, უნდა ინიშნებოდნენ მუდმივი კონტრაქტით და დაცულნი იყვნენ საჯარო მოხელის სტატუსის შესაბამისად. პერსონალი უნდა გამოირჩეოდეს სანიმუშო ქცევით, აქტიურობით, ფიზიკური და გონებრივი ჯანმრთელობით და ადეკვატური განათლებით“. მათ უნდა უხდიდნენ მიმზიდველ ხელფასს, რომ შეძლონ კარგი პერსონალის შენარჩუნება, და უქმნიდნენ ისეთ სამუშაო პირობებს, რომლებიც „ასახავს სამსახურის, როგორც სამართალდამცველი ორგანოს ზუსტ ბუნებას“.¹²²

პერსონალის ტრენინგები შეიძლება განსხვავდებოდეს სხვადასხვა ქვეყანასა და დაწესებულებაში, გამომდინარე სპეციფიკური ფაქტორებიდან. მიუხედავად ამისა, ერთი სისტემის ფარგლებში ტრენინგების ჩატარებისა და შემდგომი განათლების ერთნაირი პირობები და სტანდარტები უნდა იყოს დაცული. აუცილებელი წინაპირობა ტრენინგები სანყის და მომდევნო ეტაპებზე (და სპეციალიზებული ტრენინგი პატიმართა მონწყვლადი ჯგუფებისათვის), ხოლო ბოლოს, პასუხისმგებლობების აღებად, ტესტირების გავლა. ტრენინგი უნდა მოიცავდეს ცოდნას არა მარტო თეორიულ (როგორცაა კანონმდებლობა სისხლის სამართლისა და სასჯელაღსრულების შესახებ, პროფესიული სტანდარტები და სხვა) და ტექნიკურ უნარებში (ძალისა და შეზღუდვის საშუალებათა გამოყენება, თავდაცვა ან პირველადი დახმარება), არამედ პიროვნულ თვისებების მხრივაც, კერძოდ, ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში.

ტრენინგი უნდა მოიცავდეს შესაბამის მითითებებს ადამიანის უფლებათა დაცვის საერთაშორისო და რეგიონულ ინსტრუმენტებსა და სტანდარტებზეც, კერძოდ, ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციაზე, წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის სტანდარტებსა და ევროპული ციხის წესების გამოყენებაზე.

უშუალოდ პატიმრებთან მომუშავე პერსონალი უნდა გადიოდეს ტრენინგს ისეთი ტექნიკის დასაუფლებლად, რომ მინიმალურად გამოიყენოს ძალა აგრესიულ პატიმართა შებოჭვისას. სპეციალიზებულ საკითხებზე საგანგებო ტრენინგები უნდა ჩაუტარდეთ თანამშრომლებს, რომლებსაც უხდებოთ მუშაობა პატიმართა განსაკუთრებულ ჯგუფებთან, მაგალითად: უცხო

¹²² მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესები 76-79.

ქვეყნის მოქალაქეები, ქალები, არასრულწლოვნები ან პირები ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემებით.¹²³

მენეჯმენტმა უნდა უზრუნველყოს, რომ კარიერის განმავლობაში თითოეულმა თანამშრომელმა გაიუმჯობესოს ცოდნა და პროფესიული უნარები იმ ტრენინგებზე დასრულებით, რომლებიც სამუშაო ადგილას გარკვეული ინტერვალებით ჩატარდება.

თანამშრომლებმა, რომლებსაც უხდებათ პატი-
მართა სპეციფიკურ ჯგუფებთან ურთიერთობა,
საგანგებო ტრენინგები უნდა გაიარონ სპეცი-
ალიზებული მუშაობისთვის.

მოკლედ რომ ვთქვათ, მთელი პერსონალი - მათ შორის ხელისუფლების ორგანოები, სააგენტოები, პროფესიონალები და გაერთიანებები, ჩართულნი საშიშ დამნაშავეთა შეფასებასა და მოვლაში - უნდა შეირჩეს განსაზღვრული უნარებისა და კომპეტენციების საფუძველზე და იყოს პროფესიული ზედამხედველობის ქვეშ.¹²⁴ მათ უნდა ჰქონდეთ საკმარისი რესურსი და უტარდებოდეთ ტრენინგები ამ ჯგუფის განსაკუთრებული საჭიროებების, რისკფაქტორებისა და პირობების შესაფასებლად და დასაძლევად. საგანგებო კომპეტენცია საჭიროდება იმ დამნაშავეთა მოვლას, რომელთაც ფსიქიკური აშლილობა აწუხებთ. საჭიროა ტრენინგების ორგანიზება ციხისშიდა და ციხისგარე უწყებათაშორის თანამშრომლობის საკითხებში.

ეს თემები მეორდება წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ანგარიშებში, სადაც აღიარებულია, რომ კარგად განვითარებული კომუნიკაციის უნარები ეხმარება ციხეებში დაძაბულობის შემცირებას და ხელს უწყობს პერსონალს სიტუაციების მოგვარებაში ფიზიკური ძალის გამოყენებლად.¹²⁵ დინამიკური უსაფრთხოება ხაზგასმულია: ციხის პერსონალი უნდა ესწრაფოდეს ზომიერი ეტოსის დამყარებას დანესებულებაში, რათა თანამშრომლებსა და პატიმრებს შორის ჩამოყალიბდეს კონსტრუქციული და არა კონფრონტაციული ურთიერთობები. ეს ემსახურება ნებისმიერი ციხის გარემოსათვის სახასიათო დაძაბულობის შესუსტებას და მნიშვნელოვნად შეამცირებს ძალადობრივი ინციდენტებისა და მასთან ასოცირებული არასათანადო მოპყრობის ალბათობას¹²⁶; საბოლოო მიზანია, „ურთიერთობისა და ზრუნვის სულისკვეთება თან ახლდეს კონტროლისა და

¹²³ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესი 81.
¹²⁴ ზედამხედველობით მუშაობა ნიშნავს, რომ პროფესიონალები ან მათი გუნდი - მაგალითად, ფსიქოლოგები, ფსიქოთერაპევტები ან სამკურნალო ჯგუფის წევრები - სარგებლობენ სხვა კონსულტანტების ან ფსიქოთერაპევტების მომსახურებით, რომლებიც აკვირდებიან მათ მუშაობას კლიენტებთან, პროფესიულ და, ხშირად, პიროვნულ განვითარებასთან ერთად. ზედამხედველობა მნიშვნელოვანია ორი მიზეზით: (1) კლიენტების დასაცავად და (2) პროფესიონალთა შესაძლებლობების გასაუმჯობესებლად, რათა მეტი სარგებელი მოუტანონ საკუთარ კლიენტებს. ზედამხედველობა იცავს კლიენტს მესამე, მიუკერძოებელი მხარის ჩარევისაგან პროფესიონალსა და მას შორის ურთიერთობაში და ეხმარება სერიოზული მეთვალყურეობის რისკის შემცირებას. ამავე დროს, ის ხელს უწყობს შესაბამის პროფესიონალებს, რომ დაუფიქრდნენ თავიანთ დამოკიდებულებას კლიენტისადმი.

¹²⁵ მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (92)3, პუნქტები 59-60.
¹²⁶ მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (92)3, პუნქტი 45; და მე-11 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (2001)16, პუნქტი 26.

შებლუდვის ზომებს“.¹²⁷ დინამიკური უსაფრთხოება ვერ მიიღწევა სათანადოდ განვრთნილი თანამშრომლების გარეშე: ამდენად, პერსონალი უნდა დაქირავდეს მისი ინტერპერსონალური უნარების საფუძველზე, რომლებსაც წახალისებენ და განავითარებენ ტრენინგების საშუალებით.

გემთ მოყვანილი მსჯელობა შეიძლება შევაჯამოთ ერთი მარტივი სენტენციით:

„ჰუმანური პენიტენციური სისტემის საძირკველი ყოველთვის იქნება ციხის სათანადოდ შერჩეული და გადაამზადებული პერსონალი, რომელმაც იცის შესაბამისი მიდგომების გამოყენება პატიმრებთან ურთიერთობაში, სამუშაოს კი უყურებს როგორც მონოდებას და არა მარტივ რუტინას“.¹²⁸

7.3 პერსონალის სათანადო რაოდენობა

მართალია უდავოა, რომ „არ არსებობს იმაზე უკეთესი გარანტია თავისუფლებააღკვეთილი პირის მიმართ არასათანადო მოპყრობის წინააღმდეგ, ვიდრე შესაბამისად განვრთნილი ... ციხის ოფიცერი“,¹²⁹ მაგრამ აუცილებელია თანამშრომელთა სათანადო რაოდენობაც:

პერსონალსა და პატიმრებს შორის პოზიტიური ურთიერთობების უზრუნველყოფა დიდწილად დამოკიდებულია კონკრეტულ მომენტში თანამშრომელთა საკმარის რაოდენობაზე თავისუფლების აღკვეთის ადგილებსა და პატიმართა საქმიანობებისათვის გამოყოფილ ტერიტორიებზე. ...პერსონალის სიმწირე და/ან თანამშრომელთა მუშაობის განრიგი, რაც ასუსტებს პატიმრებთან პირდაპირი კონტაქტის შესაძლებლობას, ბუნებრივია, ხელს შეუშლის პოზიტიური ურთიერთობების განვითარებას; უფრო ზოგადად რომ ვთქვათ, წარმოშობს საფრთხიან გარემოს როგორც პერსონალის, ისე პატიმრებისათვის. ...თანამშრომელთა არასაკმარისი ოდენობის შემთხვევაში, ჩნდება ბევრი ზეგანაკვეთური შრომის აუცილებლობა, დანესებულებაში უსაფრთხოების მინიმალური დონისა და რეჟიმის მოთხოვნების უზრუნველსაყოფად. ამგვარმა ვითარებამ შესაძლოა მარტივად გამოიწვიოს სტრესის მაჩვენებლის გაზრდა თანამშრომელთა შორის და მათი ვადამდელი გამოფიტვა, რაც, საბოლოოდ, გააღრმავებს სასჯელალსრულების დანესებულებისათვის ისედაც დამახასიათებელ დაცბულობას.“¹³⁰

ამ საკითხის შემდეგი ასპექტი უკავშირდება ისეთი პერსონალის საკმარის რაოდენობას, რომელიც პატიმართა კონკრეტული ჯგუფების საგანგებო საჭიროებებზე მუშაობს. კერძოდ, ხელი უნდა შეეწყოს შერეული სქესის თანამშრომელთა დასაქმებას, რასაც სასიკეთო ეფექტი ექნება ორივე კუთხით

¹²⁷ იქვე, პუნქტი 45.

¹²⁸ მგ-11 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (2001)16, პუნქტი 26.

¹²⁹ იქვე, პუნქტი 59.

¹³⁰ მგ-11 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (2001)16, პუნქტი 26.

- როგორც პატიმრობის ეთოსის ჩამოსაყალიბებლად, ასევე თავისუფლების აღკვეთის ადგილებში ნორმალური გარემოს შესანარჩუნებლად. ამით ხელი შეეწყობა არასათანადო მოპყრობის პრევენციასაც და გაჩნდება შესაძლებლობა, შესაბამისმა პერსონალმა შეასრულოს გენდერული თვალსაზრისით სენსიტიური სამუშაო - მაგალითად, სხეულის ჩხრევა.¹³¹ წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის ამგვარ სტანდარტთან ამჟამად ბევრი მეორდება 2006 წლის ევროპული ციხის წესებში.¹³²

7.4 განცხადებები ეთიკაზე

თანამშრომელთა შორის პროფესიული თვითშეგნების ამაღლება შესაძლებელია ეთიკური სტანდარტების დაწესებით ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა თავშეკავება დისკრიმინაციისა და პროვოკაციული ქცევისაგან, ან ფიზიკური თუ ფსიქიკური არასათანადო მოპყრობისაგან. კერძოდ, ციხის პერსონალმა უნდა გაითავისოს, რომ მას აქვს პატიმრებსა და მათ ოჯახებზე ინფორმაციის სათანადო მართვის ეთიკური პასუხისმგებლობა. თანამშრომლებმა „არანაირ ვითარებაში არ უნდა აიღონ ქრთამი ან ჩაერთონ კორუფციულ გარიგებებში ბრალდებულ თუ მსჯავრდებულ დამნაშავეებსა და მათ ოჯახებთან. პერსონალმა ყველაფერი უნდა გააკეთოს, რომ ამგვარ საქმიანობაში არ გაერიოს მისი რომელიმე წევრი.“¹³³

¹³¹ იქვე, პუნქტი 32.

¹³² იხ. მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესები 25 და 34.

¹³³ იხ. მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციის (97)12 დანართი I სანქციებისა და ღონისძიებების აღმასრულებელი პერსონალის შესახებ.

თავი 8

საჩივრები, ინსპექტირება და გამოძიების ვალდებულება

8.1 შესავალი

პროფესიული პენიტენციური სისტემა, რომელიც ეფუძნება განუხრელ სწრაფვას ეთიკური ქცევისაკენ, დაკომპლექტებულია განვრთნილი პერსონალით და გამჭადარი აქვს მისიის შესრულების განცდა, არ უნდა უფრთხოდეს ღიაობასა და ზედამხედველობას (პირიქით, მოიგებს კიდევ ამით, რადგან ნაკლოვანებების გამოვლენა საშუალებას მისცემს, საჭირო ნაბიჯები გადადგან ამ საკითხებზე რეაგირებისათვის). „ხარისხის უზრუნველყოფის“ უწყვეტ პროცესს ნამდვილად ხელეწიფება ციხის რეალური და გრძელვადიანი ცვლილება.

მეორე მხრივ, ციხის ჩაკეტილმა გარემომ და არაფორმალური სანქციების შიშმა შეიძლება გაართულოს პატიმრებისათვის (და ზოგჯერ პერსონალისთვისაც) პრეტენზიების გამოთქმა. სადაც ასეთი ვითარებაა, არასათანადო მოპყრობის რისკი მაღალია. შესაბამისად, ევროპული სტანდარტები გარკვეულ პირობებს აწესებს და მოითხოვს ქმედით შიდა პროცედურებს, როგორცაა პატიმართა გასაჩივრების უფლება და პერსონალისა თუ მენეჯერების (და სისხლის სამართლის სისტემაში სხვა მოქმედი პირების) ვალდებულებები. ეს პირობები არსებითად სამი სახისაა: ციხეში ეფექტიანი გასაჩივრების მექანიზმის მუშაობა, ქმედითი მონიტორინგის სისტემის დაარსება შიდა და გარე მონიტორინგის ელემენტთა ჩათვლით, და არასათანადო მოპყრობის ნებისმიერი გამოვლინების ეფექტიანი გამოძიება.

8.2 გასაჩივრებისა და ინსპექტირების მექანიზმები

მოლოდინები, რომ შიდასახელმწიფოებრივ პენიტენციურ სისტემას ექნება გასაჩივრების ეფექტიანი საშუალებები და ქმედითი მონიტორინგის მექანიზმები - თუნდაც არ არსებობდეს რეალური საჩივრები პატიმართა მხრიდან - ესწრაფვის პრობლემების სწრაფად გამოვლენას.

ძირითადი მოლოდინები მოკლედ ასე შეიძლება ჩამოყალიბდეს: უნდა არსებობდეს პრეტენზიების გამოთქმისა და ინსპექტირების ქმედითი პროცედურები, რომლებიც მოიცავს შიდა და გარე გასაჩივრების მექანიზმებს, კონფიდენციალური წვდომის ელემენტებით და დამოუკიდებელი ორგანოს რეგულარული ვიზიტების სისტემით (მაგ: მნახველთა საბჭო ან ზედამხედველი მოსამართლე). ეს შესაძლებელს გახდის ციხის ინსპექტირებას, ასევე, პატიმართა საჩივრების მოსმენასა და მიდევნებას, და უზრუნველყოფს დაცვის მთავარ გარანტიებს არასათანადო მოპყრობის წინააღმდეგ.¹³⁴ ზოგიერთ სახელმწიფოში მოქმედებს მექანიზმი, რომელიც საშუალებას აძლევს პატიმრებს, დამატებითი საჩივრით მიმართონ ადამიანის უფლებათა დაცვაზე პასუხისმგებელ ორგანოს (მაგ: სომხეთში - ადამიანის უფლებათა დაცვის ოფისს); ზოგან კი მუშაობს საჩივრებზე კონფიდენციალური წვდომის სისტემა, სადაც პატიმრებს აქვთ შესაძლებლობა, პირდაპირ მისწერონ ციხის დირექტორებს, თანამშრომელთა ჩაურევლად (მაგ: კვიპროსისა და პორტუგალიის ციხეებში არის დალუქული ყუთები პატიმრებისათვის).

წამების საწინააღმდეგო კომიტეტისთვის პრეტენზიების გამოთქმა და ინსპექტირების ქმედითი პროცედურები მნიშვნელოვანი საკითხია. გარდა იმისა, რომ პატიმრებს უნდა ჰქონდეთ წვდომა შიდა და გარე გასაჩივრების მექანიზმებზე (მათ შორის, კონფიდენციალური წვდომა შესაბამის სისტემაზე), უნდა არსებობდეს დამოუკიდებელი ორგანოც (როგორცაა მნახველთა საბჭო ან ზედამხედველი მოსამართლე), რომელსაც ექნება მათი საჩივრების მოსმენისა და დაწესებულების შემოწმების უფლებამოსილება.¹³⁵ ციხის მონიტორინგისა და ინსპექტირების მექანიზმებმა განსაკუთრებული როლი უნდა შეასრულონ როგორც არასათანადო მოპყრობის, ისე პატიმრობის ცუდი მატერიალური პირობების გამოვლენაში და შეძლონ რეაგირება იმაზე, რაც რისკს უქმნის პატიმრის კეთილდღეობას.

უნდა არსებობდეს პრეტენზიების გამოთქმისა და ინსპექტირების ქმედითი პროცედურები, რომლებიც მოიცავს შიდა და გარე გასაჩივრების მექანიზმებს, კონფიდენციალური წვდომის ელემენტებით და დამოუკიდებელი ორგანოს რეგულარული ვიზიტების სისტემით (მაგ:

¹³⁴ მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (92)3, პუნქტი 54.

¹³⁵ მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (92)3, პუნქტი 54. შემდგომი მსჯელობისათვის ასევე იხ. Evans, M., "Inspecting Prisons: the View from Strasbourg" („ციხეების ინსპექტირება: ხედვა სტრასბურგიდან“), in King, R. and Maguire, M. (eds.), Prisons in Context (ციხეების კონტექსტში), Clarendon Press, Oxford, 1994, გვ. 141-159; და Morris, P., "The Prisons Ombudsman: A Critical Review" („ციხეების ომბუდსმენი: კრიტიკული მიმოხილვა“), European Public Law (ევროპული საჯარო სამართალი), 4, 1998, გვ. 345-378.

მნახველთა საბჭო ან გედამხედველი მოსამართლე). ეს შესაძლებელს გახდის ციხის ინსპექტირებას, ასევე, პატიმართა საჩივრების მოსმენასა და მიდევნებას და უზრუნველყოფს დაცვის მთავარ გარანტიებს არასათანადო მოპყრობის წინააღმდეგ.

ევროპული ციხის წესებიც და წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მიიჩნევს, რომ პატიმრებისთვის გასაჩივრების ქმედითი სისტემის შექმნა მნიშვნელოვანია მათი დაცვის უზრუნველსაყოფად. ხსენებული წესების თანახმად, თავისუფლება აღკვეთილ პირებს უნდა შეეძლოთ, ყოველდღიურად მიმართონ მოთხოვნითა თუ საჩივრით ციხის დირექტორს ან დანიშნულ მენეჯერს და თანამშრომლების დაუსწრებლად გაესაუბრონ ინსპექტორს ან სხვა ორგანოს, რომელსაც საპატიმროში ვიზიტის უფლება აქვს; ასევე უნდა მიეცეთ კონფიდენციალური წვდომის საშუალება ციხის ცენტრალურ ადმინისტრაციასთან ან სასამართლო თუ სხვა უფლებამოსილ ორგანოსთან. ერთადერთი დამაბრკოლებელი ფაქტორი შეიძლება აღმოჩნდეს ის, რომ ზოგიერთი ფორმალური გადაწყვეტილების გასაჩივრება შეიძლება შეიზღუდოს დადგენილი პროცედურებით. ნებისმიერი მოთხოვნა ან საჩივარი ციხის ხელმძღვანელობისადმი საჭიროებს მყისიერ რეაგირებას და დაუყოვნებელ პასუხს.¹³⁶

ამგვარი უფლებების არსებობა აზრს კარგავს, თუ მათ შესახებ ინფორმაცია არ ექნებათ პატიმრებს. ამდენად, ციხეში შესვლისას ამ პირებს წერილობით უნდა ეცნობათ პატიმართა მიმართ მოპყრობის რეგულაციებსა თუ დისციპლინურ მოთხოვნებზე, ინფორმაციის მოპოვების ავტორიზებულ მეთოდებსა და გასაჩივრებაზე, ასევე, ნებისმიერ სხვა საკითხზე, რომელიც აუცილებელია მათი უფლებებისა თუ ვალდებულებების შესაცნობად და დაწესებულების გარემოსთან შესაგუებლად.¹³⁷

8.3 გამოძიების ვალდებულება

საერთაშორისო სამართლის მოთხოვნით, შიდასახელმწიფოებრივ სამართალში უნდა არსებობდეს საჭირო პროცედურულ ღონისძიებათა ფართო

¹³⁶ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესები 70 და 92-93

¹³⁷ მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ, წესი 30(1): „მიღებისა და შემდგომ, საჭიროებისამებრ, პატიმრებს ხშირად უნდა ეცნობათ წერილობით და ზეპირად - მათთვის გასაგებ ენაზე - თავიანთი უფლებები, მოვალეობები და ციხის დისციპლინის მარეგულირებელი წესები“.

სპექტრი, რაც უზრუნველყოფს წამების ქმედით აკრძალვას პრაქტიკაში.¹³⁸ მისი ამოსავალი წერტილი იქნება არასათანადო ფაქტების კრიმინალიზაცია შიდა კანონმდებლობაში. თუმცა, ოდენ წამების, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა თუ დასჯის ამკრძალავი დებულებების შეტანა მასში ვერ უზრუნველყოფს პირთა საკმარის დაცვას.

როცა ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების ყურამდე მივა ინფორმაცია გარემოებებზე, რომლებშიც ივარაუდება არასათანადო მოპყრობა, ჩნდება გამოძიების დაწყების ვალდებულება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლით. ევროპული სასამართლოსთვის ეს ვალდებულება თავს იჩენს „საკმარისად ცხადი მინიშნებებისას წამებასა ან არასათანადო მოპყრობაზე“, ანუ როცა ეს ცნობილი ხდება ხელისუფლების ორგანოებისთვისაც,¹³⁹ ან „საფუძვლიანი საჩივარი“ აღძრავს „გონივრულ ეჭვს“ ამგვარი ფაქტის არსებობაზე.¹⁴⁰ აქცენტი კეთდება არასათანადო მოპყრობის ბოროტად გამოყენების შემთხვევათა გამოძიებაზე.

ეფექტიანი გამოძიების მოთხოვნა არის ვალდებულება, რომელიც სახელმწიფოებს დაეკისრათ ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის რატიფიკაციის შედეგად. იგი ეფუძნება მნიშვნელოვან პრინციპს, რომ უპირველესად სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოები არიან ვალდებულნი, განმარტონ პატიმრის დაზიანების მიზეზები, და არა პატიმრები. ამ მოთხოვნის მიზანია პასუხისმგებლობის დაკისრება ოფიციალური პირებისათვის.

ვალდებულება მოიცავს მთელ რიგ კომპონენტებს, დაწყებული გამოძიების ინიციატივიდან, დამთავრებული შესაბამისი სასჯელის დაკისრებით. მათი შესრულების საუკეთესო გაგება გულისხმობს პასუხისმგებლობის განაწილებას, რაშიც თანაბარი როლი აქვთ პოლიტიკის განმსაზღვრელ პირებს, დამოუკიდებელ გამომძიებლებს, საპროკურორო ხელისუფლების ორგანოებს და მოსამართლეებს. ქვემოთ მოცემულია უახლესი კარგი პრაქტიკის რამდენიმე მაგალითი:

¹³⁸ მაგ. გაეროს წამების საწინააღმდეგო კონვენციის (CAT) დებულებებით, ივარაუდება, რომ ხელშემკვრელ სახელმწიფოებს უნდა ჰქონდეთ შემდეგი ვალდებულებები: არასათანადო მოპყრობის ფაქტების გამოძიების გარდა (ამ კონვენციის მე-12 მუხლი), აუცილებელი „საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული, სამართლებრივი ან სხვა ტიპის ზომების“ მიღება (მე-2 მუხლი); წამების ფაქტების კრიმინალიზაცია შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობით (მე-4 მუხლი); უნივერსალური იურისდიქციის შემოღება ან წამების გამოცხადება ექსტრადიორებად დანაშაულად, ასევე სხვა სახელმწიფოების დახმარების ვალდებულება ასეთ საქმეებზე სისხლის სამართალწარმოების პროცესში (მუხლი 14); და უზრუნველყოფა, რომ წამების შედეგად გამოთქმული ნებისმიერი განცხადება არ გამოიყენებოდეს მტკიცებულებად მსხვერპლის წინააღმდეგ (მე-15 მუხლი).

¹³⁹ *ბატი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ (Bati and Others v Turkey) 2004-IV*, პუნქტი 133 (გაეროს სახელმძღვანელო წამების და სხვა სასტიკი, არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა ან დასჯის ეფექტიანი გამოძიებისა და დოკუმენტირების შესახებ („სტამბოლის პროტოკოლი“).

¹⁴⁰ მაგ: 2008 წლის 29 ივლისის გადაწყვეტილება საქმეზე *ღარიბაშვილი საქართველოს წინააღმდეგ (Gharibashvili v Georgia)*, პუნქტი 64: „განმცხადებლის პრეტენზიები, გამოთქმული ეროვნული ხელისუფლების ორგანოების წინაშე, შეიცავდა საკმარის ინფორმაციას: არასათანადო მოპყრობის თარიღი, ადგილი და ბუნება, სავარაუდო მოძალადეების ვინაობა, სავარაუდო ცემისა და ჭანმრთელობის პრობლემებს შორის მიზეზშედეგობრივი კავშირი და სხვა. შესაბამისად, ის საფუძვლიანი საჩივარი იყო, რომელთან დაკავშირებითაც ხელისუფლების ორგანოებს წარმოეშვათ ქმედითი გამოძიების ჩატარების ვალდებულება“.

- გაერთიანებულ სამეფოში [ინგლისი და უელსი] ციხისა და პრობაციის დამოუკიდებელ ომბუდსმენს შეუძლია გამოიძიოს პრეტენზიები არასათანადო მოპყრობაზე; გარდა ამისა, დამოუკიდებელ მონიტორინგის საბჭოს, რომელიც ანგარიშვალდებულია პირადად მინისტრის წინაშე, აქვს წესდებით გაწერილი ვალდებულება სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში ყოველკვირეულად შესვლის შესახებ. ციხეების მთავარი ინსპექტორი ვიზიტებს თითოეულ მათგანში ახორციელებს რიგრიგობით და ამონებს არასათანადო მოპყრობის კუთხით;
- კვიპროსში საჩივარი ციხის ოფიცრის მხრიდან არასათანადო მოპყრობაზე, ჩვეულებრივ, ინვესტორის ოფიცრის გათავისუფლებას გამოიძიებს დასრულებამდე. თუ ეს შესაძლებელი არ არის, მას დაევალება სხვა ისეთი სამუშაოს შესრულება, რომ ურთიერთობა არ ჰქონდეს პატიმრებთან;
- იტალიაში პატიმართა უფლებებთან შესაბამისობის მონიტორინგზე პასუხისმგებელია „გედამხედველი მოსამართლე“ (რომელსაც მხოლოდ ეს ევალება). შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა შეიცავს დებულებებს, რომლებიც ითვალისწინებს პრევენციულ და საკომპენსაციო უზრუნველყოფას ნებისმიერი არასათანადო მოპყრობის შემთხვევაში, შეუსაბამო პატიმრობის პირობებში რომ წარმოშვა. გარდა ამისა, ინსტიტუციური მონიტორინგს ახორციელებს სხვადასხვა ორგანიზაცია (მათ შორის, საზოგადოებრივი ჯგუფები);
- ყოფილ იუგოსლავიის რესპუბლიკა მაკედონიაში შემოიღეს ეროვნული სტრატეგია პენიტენციური სისტემის განვითარებისათვის, რომელშიც საგანგებო დებულებები ეძღვნება არასათანადო მოპყრობასთან ქმედით ბრძოლას;
- კვიპროსში ასევე სცადეს რეაგირების მოხდენა პატიმართა ურთიერთობების პრობლემებზე. აქ შემოდის მათი მონახულების გაუმჯობესებული უფლებები და „სკაიპის“ გამოყენება, როცა თავისუფლებადკვეთილ პირს ვერ აკითხავენ ოჯახის წევრები ან მეგობრები.

უფრო კონკრეტულად, შიდასახელმწიფოებრივმა გამოძიებამ უნდა დააკმაყოფილოს ეფექტიანობის საკვანძო კრიტერიუმები (დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა; ადეკვატურობა; სისწრაფე; მსხვერპლის ჩართულობა; და კონტროლი საზოგადოების მხრიდან). პროცედურები უნდა იყოს კოორდინირებული. საჭიროა გამოძიების კონტროლიც (სამართალწარმოების შეჩერების, შეწყვეტის ან გასამართლებაზე უარის შემთხვევაში, ვალდებულება ვრცელდება ამგვარი გადაწყვეტილების ლეგიტიმურობის სასამართლო განხილვაზეც; ან თუ ამას შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ითვალისწინებს, შესაძლებელია სამართალწარმოების დაწყება სისხლის სამართლის სარჩელის შეტანის გზით). ამასთან, გამოძიებას უნდა ამოძრავებდეს არასათანადო მოპყრობის აღმოფხვრის მოტივი.¹⁴¹

¹⁴¹ ასევე იხ. Svanidze Guidelines on International Standards on the Effective Investigation of Ill-treatment (2010) (სახელმძღვანელო პრინციპები არასათანადო მოპყრობის ეფექტიანი გამოძიების საერთაშორისო სტანდარტებზე).

შიდასახელმწიფოებრივმა გამოძიებამ უნდა დააკმაყოფილოს ეფექტიანობის მთავარი კრიტერიუმები (დამოუკიდებლობა და მიუკერძოებლობა; ადეკვატურობა; სისწრაფე; მსხვერპლის ჩართულობა; და კონტროლი საზოგადოების მხრიდან); ასევე, იყოს კოორდინირებული, კონტროლდებოდეს და, ყველაფერთან ერთად, ესწრაფვოდეს არასწორი ქმედებების დასჯას.

ყოველივე ამის შუაგულში დგას სწრაფვა მიზნისაკენ. ამგვარად, „ხელისუფლების ორგანოებმა უნდა გადადგან ყველა შესაძლო გონივრული ნაბიჯი, რათა დაიცვან ინციდენტთან დაკავშირებული მტკიცებულებები, *inter alia* სავარაუდო მსხვერპლის მიერ გამოთქმული პრეტენზიების დეტალები, მოწმეთა ჩვენებები, სასამართლო ექსპერტიზის დასკვნები და, სადაც შესაძლებელია, დამატებითი სამედიცინო ცნობები, რომლებიც ზუსტად აღწერს დაზიანებებს და ობიექტურად აანალიზებს სამედიცინო დასკვნებს, კერძოდ, დაზიანებათა მიზეზებს“, რადგან „გამოძიების ნებისმიერი ხარვეზი, რის გამოც ვერ გაირკვევა ეს მიზეზები ან პასუხისმგებელი პირები, აჩენს სტანდარტიდან გადახვევის რისკს“.¹⁴²

შედეგები მნიშვნელოვანია ციხის თანამშრომლებისა და მენეჯმენტისთვისაც. ყველაზე არსებითს აღნიშნავს წამების საწინააღმდეგო კომიტეტი: ციხის თითოეული თანამშრომელი თავს უნდა ალიქვამდეს არასათანადო მოპყრობის სტრატეგიის ნაწილად:

„საჭიროა პოზიტიურ ღონისძიებათა გატარება ტრენინგებისა და კონკრეტული მაგალითების მეშვეობით, რათა ხელი შეეწყოს ისეთი კულტურის განვითარებას, რომლის მიხედვითაც არასათანადო მოპყრობაში შემჩნეულ კოლეგებთან მუშაობა თუ თანამშრომლობა მიიჩნევა არაპროფესიონალურად და კარიერული წინსვლის შემადგერხებლად; შესაბამისად, მართებულად და პროფესიული თვალსაზრისით მომგებიანად ჩაითვლება განრიდება ამგვარ ქმედებათაგან.“

... არავის უნდა დარჩეს ეჭვი დაუსჯელობის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის სახელმწიფო ხელისუფლების მზადყოფნასთან დაკავშირებით. ეს გაამყარებდა ყველა სხვა დონეზე გავრცელებულ ნებისმიერ ქმედებას. საჭიროების შემთხვევაში, ხელისუფლებამ უმაღლეს პოლიტიკურ დონეზე უყოყმანოდ უნდა გააკეთოს განცხადება, რომელიც შეიცავს გზავნილს წამებისა და არასათანადო მოპყრობის სხვა ფორმების მიმართ „ნულოვანი ტოლერანტობის“ შესახებ“.¹⁴³

¹⁴² 2004 წლის 3 ივნისის გადაწყვეტილება საქმეზე *ბატი და სხვები თურქეთის წინააღმდეგ* (Bati and Others v Turkey), პუნქტი 134.

¹⁴³ მე-14 საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2004)28, პუნქტები 26 და 42.

არასათანადო მოპყრობის დარღვევათა გამოძიებასა და „დაუსჯელობასთან“ ბრძოლაზე ამომწურავ დებულებებს მოიცავს წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მე-14 საერთო ანგარიში. საჯარო მოხელეები, მაგალითად, ციხის დირექტორები, ოფიციალურად უნდა იყვნენ ვალდებული, დაუყოვნებლივ აცნობონ შესაბამის ხელისუფლების ორგანოებს ნებისმიერი ინფორმაცია არასათანადო მოპყრობის მინიშნებაზეც კი პატიმრობაში მყოფი პირის მიმართ. შემდგომში პროკურატურის დისკრეცია გამოძიების დაწყება-არდაწყებაზე შეიძლება დავინროვდეს იქამდე, რომ პროკურორებს წაუყენონ სამართლებრივი ვალდებულება, გამოძიება დაიწყონ ყოველთვის, როცა კი მიიღებენ სარწმუნო ინფორმაციას პატიმრობაში მყოფი პირის მიმართ შესაძლო არასათანადო მოპყრობაზე; განსაკუთრებით, თუ ამას სჩადიან საჯარო მოხელეები, რაც საგანგაშო სამოქალაქო საქმისწარმოების პროცესში. ამასთან დაკავშირებით, საზრუნავია ისიც, რომ ასეთი არასათანადო მოპყრობის მსხვერპლთ არ გადაარწმუნონ საჩივრის აღძვრა, ცილისწამების სამოქალაქო კანონმდებლობის ამოქმედების ძალით. გარდა ამისა, რაკი კანონის არსებობა თავისთავად არ არის საკმარისი გარანტია გამოძიების ჩატარებისათვის, ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ხელისუფლების შესაბამისმა ორგანოებმა გაითავისონ მათზე დაკისრებული ვალდებულებები; მოკლედ რომ ვთქვათ, გაისიგრძეგანონ, რომ ამგვარ შემთხვევებში აქვთ „გადამჭრელი ზომების“ მიღების პასუხისმგებლობა.¹⁴⁴

დასკვნა

გასაჩივრების მექანიზმები, ასევე ციხის მონიტორინგისა და ინსპექტირების სამსახური შეიძლება სამართლიანად განვიხილოთ, როგორც პატიმართა არასათანადო მოპყრობისაგან დაცვის ევროპული სისტემის არსებითი ასპექტი. ორივე მექანიზმი კვებავს მენეჯერულ გადაწყვეტილებათა მიღების პროცესს იმით, რომ საინფორმაციო არხებს პრობლემური არეალის გამოვლენის საშუალებას აძლევს. ორივეს შეუძლია გამოძიების წამოწყება დარღვევის ან შესაძლო არასათანადო მოპყრობის ნიშნების შემთხვევაში. ეფექტიანი გამოძიების მოთხოვნა ემსახურება არასათანადო მოპყრობის შემდგომ *პრევენციასაც*, რაც მკაფიოდ არის გამოხატული სტამბოლის პრინციპებში.¹⁴⁵ კონკრეტული შემთხვევის შესწავლის ვალდებულების შესრულება მნიშვნელოვან გავლენას იქონიებს გამოძიებაში ჩართულ თითოეულ ინსტიტუციაზე. ეფექტიანი გამოძიების როლის „გაფართოება“ ნიშნავს საგამოძიებო ტექნიკის შემდგომ გაუმჯობესებას; ასევე, არასათანადო მოპყრობის დაგმობას, ერთი მხრივ, იმაზე მითითებით, რა შედეგს მოუტანს ეს ნორმიდან გადახვევისკენ მიდრეკილ ოფიცრებს, ხოლო მეორე მხრივ, ისეთი სტრატეგიებისა თუ მოქმედებების განსაზღვრით, რომლებიც, სავარაუდოდ, გააუმჯობესებს ინდივიდთა დაცვას. სხვა სიტყვებით, ხელისუფლების საგამოძიებო ორგანოები რიგინად უნდა მუშაობდნენ, რომ შეძლონ მცდარი მოქმედებების გამოვლენა და არასათანადო მოპყრობის პრევენციისათვის საჭირო ზომების მიღება.

¹⁴⁴ მე-14 საერთო ანგარიში, CPT/Inf(2004)28, პუნქტები 25-42.

¹⁴⁵ სტამბოლის პრინციპები, პრინციპი 1.b

ბიბლიოგრაფია

- ▶ European Court of Human Rights Database, <http://hudoc.echr.coe.int> (ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მონაცემთა ბაზა).
- ▶ CPT Database, <http://www.cpt.coe.int/en/database.htm> (წამების საწინააღმდეგო კომიტეტის მონაცემთა ბაზა).
- ▶ Andrews, D. A. and Bonta, J. (2003) *The Psychology of Criminal Conduct* (დანაშაულებრივი ქცევის ფსიქოლოგია). Cincinnati, OH: Anderson Publ., 3rd ed
- ▶ Andrews, D. A., and Bonta, J. (2007) *The Risk-Need-Responsivity model of assessment and human service in prevention and corrections: Crime prevention jurisprudence* (შეფასების მოდელი - რისკი-საჭიროებარეაგირება - და სოციალური მომსახურებები პრევენციისა და გამოსწორების სამსახურში: დანაშაულის პრევენციის იურისპრუდენცია). *The Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*. 49.
- ▶ Austin, J. (2004) *The proper and improper use of risk assessment in corrections* (რისკების შეფასების სათანადო და არასათანადო გამოყენება სასჯელაღსრულების სისტემაში). *Federal Sentencing Reporter*, Vol. 16, No. 3.
- ▶ Campion, J, Bhui, K, Bhugra, D (2012) *European Psychiatric Association (EPA) guidance on prevention of mental disorders* (ევროპის ფსიქიატრთა ასოციაციის მითითებები ფსიქიკურ აშლილობათა პრევენციისათვის). *European Psychiatry*, 27 (2): 68–80.
- ▶ CPT (1991) 1-ელი საერთო ანგარიში, CPT/Inf (91) 3.
- ▶ CPT (1992) მე-2 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (92) 3.
- ▶ CPT (2000) მე-10 საერთო ანგარიში, CPT/Inf (2000) 13.
- ▶ CPT (2001) მე-11 საერთო ანგარიში CPT/Inf (2001) 16.
- ▶ CPT (2010) მე-20 საერთო ანგარიში CPT/Inf (2010) 28.
- ▶ CPT (2011) 21-ე საერთო ანგარიში CPT/Inf(28).
- ▶ CPT (2015) 24-ე საერთო ანგარიში, CPT/Inf (2015) 1.

- ▶ Edward J. L. and Lowenkamp, C. “What Are Criminogenic Needs and Why Are They Important?” (რა არის კრიმინოგენული საჭიროებები და რატომ არის ისინი მნიშვნელოვანი?) For the Record 4th Quarter 2005, p. 15-16.
- ▶ Kendell, R. E (2002) The distinction between personality disorder and mental illness („განსხვავება პიროვნულ აშლილობებსა და ფსიქიკურ დაავადებებს შორის“). The British Journal of Psychiatry, 180 (2) 110-115.
- ▶ Krober, H. L and Lau, S (2000) Bad or mad? - disorders and legal responsibility: the German situation (ცუდი თუ გიჟი? - აშლილობები და სამართლებრივი პასუხისმგებლობა: ვითარება გერმანიაში). Behavioral Sciences and the Law, 18, 679–90.
- ▶ Lehtmetts A and Pont J (2014) Prison health care and medical ethics (ციხის ჯანდაცვა და სამედიცინო ეთიკა).
- ▶ Council of Europe, Prison health care and medical ethics (ციხის ჯანდაცვა და სამედიცინო ეთიკა).
- ▶ Morris P.E and Henham R.J (1998) The Prisons Ombudsman: A Critical Review („ციხეების ომბუდსმენი: კრიტიკული მიმოხილვა“), European Public Law, 4, pp. 345-378.
- ▶ Recommendation (93) 6 of the Committee of Ministers to the member states concerning prison and criminological aspects of the control of transmissible diseases including aids and related health problems in prison (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (93)6 წვერი სახელმწიფოებისადმი, გადამდები დაავადებების, მათ შორის, შიდსის და მასთან დაკავშირებული ჯანრთელობის პრობლემების ციხეში კონტროლისა და კრიმინოლოგიური ასპექტების თაობაზე).
- ▶ Recommendation (97) 12 of the Committee of Ministers to the member states on staff concerned with the implementation of sanctions and measures (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (97)12 წვერი სახელმწიფოებისადმი სანქციებისა და ღონისძიებების აღმასრულებელი პერსონალის შესახებ).
- ▶ Recommendation (98) 7 of the Committee of Ministers to the member states concerning the ethical and organisational aspects of health care in prison (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (98)7 წვერი სახელმწიფოებისადმი ციხეში ჯანდაცვის ეთიკური და ორგანიზაციული ასპექტების თაობაზე).
- ▶ Recommendation (2006) 2 of the Committee of Ministers to the member states on the European Prison Rules (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია (2006)2 ევროპული ციხის წესების შესახებ).
- ▶ Recommendation CM/Rec (2008)11 of the Committee of Ministers to the member states on the European Rules for juvenile offenders subject

to sanctions or measures (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2008)11 ევროპული წესების შესახებ, არასრულწლოვან დამნაშავეთა მიმართ სანქციებისა თუ ზომების გამოყენებაზე).

- ▶ Recommendation CM/Rec(2012)12 of the Committee of Ministers to the member states concerning foreign prisoners (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2012)12 უცხოელი პატიმრების შესახებ).
- ▶ Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to the member states concerning dangerous offenders (მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაცია CM/Rec(2014)3 საშიში დამნაშავეების შესახებ).
- ▶ Committee of Ministers Resolution (66) 26 on the status. Recruitment and training of prison staff (მინისტრთა კომიტეტის რეზოლუცია (66)26 ციხის პერსონალის სტატუსზე, დაქირავებასა და ტრენინგებზე).
- ▶ Committee of Ministers Resolution (68) 24 on the status. selection and training of governing grades of staff of penal establishments (მინისტრთა კომიტეტის რეზოლუცია (68)24 პენიტენციური დაწესებულებების ხელმძღვანელი თანამშრომლების სტატუსზე, შერჩევასა და ტრენინგებზე).
- ▶ Russell, M and Stewart, J (2002) Disablement, Prison and Historical Segregation, Monthly Review (შეზღუდული შესაძლებლობები, ციხის და ისტორიული სეგრეგაცია).
- ▶ Svanidze E (2009) The European Convention For The Prevention Of Torture (ევროპული კონვენცია წამების აღკვეთაზე).
- ▶ International Human Rights Monitoring Mechanisms: Essays in Honour of Jakob Th. Möller, 2nd Revised edition (ადამიანის უფლებათა მონიტორინგის საერთაშორისო მექანიზმები: ესეების კრებული). Eds. G. Alfredsson, J. Grimheden, B.G. Ramcharan and A. De Zayas. Martinus Nijhoff Publishers (493-502).
- ▶ United Nations. ECOSOC (1957 and 1977) Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners: ECOSOC resolutions 663 (XXIV) 1957 and 2076 (LXII). 1977. United Nations, New York.
- ▶ United Nations Office on Drugs and Crime (2009) Handbook on Prisoners with special needs. United Nations, New York (სახელმძღვანელო განსაკუთრებული საჭიროებების მქონე პატიმართა შესახებ. გაეროს წამალდამოკიდებულებისა და სისხლის სამართლის დანაშაულის ოფისი, ნიუ იორკი).
- ▶ United Nations (1988) Body of Principles for the Protection of All Persons Under Any Form of Detention or Imprisonment: General Assembly Resolution 43/173.

- ▶ World Prison Brief and Institute for Criminal Policy Research. (2015, December 1). Retrieved from: <http://www.prisonstudies.org>. (მოკლედ მსოფლიოს ციხეებზე და სისხლის სამართლის პოლიტიკის კვლევის ინსტიტუტი).

ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს გადაწყვეტილებები

- ▶ Aleksanyan v Russia (22 December 2008).
- ▶ Arutyunyan v Russia (10 January 2012).
- ▶ Ataykaya v Turkey (22 July 2014).
- ▶ Babar Ahmad and Others v United Kingdom (10 April 2012).
- ▶ Bati and Others v Turkey 2004-IV.
- ▶ Campbell and Fell v United Kingdom (1984) A 80.
- ▶ Cotleț v Romania (3 June 2003).
- ▶ Ciorap v Moldova (dec) (19 June 2007).
- ▶ Csüllög v Hungary (7 June 2011).
- ▶ De Donder and De Clippel v Belgium (6 December 2011).
- ▶ DF v Latvia (29 October 2013).
- ▶ Eleftheriadis v Romania (25 January 2013) Ramirez Sanchez v France [GC] 2006-IX.
- ▶ Ribitsch v Austria. (1995) A336.
- ▶ Rodić and Others v Bosnia and Herzegovina ECHR 2008.
- ▶ Rohde v Denmark (21 July 2005).
- ▶ Saoud v France 2007-XI.
- ▶ Sławomir Musiał v Poland (20 January 2009).
- ▶ Slyusarev v Russia ECHR 2010.
- ▶ Soering v United Kingdom (1989) A 161.
- ▶ Tarariyeva v Russia 2006-XV.

- ▶ Tekin v Turkey 1998-IV.
- ▶ VD v Romania (16 February 2010).
- ▶ Van der Graaf v the Netherlands (dec) (1 June 2004).
- ▶ Van der Ven v the Netherlands. ECHR 2003-II.
- ▶ Vladimir Vasilyev v Russia (10 January 2012).
- ▶ Wiktorko v Poland (31 March 2009).
- ▶ X v Turkey (9 October 2012).
- ▶ Yakovenko v Ukraine (25 October 2007).
- ▶ Yoh-Ekale Mwanje v Belgium (20 December 2011).
- ▶ Younger v United Kingdom (dec) 2003-I.
- ▶ Zarzycki v Poland (12 March 2013).

ეს წიგნი შეიქმნა იმ ადამიანებისათვის, ვინც ციხეში მუშაობს. იგი მიმოიხილავს პატიმართა უფლებების დაცვის ერთ კონკრეტულ ასპექტს: არასათანადო მოპყრობის აკრძალვას ციხეში. გამოცემა შეიძლება განვიხილოთ, როგორც პროფესიონალთა სახელმძღვანელო პოლიტიკის საკითხებში და გზამკვლევი მენეჯმენტში, რომელიც განმარტავს, რას მოიცავს არასათანადო მოპყრობის აკრძალვა და ყურადღებას ამახვილებს პენიტენციური სამსახურის პასუხისმგებლობაზე მისი მზრუნველობის ქვეშ მყოფთა მიმართ. ტექსტში ხაზგასმულია ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციები, წამებისა და არაადამიანური ან ღირსების შემლახველი მოპყრობისა თუ დასჯის საწინააღმდეგო ევროპული კომიტეტის (CPT) სტანდარტები და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს პრეცედენტული სამართალი. სახელმძღვანელო ერთგვარი შედეგია სტრასბურგში 2015 წლის ამრილში ჩატარებული მრავალმხრივი შეხვედრისა, რომელიც მიეძღვნა ციხეში არასათანადო მოპყრობასთან ბრძოლას. ეს შეხვედრა ერთ-ერთია იმ ღონისძიებათაგან, რომლებსაც ევროპის საბჭოს სისხლის სამართლის თანამშრომლობის სამმართველო ახორციელებს პენიტენციურ სფეროში.

ევროპის საბჭო არის ადამიანის უფლებათა მონინავე ორგანიზაცია კონტინენტზე. იგი 47 წევრი სახელმწიფოსაგან შედგება, რომელთაგან 28 ევროპის კავშირის წევრია. ევროპის საბჭოს ყველა წევრმა სახელმწიფომ ხელი მოაწერა ადამიანის უფლებათა ევროპულ კონვენციას – ხელშეკრულებას, რომელიც გამიზნულია ადამიანის უფლებების, დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის დასაცავად. ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლო ზედამხედველობს კონვენციის შესრულებას წევრ სახელმწიფოებში.

www.coe.int

9 789941 093982

ISBN 978-9941-0-9398-2

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE